

GABRIEL BADEA-PĂUN s-a născut la Sinaia în 1973. După ce a studiat istoria la Universitatea din București, a publicat în 1997, împreună cu Ion Bulei, volumul *Monarhi europeni, Marile Modele, 1848-1914*, iar în 1998, la Editura Eminescu, o antologie din versurile lui Carmen Sylva. În prezent pregătește o teză de doctorat în istoria artei la Sorbona, Paris IV, sub îndrumarea profesorului Bruno Foucart, având ca subiect un portretist monden din La Belle Époque, Antonio de La Gandara.

GABRIEL BADEA-PĂUN

Carmen Sylva

UIMITOAREA REGINĂ ELIZABETA A ROMÂNIEI 1843-1916

Traducere din franceză de IRINA-MARGARETA NISTOR

HUMANITAS

BUCUREȘTI

În amintirea mamei și a bunicii mele.

Cuvânt înainte UN STAR ÎN LA BELLE ÉPOQUE

Carmen Sylva considera că știe să facă pe toată lumea să viseze.

Maria, Regina României

Iisus a fost răstignit, Socrate a fost otrăvit.

Fidias a fost acuzat de furt!...

Aproape că este o onoare să fii astfel tratat de către contemporani.

Acum o sută de ani, Carmen Sylva, Elizabeta, Regina îndepărtatei României, apărea deseori pe prima pagină a presei franceze. Chiar dacă astăzi este greu de crezut, tot ce făcea, interviurile sau fotografiile ori articolele erau o binecuvântare pentru revistele feministe sau pentru cele foarte populare. Ea întruchipa o regină „model” suferind din pricina nedreptăților îndurate din partea celorlalți și mai ales din partea soțului său, Regina pioasă, cu suflet caritabil și o mare artistă, un fel de reîncarnare revăzută și îmbunătățită a celeilalte Elizabete, Sfânta din Thuringia, care-i precedase cu șapte sute de ani. Notorietatea sa era atât de mare, încât o importantă parte din teritoriul Țării de Foc² îi poartă numele, ca de altfel și numeroase obiecte ce se găsesc la vânzare, la îndemâna oricui: veșminte, țesături sau feluri de mâncare³.

Uneori romantismul ei era chiar bomba care incendia paginile ziarelor de scandal și asta într-o asemenea măsură, în

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, Paris, Calman Levy,

1888, p. 18.

2 Exploratorul român Iulius Popper a avut inițiativa să dea un nume acestui teritoriu.

3 Întotdeauna voi recomanda cu căldură *Medaillon răs de veau Carmen*

Sylva.

cât *L'Echo de Paris* crease anume pentru ea, la începutul anilor 1890, o rubrică fixă, în care se sinucidea săptămânal, își pierdea mințile sau era pricina căderii foarte recentei dinastii românești. Această celebritate marcată de cele mai mari laude și cele mai cumplite calomnii nu-i dispăcea neapărat, pentru că avea temperamentul unei adevărate dive, născută parca spre a fi admirată ori pentru a străluci și suferi.

Regina Elizabeta a României nu era deloc încântată de acest anonimat aurit impus de o Europă monarhică, unde în acea perioadă existau cel puțin șaptesprezece regine și întregi cohorte de principese, cărora nu li se cerea decât să fie frumoase și să aibă un tron într-o țară importantă spre a se vorbi despre ele. „Ea niciodată n-a trecut drept o mare frumusețe – scria în jurnalul său viitoarea Regină Maria a României –, dar avea un farmec învăluitoare, căruia era imposibil să nu-i cazi victimă ori să nu te fascineze, măcar la început, încă de tânără avea părul complet alb, dar privirea intensă a ochilor săi albaștri era extrem de pătrunzătoare. Vocea foarte melodioasă îi sporea farmecul. Râdea deseori, lăsând să i se vadă dinții de un alb strălucitor; dar râsul ei contrasta în mod frapant cu expresia tragică a privirii. Acest patetism, acest tragic inefabil pe care îl răspândea trezea în toți cei din preajma ei dorința de a-i alina povara. N-a trezit pasiuni, dar a știut să se facă admirată.⁴”.

Ea își construia personajul, adesea contradictoriu, cu o energie concentrată la maximum în ceea ce ea socotea a fi fericirea adevărată. Regina era o scriitoare de succes, protectoare a artelor și a literelor. Cu ușurință recunoaștem în propria-i imagine modelele sale romantice, Eleonora de Acvitania, Elizabeta a Ungariei, Margareta de Valois, care erau foarte la modă datorită interesului arheologic al istoricilor. De altfel, nu era singura care alesese această cale. Regina Victoria a

4 Maria, Regina României, *Histoire de ma vie*, Paris, Pion, 1937, vol. I, p. 341.

Angliei își publica memoriile în 18685, Sissi de Austro-Ungaria

scria și ea, deși în taină. Era un obicei des întâlnit la tinerele principese germane, acela de a se exersa în arta rimelor, numai că Elizabeta a României depășise aceste limite. Își luase chiar și un pseudonim, care va fi însă foarte curând dat în vileag, Carmen Sylva (*Cântul Pădurii*), ale cărui consonanțe latine aminteau de supușii săi, și începu să publice cu o disciplină aproape nemțească între două și trei volume pe an. Peste cincizeci de volume aveau să apară astfel în vreo zece limbi, inclusiv esperanto, ca de altfel și sute de articole în întreaga presă europeană.

Lucrările sale – unele adevărate best-selleruri, au fost încoronate cu premii ale academiilor din lumea întreagă, inclusiv Academia Franceză pentru *Les Pensées d'un Reine* (*Cugetările unei regine*), publicate în 1888 la Editura Calman Levy (dintre care am ales câte un moto pentru fiecare capitol) – i-au atras prietenii de seamă. Impresionat de scrierile sale, Pierre Loti i-a tradus o parte dintre ele și aveau să se întâlnească în repetate rânduri. Frederic Mistral a numit-o Regina școlii sale literare provençale (*Felibriges*), Catulle Mendès, Octave Feuillet, Sully Prudhomme, Leconte de Lisle și Guy de Maupassant s-au declarat fericiti să se vadă traduși de ea în germană. Charles Gounod i-a propus să scrie versurile pentru o cantată, *Sfânta Treime*, dar a murit înainte să-și vadă visul realizat.⁶ Emile Galle a creat pentru ea vase magnifice.⁷ Regi

5 *Journal de la reine Victoria* (*feuilles detachees*), *să vie dans les mon-tagnes d'Ecosse, 1848-1861, ses premières visites en Ecosse, ses excursions en Irlande, en Angleterre et aux îles de la Manche* (*Jurnalul Reginei Victoria* (*foi disparate*), *viața sa în Munții Scoției, 1848-1861, primele vizite în Scoția, excursiile în Irlanda, în Anglia și în Insulele Canalului Mânecii*), operă editată de Arthur Helps, traducere din engleză cu aprobare specială, Paris, Amyot, 1869.

6 Robert Scheffer, *Orient Royal*, Paris, ediția franceză ilustrată, 1918, p. 76.

7 în prezent, la Muzeul Național de Artă din București.

na Elizabeta avea un simț extraordinar al comunicării moderne. Coresponda mult cu oameni celebri, care o lăudau și care au și introdus-o în cenoașuri asemenea celor de la *Revue des Deux Mondes* sau *Les Annales Politiques et Littéraires*.

Dar poate că cel mai onorant omagiu avea să vină din partea unui pictor hulit de societate, pe care din păcate nu avea să-l cunoască. Singur și departe de familia sa, închis într-un ospiciu, Vincent van Gogh

a găsit o oarecare mângâiere morală pentru cumplitele sale suferințe fizice în aceleași *Cugetări* regale. Într-o scrisoare adresată fratelui său, Théo, el scria: „... am citit iar o cugetare a lui Carmen Sylva, care este într-un tot adevărată: *Când suferi foarte tare vezi lumea întreagă la mare distanță, de parcă s-ar afla la capătul unei imense arene, până și vocile par să vină de undeva din depărtare*. Am simțit asta în crizele pe care le-am avut într-o asemenea măsură, încât toți pe care-i vedeam atunci îmi păreau, chiar dacă îi recunoșteam, ceea nu era întotdeauna cazul, c-ar veni de undeva de foarte departe și că sunt foarte diferiți de cum arată ei în realitate, și asta într-atât, încât văd tot felul de asemănări plăcute sau neplăcute cu cei pe care i-am cunoscut cândva, undeva”. 8

Succesul primelor lucrări ale Reginei a fost urmat de schimbarea aproape totală a imaginii sale. Astfel, în *Cugetări*, avea să scrie: „Toaleta pe care o porți nu este un lucru fără importanță. Ea îți dă viață cu condiția ca tu să fii podoaba podoabei tale”. Adesea toaletele ei au fost considerate de apropiați sau de oaspeți ca adevărate îndrăzneli de vedetă. Rochii-tunică albe, inspirate de cele ale lui Sarah Bernhardt, erau acoperite de bijuterii nu tocmai regale, ci de fantezii cu dimensiuni mari, precum și de tot felul de dan

8 Vincent van Gogh, *Correspondance générale*, traducere din olandeză și din engleză de Maurice Beerblock și Louis Roenaldt, note de Georges Charensol, Paris, Gallimard, 1990, vol. III, p. 596.

tele și broderii neașteptate. Aparițiile ei erau de multe ori așteptate tocmai pentru că provocau râsul. În jurnalul său, fiica lui Sissi, arhiducesa Marie Valerie, povestea: „Toaletele ei erau puțin ciudate. Sub o bogată haină de blană, Regina purta un veșmânt amplu din catifea de un roșu foarte închis, semănând mai degrabă cu un halat de casă împodobit cu broderii pestrițe, iar talia îi era prinsă cu un cordon din mătase fină, subțire cât o sforicică. Arbora părării cu boruri mici [...], cu o voaletă de care-și fixapince-nez-ul”. 9 Răspândea „un parfum de pădure”, căci se dădea cu o esență bizară, inventată chiar de ea, făcută din plantele și florile care creșteau în apropierea reședinței sale de vară.¹⁰ Mergea, după cum spunea Elena Văcărescu, „de parcă ar fi dansat, călcând mereu în vârful picioarelor” 11.

Pentru aparițiile în public inventase o adevărată scenografie demnă de un regizor profesionist. Lumea o „surprindea” în timp ce tocmai își termina una dintre ocupațiile preferate. În jurnalul ei,

viitoarea Regină Maria avea să povestească vizita pe care i-a făcut-o în ajunul căsătoriei cu Principele moștenitor Ferdinand: „Cu siguranță că punerea în scenă fusese atent studiată. Lumina venea dinspre tavan, iar ea era înveșmântată în alb și sprijinită de pernele ca de zăpadă, cu vocea extrem de melodioasă, cu gesturi largi și binevoitoare și cu o dantură luminată de un zâmbet încântător, iar pe de altă parte, expresia tragică a ochilor săi de un albastru intens. Totul producea exact efectul dorit... S-ar fi zis că prin însăși firea ei plină de fantezie se credea mereu într-un veșnic spectacol... considerând lumea drept un

9 Brigitte Hamann, *Elizabeth d'Autriche*, traducere de J.-B. Garsset, Paris, Fayard, 1985, p. 438.

10 Roger Merle, *Carmen Sylva, l'extravagante Reine Elizabeth de Roumanie*, Michael Ittah, 1999, p. 91.

1 Elena Văcărescu, *Rois et Reines quej ai connus*, traducere din engleză de Gastane Jeffry, E. Sansot, Paris, 1908, p. 44.

enorm teatru. Percepea viața ca pe o serie de scene dramatice al căror personaj principal era ea.¹² Aflată cândva în vizită la București, Rejane avea să-i spună: „Majestate, nu vă lipsește nimic pentru a deveni societară a Comediei Franceze”.¹³ Fără îndoială că marea actriță avea dreptate.

Când Pierre Loti i-a făcut o vizită la Sinaia, în septembrie 1887, a găsit-o așezată la orgă, interpretând *Preludiul* de Bach, înconjurată ca într-un tablou viu de domnișoarele sale de onoare, secretarul și alți curteni, de fapt, de figuranții săi permanenți, însă niciodată nu se lăsa pradă subiectelor mondene și frivole, căci vocea de aur a divei știa să îndrepte discuția spre subiecte elevate. De altfel, vocea era un alt atu al său. Pronunția cântată și alintată, stăpânând cu ușurință patru limbi (germana, franceza, româna și engleza), fermeca auditoriul cu aceeași iscusință. Înregistrările sale pentru casa de discuri *His Master's Voice* au rămas până în zilele noastre dovada de netăgăduit. Regina Elizabeta își citea opera sau pe cea a altor scriitori traducând-o treptat în limba publicului său, apelând la tăceri elocvente, ce deveneau un fel de prelungire a acestor efecte bine gândite. Ea avea harul de a înfrumuseța, prin vocalizele și mimica sa, textele pe care le recita. Însuși Pierre Loti a rămas uluit, nerecunoscându-și anumite pasaje din propria-i operă atât de diferite și de frumoase deveniseră prin lectura lui *Carmen Sylva*. Discursurile sale, uneori interminabile, dar întotdeauna de o retorică impecabilă, erau de cea mai bună calitate.

Era de fiecare dată foarte sinceră și ignora pudoarea ipocrită, căci „pudibonderia – scria ea – este doar parfumul ce ascunde un aer stricat” 14.

Rămasa în veșnica admirație a întregii Europe, vizitată ca un adevărat monument de toți cei care poposeau în acest Ți

12 Maria, Regina României, op. cit., vol. I, p. 349.

13 Roger Mede, op. cit., p. 87.

14 Carmen Sylva, op. cit., p. 146.

nut îndepărtat, mai aproape de Orient decât de Occident, Carmen Sylva aborda un rol de compoziție cu totul diferit de cel presupus de protocolul regal sau de cel prea opresat al unei femei. Contemporanii au preferat însă primele două ipostaze, deși femeia din ea nu înceta în a-și dezvălui adevărata identitate. Regina s-a supus obligațiilor fără să se revolte, îndeplinindu-și o îndatorire pentru care se legase prin jurământul matrimonial; un contract de muncă pe care avea să-l respecte. O singură dată se va abate de la el când, poate orbită de propriul romantism, dar și de anumite considerente naționale, a vrut să îl căsătorească pe Principele moștenitor Ferdinand cu protejata ei Elena Vacărescu. Simțul datoriei îi era atât de puternic, încât, deși nutrea o sinceră prietenie pentru Sissi, n-avea să-i ierte niciodată faptul că s-a eschivat de la îndatorirea de a fi împărăteasă la Curtea Vienei.

În spatele scriitoarei de succes se ascundea de fapt o femeie tristă, adesea deprimată, aproape străină de soț, de familie și de supuși. În sufletul ei, Elizabeta, femeia, se declara și ea asemeni lui Sissi, republicană: „Nu pot decât să simpatizez cu social-democrații, mai ales când constat că marii boieri nu sunt decât niște leneși și niște depravați; la urma urmelor, acești oameni de treabă, social-democrații, nu doresc decât ceea ce e în firea lucrurilor: egalitatea. Regimul republican este singurul rezonabil: n-am să înțeleg niciodată aceste popoare absurde, care încă ne mai suportă”. 15

Revoluția pe care o aștepta i se părea însă foarte îndepărtată, căci „socialismul va prinde greu într-o țară în întregime agricolă, fără industrie...” 16 Să fi fost oare încă o înțepătură bine plasată ce o adresa clasei politice românești, care n-o

15 Eugen Wolbe, *Elizabeta, Königin von Rumänien, Der Lebensweg einer einsamen Königin*, Leipzig, Roehler & Amelang, 1933, p. 137.

16 Carmen Sylva, *Bucarest*, în „Les Capitales du Monde”, Paris, Hachette.

1892, p. 339.

Iubea? Poate. Dar pentru femeia Elizabeta, convențiile nu aveau prea mare importanță. Chiar dacă participa la ceremoniile religioase ortodoxe, catolice sau protestante, așa cum i-o cerea îndatorirea de regină și soție a fost totuși prima care a susținut moral și financiar crearea Societății teozofice.

Femeia Elizabeta a visat mereu ca, măcar înainte de moarte, să-și poată scoate masca și să-și dezvăluie cu cea mai înspăimântătoare sinceritate o dată pentru totdeauna adevărata existență. „S-a scris atât de mult despre viața mea exterioară și se știe atât de puțin despre viața mea intimă! Dar cine poate oare să își povestească viața astfel încât să pară autentic tuturor? Nu poți părea la fel cuiva străin sau vecinului tău. Eu sunt alta pentru camerista mea decât pentru prieteni. Alta pentru români și alta pentru americani. Dacă aș fi avut răgazul să scriu această biografie, aș fi vorbit mai cu seamă despre copilăria mea. Pentru că anumite trăsături caracteristice ale începuturilor noastre pe fața pământului explică întotdeauna întreaga viață ulterioară. Și eu socotesc că de fapt nu ne schimbăm niciodată. În orice caz, eu una am impresia că și astăzi sunt aceeași ca atunci când aveam trei ani... Ființa mea intimă nu s-a schimbat cu nimic odată cu experiența de viață; de fapt, această experiență nu are decât o foarte mică influență asupra sufletului în adâncul său”. 17

În 1905 a început chiar să-și scrie memoriile. Dar după apariția în 1907 a primului volum, intitulat *Mein Penaten-winkel* (*Zei casei mele*), s-a considerat că nu se cădea să continue pe această cale, manuscrisul celui de al doilea tom dispărând înainte ca autoarea să-și dea seama...

Să scrii biografia lui Carmen Sylva este o întreprindere extrem de primejdioasă. Viața ei a fost enorm de mult comentată de contemporani. Aproape treizeci de biografii și sute de articole aveau să apară pe această temă în întreaga

17 Carmen Sylva, *Les Noels d'une Reine*, Paris, H. Dragon, 1905, p. 33.

Europă, împănate cu anecdote care până la urmă sufocă personajul principal. Există desigur și hagiografii, și pamflete care nu adaugă, dar nici nu exclud nimic, cuprinzând doar niște stări de spirit

trecătoare. Există viața autoarei așa cum o visează și o clădește, există povestirea acestei vieți făcute de specialiști, de prieteni, de admiratori ori de curtezani care au o singură ambiție: să scoată la iveală sensul unei existențe. A explora biografiile, înseamnă a examina mitul, înseamnă să te întrebi ce semnifică el de fapt și cum de a rezistat, în 1939 avea să apară prima și ultima încercare de acest gen. Autoarea este o englezoaică, Elizabeth Burgoyne, care pornind să descopere legenda da peste femeia care o fascinează prin inteligența și tristețea ei. Și totuși, aceasta biografie extrem de reușită este repede uitată pentru că tocmai izbucnește războiul. De atunci încolo nu s-a mai scris nimic sau aproape nimic...

Și totuși s-ar zice că viața lui Carmen Sylva interesează în continuare. Pe Internet există mai multe site-uri care îi sunt dedicate. Mișcările feministe americane și germane nu mai prididesc admirând spiritul avangardist și exemplar al acestei femei care, contrar ideilor societății vremurilor sale, a știut să aducă un vânt de libertate în moravurile secolului al XIX-lea. Regina Elizabeta nu este modernă doar pentru că s-a erijat în protectoarea socialiștilor sau a artiștilor ori pentru că a știut să se folosească de propriul său personaj pentru a-și vinde mai bine opera. Ea a revendicat, a demonstrat și mai apoi a sprijinit egalitatea între sexe prin creațiile artistice, profitând de poziția ei, spre a ajuta progresul acestei idei în înalta societate și nu numai în țara ei, ci și pe plan european. A știut permanent să-și administreze social propriul său paradox și nonconformism, respectând, atunci când era cazul, legile unei societăți ce îi recunoștea rangul de regina. Dar acest comportament extrem de modern, în mod ciudat, nu i-a influențat cu nimic opera. Nu putem să nu constatăm că, în fața posterității, tocmai acest caracter care născuse un personaj ieșit din comun avea să-i devoreze opera, pe care crezuse că va putea conta pentru a-și asigura neuitarea.

Am descoperit-o pe Carmen Sylva când aveam patru sau cinci ani. Aproape în fiecare zi bunica venea să ne ia, pe mine și pe sora mea, de la grădinița unde ne petreceam diminețile. Deși casa nu era departe, nu ne mișcăm din loc până nu ne spunea o poveste. De fiecare dată îi ceream același lucru, începând prin a-i pune întrebarea magică: „*O mamă, de ce se cheamă așa Muntele Furnică?*” Pentru că această curiozitate declanșa mereu exact povestea pe care voiam s-o auzim. Nu știu dacă noi ne-o imaginam pe Regina Furnică, de la care provenea

numele dealului ce trebuia mereu să-l urcăm, la fel cum o văzuse cu ochii minții autoarea. Pentru noi era mai degrabă un animal gigantic ce semăna amețitor cu cele văzute la televizor. O vietate care avea să iasă din ascunzătoarea ei subterană, să vină să ne mănânce pe noi. Și cum povestea asta ne făcuse să plângem rău de frică, la început, bunica inventase un final liniștitor. Lighioana n-avea să iasă de acolo atâta vreme cât zâna care spusese povestea pentru prima dată și care se numea Carmen Sylva avea să trăiască, iar ea n-avea să moară câtă vreme va auzi povestindu-i-se poveștile... Mai târziu am aflat cine este zâna, dar am continuat să cred și mai cred încă în povestea bunicii mele!

Îmi exprim profunda recunoștință față de M.S. Regele Mihai, care ne-a permis să reproducem pe coperta acestui volum portretul Reginei Elizabeta de Nicolae Grigorescu, aflat în colecțiile Sale, doamnei Constanța Iorga, secretara Casei Regale, și domnului Alain Morvain, fotograf al Casei Regale, care au făcut eforturi pentru ca proiectul nostru să se realizeze tehnic. Aceleași sentimente de recunoștință față de Principele Friedrich-Wilhelm de Wied, care nu se mai află printre noi, precum și față de fiul său, Alteța Sa Serenisimă, Principele Karl de Wied, care mi-au pus la dispoziție bogatele lor arhive de familie. De asemenea, îi sunt extrem de recunoscător Majestății Sale Regina Elizabeta a II-a a Marii Britanii, precum și arhivistei sale, Lady Sheila de Be-laigue, care mi-au permis accesul la arhivele Castelului Wind-sor.

De asemenea, exprim întreaga mea grațitudine Principelui Mihai Sturdza, d-nei Caroline Chaine și domnului Thierry Pain, care au avut răbdarea ca din prietenie să-mi revadă manuscrisul și să-mi facă niște sugestii extrem de utile.

Mulțumesc de asemenea pentru sfaturile extrem de prețioase și pentru sprijinul acordat prietenilor mei: dl François Antonovitch, dl Emanoil Bădescu, dra Ruxandra Beldiman, dl profesor Ion Bulei, d-na Nina Cionca, d-na Ioana Craca, dl Jean-Marc Gambart, d-na Ada Cucu-Gheorghe, regretatul Principe Alexandru Ghika, d-na Cătălina Macovei, d-na și-mina Mezincescu, dl Richard Ormond, dl Alin Pavel, dl Victor Popescu, regretata d-nă Emilie-Hildegard Schmidt, d-na Karin Schuller-Procopovici și d-na Smaranda Vultur.

Doamnei Irina-Margareta Nistor, care și-a dat osteneala să traducă cu deja obișnuitul său profesionalism această carte, toată

gratitudinea mea.

Cu mai mulți ani în urmă, în noiembrie 1993, am organizat la Muzeul de Istorie și Artă al orașului București o importantă expoziție la aniversarea a 150 de ani de la nașterea Reginei Elizabeta. Cred că niciodată nu am reușit să mulțumesc îndeajuns prietenilor care m-au ajutat să o fac: dl Adrian-Silvan Ionescu, dra Paula Cucu și dra Adriana Du-mitran.

I

AMINTIRILE INVENTATE SAU REALE ALE UNEI VECHI FAMILII

Sunteți mândri de strămoșii voștri fiindcă sunt numeroși.

De vă veți crește în acest spirit nepoții, ei nu vor mai vedea în voi decât un număr de ordine.

Familia este mereu prezentă în amintirile și povestirile Reginei Elizabeta. Învingătorii și învinșii acestei familii, întâmplările romantice sau macabre o inspiră sau o bântuie adesea până la obsesie. Memoria ei pleacă de la o miniatură sau de la o scrisoare, învie mari evenimente și mari oameni, nutrește o clipă mari speranțe, pentru ca apoi să se coboare în clevetiri ori să se risipească în lucruri mărunte. Nu este un exercițiu prea savant, ci mai degrabă dovada faptului că aparține unei familii ilustre, lucru esențial pentru societatea celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Abia către sfârșitul vieții sale, Elizabeta va descoperi că, de fapt, mondenitățile sunt lipsite de importanță și nu merită să le acorde prea mare interes. În locul generațiilor de mari războinici pe care nu i-a cunoscut, ea avea să prefere poveștile triste ale părinților și bunicilor săi. Lor le va dedica, de altfel, cele mai reușite pagini ale operei sale.

Cele mai vechi documente referitoare la familia de conți, ulterior familia princiară de Wied, casa modeștilor seniori renani de la Runkel și Lahngau, datează de la sfârșitul se

1 Carmen-Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 137.

colului al unsprezecelea. Unii genealogi pretind că familia de Wied ar fi de origine celtică: fapt greu de dovedit. Un lucru e sigur. Sunt rudele lui Heinrich, duce de Saxa și de Bavaria, pe linie femeiască, și veri cu Frederic Barbarosa, iar din secolul al cincisprezecelea, cu Casele Isemburg și de Leiningen-Westerburg.²

Conții și mai apoi principii de Wied au avut inițial ca reședință vechiul castel Ober Alt Wied.³ Încă din secolul al doisprezecelea aveau să dea Germaniei o întreagă dinastie de prelați, militari, savanți,

oameni de litere și artiști. În secolul al zecelea, contele Arnold de Wied, arhiepiscop de Köln, l-a însoțit pe Frederic Barbarosa la Aix la Chapelle spre a fi uns împărat. La începutul secolului al treisprezecelea, Teodoric, conte de Wied și arhiepiscop de Trier, pe lângă meritele sale religioase, avea să dea dovadă și de o politică prudentă, de mare cunoscător; el a înălțat la Trier Biserica Sfânta Fecioară⁴ și a fost primul din familia Wied care a instaurat deviza „fidelitate et veritate” (fidelitate și adevăr), care a devenit ulterior a întregii familii.

În prima jumătate a secolului al șaisprezecelea, un alt arhiepiscop și elector din Köln, Hermann de Wied, prieten cu Luther și cu Melanchton, după ce fusese un adversar declarat al Reformei, a devenit unul dintre partizanii ei cei mai acerbi. El a apelat la celebrul reformator al orașului Strasbourg, Martin Bouter, ca să introducă noua doctrină în dioceza lui.

2 Cele două anuare genealogice, *Almanach de Gotha*, 1812, 1836, 1848

și *Genealogisches Handbuch des Adels, Fürstliche Häuser*, 1991, ne-au furnizat majoritatea datelor referitoare la genealogia familiei Wied. De asemenea există un articol special dedicat acestei familii de generalul P.V. Năsturel.

Familia princiară de Wied, București, 1914, în care cea mai mare parte a informațiilor i-au fost furnizate autorului chiar de Regină. Am publicat acum ceva vreme un arbore genealogic complet al familiei, în cadrul articolului:

„Servind istoria sub deviza «Fidelitate et Veritate»” în revista românească

Erasmus nr. 2/1994.

3 Ruinele acestui castel s-au păstrat până în zilele noastre.

4 Construită între 1227 și 1243.

Refuzul cu care s-a confruntat din partea câtorva prelați din subordinea lui l-a făcut să-și abandoneze proiectul și funcțiile sale, retrăgându-se la Alt Wied, unde avea să ducă o viață de sihastru erudit până la moartea sa, în 1552. Chiar și acum îi putem vedea cărja episcopală printre comorile Catedralei din Köln, împodobită cu blazonul de Wied (din aur, cu un păun cu o coadă din pene adevărate). Mult după moartea lui se spunea: „Pe vremea lui Hermann de Wied îngrijeam de Dumnezeuul nostru, de averi și pace!”⁵

Strănepotul său de unchi, Friedrich, avea să deschidă porțile

protestanților persecutați în Europa și, spre a le acorda adăpost, fonda la 1649 orașul Neuwied pe ruinele satului Lan-gendorf, distrus în timpul războiului de treizeci de ani. Fiul său, Friedrich Wilhelm, înălță la începutul secolului al optsprezecelea castelul Neuwied și se strădui să sporească prosperitatea materială a ținutului. Dar mai ales sub domnia fiului său, Friedrich Alexander (1737-1791), orașul Neuwied avea să cunoască un real avânt. El nu era numai locul de întâlnire al diverselor secte protestante pe care suveranul le atrăgea din dorința sa arzătoare de a le contopi într-o singură credință și într-o singură Biserică, ci și unul din centrele industriale cele mai active.⁶ Erau celebri ebeniștii din Neuwied și unul dintre ei, Röntgen, avea să facă o strălucită carieră la Paris, la Curtea Regelui Ludovic al XVI-lea, al cărui furnizor oficial a fost.⁷ Contele Friedrich Alexander avea să fie încununat cu toate onorurile vremurilor sale, reușind ca, la 13 iunie 1784, să-și poată adăuga și titlul de Principe al Sfântului Imperiu.

Domnia succesorului său, Friedrich Karl, a fost mult mai agitată. Se știe că emigrația franceză își stabilise cartierul

5 Vezi George Bengescu, *Carmen Sylva Intime*, Felix Juven, Paris. 1905, p. 2.

6 Vezi P.V. Năsturel, op. cit., p. 7.

7 Vezi Jean de Nicolay, *L'art et la maniere des ebenistes français*, Pygmalion-G. Watelet, Paris, 1976, p. 396.

general la Koblenz și că din acest oraș Contele de Provența (viitorul Rege Ludovic al XVIII-lea) precum și Contele de Artois (viitorul Rege Carol al X-lea) conduceau mișcarea organizată împotriva noului regim revoluționar instaurat în Franța. Mulți emigranți se stabiliseră la Neuwied și chiar instalaseră o tipografie, tipărint foarte multe opere în franceză. Unul dintre ei a reușit să câștige încrederea Principelui, căpătând o asemenea influență, încât în urma unui lung șir de disensiuni cu familia și cu supușii, Friedrich Karl a trebuit să accepte instituirea unei tutele și apoi chiar să abdice.⁸ Regența a fost încredințată soției principelui, Principesei Maria Luiza, născută Contesă de Sayn-Wittgenstein, care s-a remarcat printr-un mare talent politic. Timpul liber și l-a dedicat traducerii poeziilor francezi, englezi și italieni, tălmăcind în franceză câteva din operele lui Gellert și întreținând o corespondență literară cu Wieland și Arndt, compunând cantate și imnuri religioase extrem de apreciate în Valea Rinului. Ea s-a opus cu îndârjire lui Napoleon întâiul și mai mulți fii aveau să-i moară

pe câmpul de luptă.

Băiatul cel mare, Johan-August-Karl, a rămas de neclintit în refuzul de a adera la pactul Confederației Rinului și din acest motiv a trebuit să se supună suzeranității ducelui de Nassau. Ura sa față de Napoleon, care împărțise în două principatul, era atât de mare încât la Waterloo⁹ a încercat să-l omoare. Eforturile sale au fost însă în zadar. Și-a pierdut pentru totdeauna suveranitatea în 1815, la Congresul de la Viena, și principatul a fost împărțit între Prusia și Ducatul de Nassau.

Epoca de după războaiele napoleoniene a fost una de dulce stagnare. Curtea de la Neuwied era atât de mică, încât a fost redusă la o doamnă de onoare și vreo douăzeci și patru de

8 P.V. Năsturel, op. cit., p. 9.

9 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, vol. I, H. Minion, Frankfurt. 1908, pp. 55, 89 – 90.

servitori. „Niciun dușman ereditar, nicio ura națională, nici conflicte religioase; se ducea o existență intelectuală, liniștită, simplă și veselă”¹⁰ în această provincie, înainte de anul 1848, care avea să-i trezească sentimentul național germanic. Foarte documentatul ghid Baedeker ne semnalează că Neuwied era în acea vreme un oraș frumos, cu străzi largi și simetrice, că avea două mii de locuitori și că aceștia, în afară de catolici și protestanți, mai erau și quakeri, frați moravi și menoniti. Călătorul curios să știe cât mai multe, află din „Strabonul” Agențiilor Cook că există acolo și fabrici de amidon, de cicoare, de trabucuri și că școlile sunt extrem de frecventate. Bizară combinație!

În privința bunicilor din partea tatălui, Elizabeta o menționează doar pe bunica sa căreia nu i-a văzut decât sicriul căci înnebunise deja de câțiva ani buni.¹¹ Unchiul Reginei, Maximilian de Wied (1782-1867), o fermeca pe copilă, prin erudiție și prin felul cum își povestea aventurile. În anii 1820 și la începutul anilor 1830 a făcut două călătorii ca explorator în Brazilia și în America de Nord, despre care a lăsat niște însemnări ciudate și savante, ce au fost publicate împreună cu desenele autorului.¹² Frumoasele colecții aduse din Lumea Nouă de Principele Maximilian au fost multă vreme expuse într-o încăpere de istorie naturală din castelul familiei; către 1864 ele au fost duse în America, unde sunt păstrate și astăzi sub numele său.¹³ Ca omagiu adus diferitelor sale

¹⁰ *Ibidem*, pp. 86 – 87.

11 *Ibidem*, p. 44.

12 Maximilien de Wied, *Reise nach Brasilien in den Jahren 1815 bis 1817*.

Frankfurt, 1820-1821. (2 vol.); *Beitrage zur Naturalgeschichte von Brasilien*, Weimar, 1825 – 33 (2 vol.); *Reise in das Inner Nordamerika in den Jahren 1832-1834*, Koblenz, 1840-1841, (2 vol.); *Verzeichniss deraufseiner in Nord Amerika beobachteten Säugetiere*, Berlin, 1862; *Verzeichniss der*

Reptilen welche aufeiner Reise im Nordlichen Amerika beobachtet werden.

Dresda, 1865.

13 George Bengescu, op. cit., p. 6.

descoperiri, numele „Neuwied” a fost dat și unor orhidee din specia *neuwiedie*, precum și unei mici feline¹⁴.

În timpul șederii în Brazilia, principele a salvat viața unei indigene sugând veninul dintr-o rană pricinuită de un șarpe cu clopoței. Acest act de curaj l-a făcut extrem de popular prindre triburile din ținut. Când contesa d’Eu, fiica împăratului Pedro al II-lea, avea să vină cu soțul ei în Europa, va merge în vizită și la Principele Maximilian de Wied, căruia îi va spune râzând: „În Brazilia aproape că sunteți mai cunoscut ca mine!”

Una dintre cele trei surori ale Principelui Maximilian, Principesa Luiza, avea să se distingă și prin talentul său la muzică și pictură. Ea a scris chiar o culegere de versuri publicate sub titlul *Die Lieder einer einsamen* (*Cânturile unei solitare*).¹⁵

Din partea mamei, amintirile Elizabetei erau adesea triste și uneori chiar macabre. Scene de o mare violență, care astăzi greu ar putea fi asociate ideii de viață la o curte princiară. Bunica era foarte frumoasă, „moștenise trăsăturile mamei sale, ducesa de Mecklenburg, sora Reginei Luiza a Prusiei”.¹⁶

Mama Elizabetei¹⁷, Principesa Maria, era fiica cea mare a ducelui de Nassau și sora Marelui Duce de Luxemburg și a Reginei Suediei. Frumoasă și mai ales foarte inteligentă, ea a fost crescută la o Curte unde motivele de veselie lipseau aproape cu totul. Din voința Țarului Nicolae I, ea a fost sortită să devină soția docilă a întâiului născut al acestuia, Alexandru, fiind „croită” prompt de tatăl ei la cea mai mică „necuviință”, la orice greșală legată de învățătură.¹⁸

14 *Leopardus wiedii*.

15 George Bengescu, op. cit., p. 7.

16 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, p. 21

17 Elena Văcărescu, op. cit., traducere din engleză de Gastane Jeffi-y, E.

Sansot, Paris, 1908, p. 17.

18 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, p. 286.

Relațiile părinte-copil, așa cum sunt ele concepute astăzi, erau practic inexistente. Regina Elizabeta nota în memoriile ei: „... Copiii coborau o dată sau de două ori pe zi ca să le sărute mâna părinților, apoi dispăreau imediat. Erau duși în camera tatălui doar pentru a fi pedepsiți, iar acesta, de îndată ce se închideau ușile, și lua cravașa în mână. Cum acest tată avea să dispară când fiica lui nu împlinise decât paisprezece ani, n-a mai apucat să fie iertat pentru duritățile lui și a rămas în amintirea ei doar ca un cumplit tiran”. 19 Elizabeta adăuga pentru sine: „În copilăria noastră acest instrument de tortură era folosit ceva mai puțin, iar în prezent mulți copii nici nu știu ce înseamnă biciul și îi invidiez pentru faptul că nu trăiesc acel sentiment de angoasa și de teamă extremă care ne-a întunecat nouă copilăria”. 20 Cum în general erau preferați copiii din a doua căsătorie, s-a întâmplat ca fetița total nevinovată să fie pedepsită vreme de trei săptămâni fără ca nimeni să se mai intereseze de soarta ei, după ce tatăl acesta cu „maniere atât de princiare, i-a scuipat în față”. Dar întâlnirea între Marele Duce Alexandru al Rusiei și frumoasa Principesă Maria de Hesse, precum și hotărârea ei nestrămutată de a se căsători chiar împotriva voinței tatălui aveau să forțeze Curtea de la Nassau să-și revizuiască planurile, așa încât foarte repede Maria i-a fost propusă Principelui Hermann de Wied, care a acceptat-o fără a se simți cu adevărat tulburat de ea.

„Imaginea tatălui meu îmi va rămâne veșnic în amintire” 21 – scria Elizabeta. Și acum mă înduioșez când mă gândesc la copilăria mea. Dau deoparte ramurile copacilor care înconjoară reședința noastră de vară și zăresc casa cea mare și albă care strălucește printre frunze și îmi vine să alerg de

19 *Ibidem*, p. 88.

20 *Ibidem*, p. 26.

21 Elena Văcărescu, op. cit., pp. 15-16.

la o fereastră la alta și să arunc o privire curioasă în fiecare încăpere atât de familiară. Una dintre aceste ferestre îmi atrage atenția

mai presus de toate celelalte. Există ceva care mă fascinează pe de-a-ntregul. Fereastra tatălui meu! Se așeza adesea acolo! Măinile uscățive îi rămâneau sprijinite de genunchi sau pe o carte deschisă, privirea ațintită undeva departe sau fixând-o adânc pe a mea. Această imagine a tatălui meu mi-a umplut viața. Era atât de erudit, încât credea în lucrurile supranaturale pe care neștiutorii le ignorau. Credea în minuni, pentru că și facerea lumii, și omenirea i se păreau miraculoase. Se simțea umil și uluit în fața forței naturii și a lui Dumnezeu și, asemeni unui om ce se află la confluența dintre două ape tumultuoase, se simțea undeva între viață și eternitate, analizând fiecare lucru în parte cu seninătate și credință. În amurg, când pădurile întinse adormeau parcă și undeva departe se stingea ușor soarele la apus, mă chema. Mă uitam atent la chipul lui cald, care era din ce în ce mai străveziu, asemeni unui pârâu în lumina răsăritului de lună. Trăsăturile-i șterse păreau a spune că acest corp fragil aparținea deja unui mormânt, purtându-i amprenta clară. Însă voința lui plină de energie și calm reușea să îmblânzească moartea. Se vedea clar că acest visător delicat aparținea unei rase străvechi...”

Principele Hermann era deopotrivă un gânditor și un artist. După ce și-a făcut studiile la Göttingen și a fost luat în armată a devenit membru ereditar al Dietei Reunite a Prusiei, general-maior și șef al regimentului de la Landwehr, renunțând încă de tânăr la onorurile și îndatoririle publice spre a se dedica în întregime plăcerilor vieții de familie.²² El prefera oricărei alte reședințe pe cele liniștite de la Neuwied și Monrepos, unde se putea dedica în voie talentului său pentru pictură, precum și pasiunii pentru cercetarea științifică.

22 G. Bengescu, op. cit., p. 11.

Operele sale sunt încă păstrate de actualul Principe de Wied. Ca filosof, Principele Hermann s-a oprit încă foarte devreme asupra studiului metafizicii în general și în special al cercetării științifice a anumitor fenomene, cum ar fi magnetismul și hipnoza. El considera că aici intervine o forță superioară, dar le socotea și un mijloc eficace și rațional de a trata maladiile nervoase. A abordat aceste probleme mai degrabă dintr-o perspectivă speculativă și și-a prezentat rezultatele cercetărilor într-o lucrare anonimă, publicată în 1859 și intitulată *Das unbewusste Geistesleben und die goettliche Offenbarung* (*Viața inconștientă a spiritului și revelația divină*). Contemporan cu James Braid, ale cărui lucrări remarcabile asupra hipnozei sunt bine

cunoscute, Principele a avut marea satisfacție de a vedea înaintea de moarte primele eforturi și încercări ale lui Azam, Broca și Charcot, precum și cele ale școlii de la Salpêtrière de a transforma în adevărată știință această teorie asupra magnetismului, a cărui importanță a bănuțit-o, iar virtuțile curative le-a intuit.²³

Ciudata căsnicie a părinților săi avea să aprindă mai târziu imaginația Elizabetei, iar sub pana ei, povestea în sine devine demnă de un roman gotic. „Era căsătoria a doua ființe ce se vedeau pentru prima dată. Logodnica fusese operată la picior și ani de-a rândul aproape că n-a putut merge, iar logodnicul tușea”. Tânăra principesă spunea: „Dacă l-aș întâlni pe stradă, n-aș fi în stare să-l recunosc”.²⁴ Erau ca două fantome la nunta lor, pe 20 iunie 1842.²⁵

Un an mai târziu, la 29 decembrie 1843, către prânz, avea să se nască primul lor copil, o fetiță pe care au botezat-o Elizabeta Paulina Otilia Luiza, după numele nașelor sale, care au fost Elizabeta-Luiza, soția lui Friedrich Wilhelm al IV-lea.

23 Ibidem, pp. 11-12.

24 Carmen Sylva, Mein Penatenwinkel, p. 101.

25 Ibidem, p. 162.

Rege al Prusiei, și Marea Ducesă Elizabeta-Mihailovna a Rusiei, fiica cea mare a Ducei Mihail Pavlovici, care avea să se căsătorească cu Ducele Adolf de Nassau, fratele Principesei Maria de Wied și primul Mare Duce al Luxemburgului.²⁶

II

EDUCAȚIA UNEI PRINCIPESE

Există părinți ce se răzbună pe copiii lor pentru proasta educație pe care chiar ei le-au dat-o.¹

Amintirile din cea mai fragedă copilărie sunt în general legătura privilegiată dintre două generații, o legătură profundă și intimă: ea vine de dincolo de memoria trăită și este înduioșătoare până la limita misticului. Și totuși, la jumătatea secolului trecut se credea că aceste istorioare nostime care fac deliciul părinților și bunicilor sunt în sine semne ale unei predestinări pentru copilul respectiv. De aceea ele au fost mereu păstrate și transmise mai departe cu mare grijă.

Când mama ei, Principesa Maria de Wied, evoca primii ani ai Elizabetei, două scurte întâmplări reveneau permanent, alese poate anume spre a demonstra valabilitatea acestei teorii a predestinării pe care se punea atât de mult temei la Neuwied.²

„Amintirea povestită” a Elizabetei începe undeva încă înainte ca fetița să fi împlinit doi ani, la botezul primului său frate, Principele Wilhelm, născut la 22 aprilie 1845. Cu această ocazie, ea și-a făcut „intrarea oficială” pe vârfuri, ca să pară mai înaltă, întinzând mânuța spre a-i fi sărutată de cei prezenți la ceremonie. Acest gest arăta poate un simț al imitației extrem de precoce.

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 10.

2 Mite Kremnitz, *Marie Fürstin-Mutter zu Wied*, Haberland, Leipzig.

1904, p. 29.

Celălalt „flash” s-a petrecut la Curtea de la Berlin, când Elizabeta avea trei ani. Cum nu prea avea cu cine să se joace, a pus stăpânire pe toate pernuțele și taburetele disponibile din dormitorul mamei, ca să-și facă păpuși. Când principesa Regentă a Prusiei, nașa și-a îngăduit să păsească peste o asemenea pernă devenită păpușă, s-a și văzut admonestată de mama acestei familii imagine: „Îți interzic să îmi calci copilul!”³ Se simte în spatele acestei întâmplări durerea ulterioară a unei maternități exacerbate de întrerupere violentă.

Până la patru sau cinci ani, Elizabeta s-a dovedit atât de vioaie din fire, încât a fost supranumită „Viitoarea”. Atunci când era obligată să stea pe loc, de exemplu când poza alături de fratele său pentru vreun portret⁴, leșina din pricina marelui efort de a sta liniștită așa cum i se ceruse. Această vioiciune însă avea să se potolească încetul cu încetul, căci educația extrem de severă ce i-a fost dată copilului a transformat-o într-o ființă timidă, temătoare și rezervată.

Prima amintire reală din copilăria Elizabetei era un coșmar și asta se întâmpla pe vremea inundațiilor ce au pustiit Neuwied-ul la 1847. Întreg orașul a fost cuprins de apele Rinului, iar familia princiară străbătea străzile în bărci, ajutându-i pe sinistrați. Nici morții nu mai puteau fi îngropați, pentru că cimitirul fusese înghițit de ape, iar sicriile, pe jumătate deschise, pluteau în deriva.⁵

Anul 1848 avea să ducă la fuga familiei princiare, ce se afla atunci la Heidelberg, din pricina sănătății precare a mamei Elizabetei, care avea nevoie de îngrijiri. A trebuit să se ascundă din calea revoluționarilor⁶ și nu s-a mai putut în

3 Mme William Monod, *Carmen Sylva, fâlle, épouse, souveraine et poete*.

Fischbacher, Paris, 1892, p. 7.

4 Portretul, semnat de pictorul Sohn din Düsseldorf, este păstrat în colecțiile Alteței Sale Serenissime, Principele de Wied, la Neuwied.

5 George Bengescu, op. cit., pp. 23 – 24.

6 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, vol. I, pp. 209 – 211.

toarce în acel an la Neuwied. O dată pericolul trecut, a preferat să se instaleze la Monrepos, un mic pavilion de vânătoare aflat în pădurea de lângă oraș, nemaimergând la Neuwied, unde se socoteau prea expuși.⁷

În primăvara lui 1849 s-a considerat necesar să se înceapă educația micuței Elizabeta. Sistemul de învățământ la Neuwied trecea de la o generație la alta neschimbat. Părinții recurgeau la cravașa pentru a îndrepta și cele mai neînsemnate greșeli. Mama, uitându-și probabil propria-i experiență și convinsă fiind că disciplina încă de la o vârstă foarte fragedă exercită o influență decisivă asupra întregii existențe, voia cu orice chip să-și obișnuiască fetița cu surprizele și dezamăgirile vieții. Ea considera că așa cum gimnastica face ca mușchii să fie mai supli și mai puternici, tot așa o educație severă, chiar rigidă, fără nicio slăbiciune ori indulgență, favorizează încă din leagăn dezvoltarea trăsăturilor morale. Sistemul era considerat de către Curțile germane de atunci drept unicul ce poate înlesni formarea calităților unui viitor principe ori unei viitoare principese. S-ar putea ca acest procedeu să fi fost logic atunci când părinții coordonau singuri aplicarea lui. Dar el devenea periculos de îndată ce lăsau copilul în grija unor străini.

Sunt numeroase „victimele” ce i-au denunțat atrocitatea.

Severitatea mamei a avut drept consecință foarte neplăcută faptul că bonele și guvernantele au considerat că le este permis să chinuiască fetița și chiar s-o maltrateze fără ca ele să pățească vreodată ceva. Așa s-a ajuns ca în nuvela scrisă la jumătatea anilor 1880, *Chestiuni supărătoare*, Carmen Sylva să facă aluzie la cruzimea cu care a fost tratată de una dintre aceste femei nemiloase, o irlandeză pe care o supranumea „Guvernanta ei de fier”, care, vrând să o pedepsească pentru o copilărie – fetița inversase literele dintr-un cuvânt

⁷ *Ibidem*, p. 213.

pe care trebuia să-l spună pe silabe –, o închisese legată la mâini și la picioare într-un sac și apoi o pusese pe un scaun, ca să o vadă toți ai casei. Chiar dacă o asemenea pedeapsă, care se numea *Reipteitsche*,

ni se pare astăzi de neconceput, ea era extrem de frecventă la Curțile germane.

La 22 noiembrie 1850, Principesa de Wied aducea pe lume un al doilea fiu, pe Principele Otto-Nikolaus. Copilul s-a născut cu o malformație ce a presupus multe operații chirurgicale și care, inevitabil, a dus la sfârșitul sau prematur. Pe trup avea o plaga mereu deschisă și sângerândă și doar foarte frecventele operații au reușit să-i mai prelungească viața. Existența lui, de-a lungul celor doisprezece ani, n-a fost altceva decât un cumplit chin nesfârșit, pe care Carmen Sylva l-a povestit în cartea *Viața fratelui meu, Otto*.

În primăvara anului 1851 au fost nevoiți să se instaleze la Bonn⁹, pentru ca medicul care-l operase pe Otto să-l poată vizita zilnic, dar și spre a o îngriji pe Principesa-mamă, pe care o paralizie nervoasă produsă de nașteri o condamnase la o imobilitate totală. De îndată ce copilul a dat primele semne de îmbunătățire a stării de sănătate, Principele Hermann, el însuși victima ftiziei, a decis să plece în America de Nord și în Antile însoțit de cumnatul său, Ducele Nikolaus de Nassau. El spera că poate clima din Cuba ar putea să-l salveze și să scape astfel de răul care deja îl macină încetul cu încetul.

Într-o scrisoare din Antile îi spunea soției: „Avantajele șederii mele în străinătate sunt minime în privința sănătății. Constat însă că bucuria sufletească și impresiile, multe la număr și mereu altele, sunt indispensabile în a transforma călătoria în una cu un efect benefic. Gândurile mele se îndreaptă

8 Eugen Wolbe, *Carmen Sylva, Der Lebensweg einer einsawen Königin*, Koehler & Amelang, Leipzig, 1933, p. 16.

9 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, vol. I, p. 58. O vilă mare cu numele Vineia Domini, situată în susul Rinului.

spre voi. Fericirea mea este strâns legată de cea a copiilor noștri și de binele celor pe care-i iubesc. Natura nu mă poate face să uit de toate. Ceea ce îmi lipsește ca să mă simt bine în această țară este tocmai satisfacția și farmecul pe care nu ți le poate da decât propriul tău cămin. Poate că avantajele fizice ale acestei călătorii am să le simt ceva mai târziu. Dar indiferent dacă va exista o ameliorare de durată sau nu, această absență, această despărțire, care mă smulge cu brutalitate din ritmul meu de viață obișnuit, va avea totuși o influență bine venită”. 10 Dar în ciuda acestor speranțe, când s-a întors la Neuwied, în 1852, era surd și aproape de nerecunoscut.¹¹

Pe perioada absenței lui, soției – tot bolnavă și întinsă pe un șezlong – îi plăcea să se înconjoare de o societate rafinată de oameni fini, de artiști și erudiți. Princesa Elisa-beta avea doar nouă ani, dar îi plăcea să rămână alături de mama ei atunci când primea musafiri. Erau deseori văzuți, în preajma ei, Principele Moștenitor Friedrich al Prusiei, Principele de Waldeck și Pyrmont, Ducii Friedrich și Christian de Schleswig-Holstein, Cavalerul de Bunsen, arheolog reputat și a cărui familie a rămas profund atașată Casei de Wied, ca și istoricul Antoine Springer.¹²

În aceste momente s-a trezit acel sentiment al propriilor originilor, astfel încât a ajuns să declame, să rememoreze și să invoce marile spirite ale trecutului, cum ar fi bătrânul poet al războaielor pentru libertate, Ernest Moritz Arndt, prost crescut, scuipând peste hainele celor din jur și grăbindu-se să le șteargă, bătându-și joc de titlurile princiare și călcând în picioare toate distincțiile existente. Neîndoielnic că era un per

10 E. Sergy, *Carmen Sylva, Elizabeth, Reine de Roumanie*, Fischbacher.

Paris, 1890, p. 23. Majoritatea scrisorilor Principelui Hermann, în prezent se pare pierdute, au fost publicate de Mite Kremnitz în *Marie Fürstin-Mutterzu Wied*, pp. 86-140.

11 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, vol. I, pp. 125-126, 133.

12 Mite Kremnitz, op. cit., pp. 152-153.

sonaj dezagreabil, dar care te inspira. El binevoia să amintească de talentul lui de mult secat, aducând laude Princesei-mamă și consolând-o pentru nesfârșitele ei suferințe.¹³

Mult mai seducător prin spiritul deschis, dar și prin gândire, inseparabile însă de fondul ereditar, filosoful evreu Bernays, pe atunci încă student la Bonn, avea să facă acest suflet tânăr să stimeze iudaismul, confesiunile religioase rămânând o formă oarecare și totuși atât de utilă, atâta timp cât oamenii se simt obligați de a avea un adevărat cult care-i unește și-i face să fie mai pioși.¹⁴ Dar, avea ea să adauge mai târziu, fără să fi împrumutat asta din prezentările doctrinare ale lui Bernays, „trebuie ca forma să capete conținut spiritual” ¹⁵, căci „creștinismul nostru de astăzi nu mai înseamnă decât superstiții și fetișism” ¹⁶.

Alături de silueta bătrânului Arndt, care își declama versurile îmbrăcate în platoșa luptei naționale, avea să apară și o figură cu totul

neșteptată, a unui tânăr student foarte brunet, silitor, extrem de pedant, venit cu cei doi frați ai săi, liceeni. Capabil să impresioneze prin intelect, el vorbea cu căldură de țara sa îndepărtată, Moldova. Elizabeta își amintește că din gura lui a auzit primele cuvinte într-o limbă pe care n-ar fi crezut niciodată că o va vorbi și mai apoi chiar că o va scrie. Acest student, atât de serios pentru vârsta lui, avea să devină pentru multă vreme ministrul Regelui Carol I, Dimitrie Alexandru Sturdza.¹⁷

Sederea la Bonn a fost urmată de una în Anglia.¹⁸ Destinațiile alese erau Hastings și Insulele Wight, stațiuni balneare celebre în acea vreme. Medicii l-au pus pe micul Otto

13 *Idem*, pp. 80 – 82.

14 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, vol. I, p. 60.

15 *Ibidem*, p. 61.

16 *Ibidem*, p. 69.

„*Ibidem*, vp. 50 – 51. TM *Ibidem*, p. 137.

la regim cu lapte de măgăriță, ceea ce a dus la o ușoară îmbunătățire a stării sale. Sănătatea mamei însă era atât de precară, încât zi și noapte gemea și țipa de durere. Doar apariția unui mare și misterios vindecător, venit din Ungaria, un oarecare Conte Szapary, a făcut ca suferințele principesei să înceteze.¹⁹

Convinși că sunt martorii unui adevărat miracol, cei din familia de Wied l-au urmat fără să-și pună prea multe întrebări, pe misteriosul conte ungar, în Franța.²⁰ Aveau să stea multă vreme pe strada de Berry, aproape de Champs Élysées²¹, și mai apoi la numărul 12 de pe strada Saints Peres. În vreme ce se înfăptuia această minune, a însănătoșirii bolnavei, ajunsă doar piele și os, Elizabeta era trimisă cu prima ei învățătoare adevărată, Mile. José, o tânără franțuzoaică²², la școala protestantă de pe lângă Biserica Billets din Cartierul Marais²³ unde va continua să deslușească tainele legătoriei începute la Neuwied.²⁴ Ea nu se manifesta în mod special ca un talent în ale matematicii, dar știa să recite frumos. La franceză și geografie era printre primii în clasă.²⁵ Examenele o speriau într-atâta, încât suferea mereu de crampe la stomac.

Familia se întorsese deja la Neuwied la începutul toamnei lui 1854. În acea epocă, viața era dintre cele mai austere; nicio zi pierdută, nicio oră care să nu fie folosită făcând ceva serios și profitabil. Era apreciată sânguința în studiu, totul putea fi perfecționat, de la lecții la

metode de predare. Sculată de la șase dimineața, Principesa Maria de Wied

19 *Ibidem*, pp. 106-107.

20 *Ibidem*, pp. 115-117.

21 *Ibidem*, p.146.

22 *Ibidem*, p. 93.

23 *Ibidem*, pp. 174-175.

„*Ibidem*, p. 81.

25 *Ibidem*, p. 231.

citea cu glas tare, apoi îi învăța pe copiii săi câte un verset din Biblie. Mama se temea ca fiica sa, a cărei vioiciune o îngrijora sincer, să nu devină o superficială.

Mai târziu, Carmen Sylva își va aminti: „Delicatețea exagerată nu-și avea locul în casa noastră. Era chiar rău văzută: se mânca pâine neagră uscată, fără unt, fără ceva dulce sau acru, mâncarea cea mai simplă cu puțință; fără vin; se dormea pe saltele tari”. Mesele erau servite fără niciun fel de fast, dar reuneau de două ori pe zi familia; copiii erau prezenți, dar n-aveau voie să vorbească, ci doar să asculte conversațiile oamenilor mari, care cel mai adesea discutau literatură, filosofie sau istorie. „Erau ca un fel de lecții vorbite, din care cu toții, mici și mari, aveau ceva de câștigat. Rareori se auzea o glumă ori un hohot de râs amestecat în aceste discuții atât de serioase; nu existau niciodată bârfe, nimeni nu era vorbit de rău, se pomenea numele altcuiva cu multă grijă și întotdeauna era vorba de niște nefericiți cărora trebuia să li se îndulcească soarta sau să li se aline sărăcia. La Neuwied toată lumea era cuprinsă de un spirit caritabil și ușor impresionabilă la aflarea nenorocirilor aproapei”. 26

În fiecare duminică la ora zece se aducea un armoniu în galeria castelului. De-o parte erau așezați servitorii, personalul de la fermă și bolnavii îngrijiți de Principesă, iar de partea cealaltă, familia și oaspeții castelului. Se auzeau cântece religioase, Principesa citea o predică, rugăciuni, spunea o binecuvântare și se despărțeau. 27 Principesa-mamă făcea vizite la spital, la azilul de copii și la cel de săraci. Ea o obișnuise de foarte devreme pe fiica ei să o însoțească la bolnavi și la săraci spre a o iniția în practicarea actelor de caritate dar și spre a o familiariza cu spectacolul suferinței fizice și al tristeții. Astfel, Elizabeta s-a obișnuit aproape încă din copilărie să vadă oameni suferind și așa a învățat să în

2 «*Ibidem*, p. 110.

27 Doamna William Monod, op. cit., p. 11.

dure și ea cu stoicism suferințele fizice care niciodată n-o făceau să-i curgă nici cea mai mică lacrimă.

Scopul acestei educații atât de pline de constrângeri era să ucidă orice poezie – „plantă otrăvită” 28 – spre a împiedica înflorirea talentului. Într-o scrisoare adresată biografului său în 1903, adică lui George Bengescu²⁹, Elizabeta scria: „Mama ținea foarte mult la studiile în domeniul științelor, mai ales pentru a combate „nebulnia casei” [poezia], despre care nu voia să audă cu niciun chip; ca și cum științele ar fi putut să ofere măcar a zecea parte din consolare pe care ți-o dă această admirabilă prietenă, imaginația, care ne însoțește pe toate drumurile atât de întortocheate și de anevoioase ale vieții. Dacă nu ești Pitagora sau Newton, științele exacte nu-ți pot da aripi ca să ieși din labirinturile vieții. Dar am calculat căderea corpurilor și am umplut caiete întregi cu cifre, pentru că întotdeauna mi-a plăcut să studiez”.

Romantică și înțelegătoare, învățătoarea ei, domnișoara José, i-a permis o unică evadare din această lume atât de ternă, dându-i să citească pe ascuns *The wide, wide world* (*Lumea atât de largă*) a doamnei Wetherell, singura carte care semăna a roman și pe care a avut-o în mână până a împlinit douăzeci de ani. Dar „cerberul” Lavater, domnișoara de onoare a mamei sale, a băgat de seamă, și domnișoara José a fost concediată. Locul i-a fost luat de un oarecare profesor Sauer-wein, care își petrecuse cea mai mare parte a vieții sale în Anglia și vorbea mai multe limbi clasice și moderne. El dorea cu orice preț să dezvolte la elevi – căci același sistem de intelectualizare precoce le fusese aplicat și lui Wilhelm și chiar și nefericitului de Otto³⁰ –, pe lângă cunoașterea tot

28 Carmen Sylva, op. cit., vol. I, pp. 98 și 109.

29 B.A.R., scrisori trimise de Carmen Sylva lui George Bengescu,

S 8

1 – 2/CIV, Sinaia, 30 iunie și 21 noiembrie 1903.

30 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, vol. I, pp. 131, 317.

mai aprofundată a limbilor, noțiuni de istorie politică a Europei, în special a Angliei. Așa au aflat despre Buckle, Mă-cauly și Carlyle, inițiindu-i în jocul intuițiilor politice europene. Sauerwein însă nu avea un sistem foarte riguros și tocmai asta îi plăcea cel mai mult Elizabetei.

Ușurința cu care Elizabeta învățase întotdeauna limbile străine a

făcut-o să ajungă la progrese rapide în latină, primele noțiuni fiindu-i prezentate de unul dintre profesorii fratelui său. Ea reușea să citească fluent Ovidiu, Horațiu și Cicero, pe care se amuza să-i traducă în englezește. Italiana a învățat-o în câteva săptămâni. Și-a luat obiceiul să își scrie notițele în germană atunci când profesorul Sauerwein ținea cursurile în italiană sau în engleză și acest exercițiu dificil și obositor, dar atât de firesc pentru spiritul său extrem de vioi, a obișnuit-o să gândească foarte rapid în mai multe limbi deodată. Sauerwein a intuit foarte repede gustul fetei pentru operele de imaginație, dar cum primise pricaz de la mama ei să o abată nemilos de pe acest drum, a recurs la un mic subterfugiu spre a-i permite să se desfășoare după pofta inimii: o lăsa să aleagă ce teme să facă în italiană și doar îi corecta greșelile de stil, fără să facă nici cea mai mică observație asupra chestiunilor de fond.

Când Elizabeta a împlinit treisprezece ani, Principele Hermann, tatăl său, a considerat că trebuia să se ocupe numai el de educația fetei. Principele a decis să o inițieze în filosofie, pe care i-a predat-o după moda filosofilor antici greci, străbătând împreună, încă din zori, frumoasele alei ale parcului Neuwied și explicându-i sistemele lui Kant, Fichte și Schlegel. O dată întorși la castel, se așezau în fața unui șevalet și tatăl îi dădea fiicei lecții de desen, de acuarelă și de pictură. Seara era consacrată lecturii și mai ales celei din vechii cronicari francezi, Villehardouin, Froissart, Joinville, Philippe de Comines, pe care Principele îi considera ca fiind încă de mare actualitate.³¹ Ziua se încheia așa cum începuse. Printr-un moment de reculegere liniștită asupra studiului.

Excepțiile de la acest program atât de strict au fost extrem de rare. „Lecția” care a urmat primei sale încercări de a-și câștiga libertatea atunci când avea zece ani, a fost foarte dură. Într-o zi, Elizabeta s-a trezit cu o dorință irezistibilă de a înlocui plimbarea de dimineață cu o vizită la școala Rodenbach. Mama ei a trecut prin camera copiilor, iar fetița i-a cerut voie să meargă să învețe cu fetițele fermierilor de la castel. Principesa de Wied n-a auzit întrebarea și a plecat; fetița a interpretat tăcerea maternă ca pe o încuviințare și a șters-o repede la fermă. Elevii erau deja în drum spre școală. Mica principesă i-a ajuns din urmă.

Învățătorul, măgulit dar nu foarte surprins, a acceptat imediat aceasta nouă școlăriță care-i făcea onoarea de a participa la lecții. Era

ora de muzică. Mica principesă, care nu îndrăznea să cânte prea mult în fața familiei sale bolnave, a făcut-o de data aceasta cu tot elanul. Astfel încât o altă fetiță impacientată de vocea ei și poate invidioasă, nereușind s-o facă să tacă, i-a pus brusc mâna la gură, spre marele scandal al întregii clase. Câteva clipe mai târziu, unul dintre servitorii de la castel, trimis pe urmele micuței cântărețe, a venit să o ducă la temniță.³²

Elizabeth, când reușea să scape cu acordul familiei de această ancestrală disciplină militară, îi plăcea să meargă în pădurea vecină în compania unui câine mare Saint-Bernard și a doua maimuțele albe, Saladin și Zittah³³. Ea petrecea acolo ore întregi, eventual și alături de pictorul Sohn, un prie

31 George Bengescu, op. cit., p. 35.

32 Leon Ulbach, Introducere la *Les Pensées d'une Reine*, pp. 14-16.

33 Elizabeth Burgoyne, *Carmen Sylva, Queen and Woman*, Londra.

1940, p. 47.

ten apropiat al tatălui său, de care părea foarte legată printr-o profundă camaraderie.³⁴ îi plăceau de asemenea și plimbările pe lângă un vechi sat în ruină, reședință a familiei de Wied în Evul Mediu.³⁵

34 Carmen Sylva, op. cit., vol. I, p. 193.

35 Doamna William Monod, op. cit., p. 36.

III

O ADOLESCENȚĂ TRISTĂ

Suferința este un trist tovarăș dar numai pentru sufletele singurate.

Și în ziua în care înțelegi ce înseamnă cuvântul datorie încetezi să mai fi copil.

Spre sfârșitul vieții, Regina Elizabeta a întrebat-o pe una dintre prietenele sale cum o găsea atunci când era foarte tânără. „Extrem de serioasă”, îi răspunse ea.² Într-adevăr, nu cunoscuse în copilărie ori în adolescență ce înseamnă să n-ai griji: viața i se păruse foarte curioasă și interesantă, dar rareori cu adevărat fericită sau realmente frumoasă. Ideea morții a fost mereu prezentă în gândurile sale pentru că moartea întotdeauna a bântuit-o și a obsadat-o pe mama ei, care nu înceta să-i repete că doar moartea este fericirea absolută, cea mai frumoasă

răsplată, sfârșitul tuturor relelor, durerilor și nenorocirilor.³

Această credință avea să devină „consolarea” Elizabetei în clipele sumbre și chinuitoare ale copilăriei.

La sfârșitul lui 1858, familia de Wied face o călătorie în Elveția și Italia (la Milano și Veneția), dar bucuria Elizabetei este umbrită de îngrijorarea pentru starea sănătății tatălui și a fratelui ei mai mic; fiecare zi în parte însemna noi îngrijorări și noi momente de criză. Întoarcerea în Italia s-a

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 82 și 120.

2 G. Bengescu, op. cit., p. 22.

3 Mite Kremnitz, *Marie Fürstin-Mutier zu Wied*, pp. 3-13.

făcut prin Freiburg, unde un chirurg a inventat un dispozitiv, în ideea de a-i mai alina suferințele lui Otto. Băiatul s-a simțit ceva mai bine, și vara lui 1859 avea să fie una dintre cele mai bune din întreaga sa existență. Începând cu luna octombrie însă, răul s-a agravat din nou, și băiatul a trebuit supus unei noi intervenții chirurgicale pe care a suportat-o curajos ca de obicei.⁴

Celălalt frate al său, Wilhelm, fusese deja trimis la Basel, ca să-și desăvârșească studiile. Elizabeta îi scria aproape în fiecare zi. „Învățătura merge în ritmul ei obișnuit – spunea ea – și abia de-mi ajunge timpul ca să fac tot ceea ce trebuie. Am de învățat săptămânal patruzeci de pagini din Schlos-ser și tot atâtea din Macaulay, două lecții de aritmetică și două de geometrie. Istoria, inclusiv cea a Bisericii, literatura, fizica înlocuiesc latina și italiana, asta ca să nu mai vorbesc de cursurile de religie. Nu învăț catehismul de care ne folosim de obicei. Mămica a redactat unul doar pentru mine; a transcris vreo sută de întrebări într-un caiet și mă ascultă din subiectele la care se referă acestea. După ce le discut pe toate cu ea, răspund în scris la câte unul din punctele acestui chestionar, ceea ce înseamnă un rezumat de patru până la șase pagini. Iată deci cum a început anul în cursul căruia va trebui să jur în fața altarului că voi deveni un reprezentant util al omenirii. Îți dai seama ce emoții am. Mă gândesc cu groază de pe acum, căci nu mă simt deloc pregătită”.⁵

De Rusalii, în anul 1860, a avut loc la Monrepos confirmarea Elizabetei, oficiată de pastorul Dilthey, care îi cununase pe părinții ei.⁶ Dintre toate darurile pe care le-a primit, cel de la Otto a impresionat-o cel mai tare: o *Imitație a lui Iisus Cristos* cu o dedicație care cuprindea un citat din Epistola Sf.

4 G. Bengescu, op. cit., pp. 44 – 45.

5 E. Sergy, op. cit., p. 30.

6 Nathalie von Stackelberg, 4 uj *Carmen Sylvasleben*, Heidelberg, 1883, p. 36.

Pavel către Corinteni: „Chiar dacă aş vorbi în limbi omeneşti şi îngerşti şi n-aş avea dragoste sunt o aramă sunătoare sau un schimbal zăngănitor”. Regenta Augusta de Prusia a profitat de ocazie şi a invitat-o să îşi petreacă mai multă vreme la Curtea din Berlin, pentru că avea deja în gând un proiect de căsătorie.

Cu cât se apropia momentul plecării, cu atât entuziasmul Elizabetei scădea. „Mi se pare tare greu să mă îndepărtez într-atât, îi scria fratelui său, Wilhelm, la Basel. Niciodată n-am părăsit căminul şi nu m-am despărţit de mama! Regenta Augusta de Prusia promite că îi va ţine locul, dar oare iubirea maternă poate fi vreodată înlocuită? Ştiu că se va strădui să facă tot ce-i stă în putinţă, îmi dau seama ce avantaj enorm este să poţi frecventa persoane superioare. Pe de altă parte, nu ascund faptul că îmi va fi dificil să-mi ţin rangul pentru care nu mă simt perfectă şi să mă conformez prin felul meu de a fi la atmosfera ce domneşte la Curte. Să dea Dumnezeu să reuşesc! Îţi dai seama cât de mult mă tem; e ca o obsesie care mă frământă. Mă chinuiesc să devin stăpână pe situaţie asemenea unui şarpe care e pe cale să înghită un ied şi care i-a rămas în gât, dar trebuie să încapă până la urmă, cu coarne cu tot”. 7

Când a sosit la Berlin, Regele Friedrich Wilhelm al IV-lea tocmai murise. A fost deci prezentată Curţii înveşmântată în negru. Nu putea fi vorba pentru ea de niciun fel de baluri ori de alte distracţii şi deci a trăit retrasă, în intimitatea celor două regine şi cu Principele moştenitor Friedrich, pe care-l cunoscuse în copilărie. Acesta a avut ideea bizară de a o întreba încă de la prima întâlnire „Cine e pe moarte la Neuwied?” 8 Nu ştim care a fost răspunsul Elizabetei, dar n-a putut să-i ierte această grosolanie toată viaţa.

7 E. Sergy, op. cit., p. 32.

8 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, vol. I, p. 127.

Principesa moştenitoare Vicky s-a arătat însă foarte călduroasă faţă de ea, poate ca să mai dreagă din gafa grosolană a soţului. În scrisorile adresate mamei sale, Regina Victoria a Angliei, ea făcea întotdeauna elogiul calităţilor Elizabe-tei. Consecinţa a fost că Reginei i-a venit ideea de a o trece pe lista logodnicelor pentru fiul său mai

mare, Eduard, cerând fotografiile ale fetei. Vicky i le-a trimis, dar în același plic se aflau și cele ale Alexandrei, fiica Regelui Danemarcei.⁹ Un biograf al lui Eduard, Gordon Brook-Shepard, susține că Baronul Stockmar¹⁰ este cel care a atras atenția tânărului principe că Elizabeta „era lipsită de șic”¹¹; nu se știe sigur dacă lucrurile s-au petrecut chiar așa. Cert este că Eduard a căzut pradă farmecului Alexandrei încă de cum a văzut-o în fotografii. Elizabeta nu era la curent cu acest proiect, căci mama ei i-a ascuns totul ca să nu aibă decepții și nici să nu-și facă iluzii.

Convinsă însă de „reputația acestei Principese că ar fi fermecătoare și de o excepțională inteligență”¹², Regina Victoria a dorit cu orice preț ca Elizabeta să-i devină noră. Când cel de-al doilea fiu al său, Alfred, a început să-și caute o soție, ea a susținut din toate puterile această candidatură și, ca să împiedice un refuz prematur, Regina chiar a insistat ca cei doi tineri să se și vadă. Întâlnirea a fost un dezastru absolut, într-adevăr, s-a consemnat că „atunci când Elizabeta și mama sa au aflat că el are talent la vioară, i-au cerut să le cânte sub stejarii din pădure”¹³. Concertul silvestru avea să se desfășoare aparent bine, dar principesele melomane erau

9 Hannah Pakula, *An Un common Woman, The empress Frederick*, Wiedenfeld & Nicholson, Londra, 1996, p.144. Scrisoarea Victoriei către Vicky, 12 octombrie 1859, Castelul de Windsor, Z 9/3.

10 Gordon Brooke Shepherd, *Édouard VII et L'Europe*, prefață de Jacques Chastenet, Paris, Hachette, 1975, p.27.

11 *Ibidem*, p.28.

12 Maria, Regina României, op. cit., Paris, Pion, 1937, vol. II, pp. 257 – 259.

13 *Ibidem*, vol. II, p. 256.

și mai fericite că au găsit un pretendent plin de calități artistice și intelectuale. Și Principele părea încântat, dar „acceptase fără tragere de inimă și doar ca să-i facă plăcere mamei lui care-și dorea această întâlnire cu atâta entuziasm”. După ce a plecat, Principele n-a mai dat nicio veste. Până la urmă s-a căsătorit cu Marea Ducesă Maria, unica fiică a țarului Alexandru al II-lea. Douăzeci și cinci de ani mai târziu, eroii concertului aveau să se revadă în timpul unei vizite pe care Alfred i-o făcea fiicei sale mai mari, Maria, devenită prin hazardul regulilor dinastice principesa moștenitoare în țara în care Elizabeta era regină. A fost o ocazie în care amândoi și-au amintit episodul. Pentru ea

„rămăsese un eveniment important, o aventură minunată, o amintire de neuitat. A fost unicul meu mic roman personal” 14.

Pentru el „a rămas principalul motiv care l-a determinat să șteargă numele Elizabetei de Wied de pe lista matrimonială a mamei lui”.

Tot la Berlin ea s-a împrietenit cu familia Principelui Karl-Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, care pe atunci era prim-ministru al Prusiei. Al doilea fiu al acestuia, Karl (Carol), avea să-i devină soț. Soția Principelui Karl-Anton, principesa Iosefina, fiica Marelui Duce de Baden și a Ștefaniei de Beauharnais, avea să o cucerească foarte repede pe Elizabeta. Astfel tânăra a devenit prietena și colega de studii al principesei Maria de Hohenzollern, viitoarea sa cumnată, și a terminat alături de ea cursurile de desen de la Academia de Arte Frumoase, unde a studiat cu profesorul Waagen.¹⁵

„Recapitulând tot ce a trecut prin fața ochilor tăi de când ne-am despărțit, îmi scria Hermann de Wied fiicei sale, ai cu siguranță impresia că ai văzut și ai trăit multe într-un răgaz atât de scurt. Nu înveți să te porți în societate cu eleganță și

14 *Ibidem*, vol. II, pp. 257 – 258.

15 G. Bengescu, op. cit., pp. 45 – 46.

distincție decât cunoscând firi diferite, pentru că fiecare în parte trebuie abordat în funcție de propria lui personalitate. Goethe consideră ca plictiseala pe care o resimțim atunci când ne aflăm printre semeni, nu e altceva decât o dovadă de sărăcie intelectuală. El afirmă că putem să învățăm întotdeauna ceva de la aproapele nostru, chiar și de la cel mai neînsemnat dintre ei, fie doar că încercăm să nu ne purtăm ca el. Iată-te deci membră a unei societăți distinse, ceea ce presupune să-ți corectezi atent și permanent fiecare pas. E absolut indispensabil ca la Curte să ai propria ta măsură, ca să-ți păstrezi un echilibru. Nu trebuie să te repezi pe scări, ca să te împiedici, nu trebuie să șochezi morala celorlalți. Câtă vreme eștriână, este ușor să fii ucenic; pentru noi însă, bătrânii, ar fi un supliciu. Atunci când cineva are firea ta fericită, veselia ta inalterabilă, chiar și micile experiențe mai neplăcute nu devin decât niște nori trecători care nu vor umbri niciodată soarele vieții. Odată cu plecarea ta a dispărut veselia din casă. Puișorul nostru și-a luat zborul. Acum zboară din floare în floare, uneori îl mai înțepă spinii, dar își continuă calea fără să-i pese. Să aibă grijă însă la capcanele ce există pe drum”. 16 Dar după nici șase

săptămâni petrecute la Berlin, Elizabe-ta a fost obligată să se întoarcă în mare grabă la Neuwied. Motivul a fost „prima ei pasiune” pentru Friedrich de Baden, care era cu paisprezece ani mai mare decât ea, vădov și cu trei copii.¹⁷ Foarte ambițioasa Mana de Wied avea cu totul alte planuri pentru fiica ei. „Scrisoarea ta, îmi mărturisea ea fratelui său, Wilhelm, după ce a sosit la Neuwied, mi-a făcut tare bine. Mai ales că-mi dă certitudinea că ne înțelegem și că vom continua să trăim fiecare viața celui alt oricât de lungă și de grea ar fi despărțirea... în cele șase săptămâni petrecute la Berlin au existat uneori clipe de mare încercare și totuși cu ce recoltă de amintiri și de experiențe de tot felul m-am în

16 E. Sergy, op. cit., p. 34.

17 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 199.

tors... Am trăit însă și momente foarte amuzante, fiind adesea cea mai nebunatică din cercul nostru. Dar nicicând nu mi-a fost mai dor de acasă, decât după o asemenea clipă de uitare fericită. De fapt, totul a fost extrem de util, pentru că am învățat să înțeleg mai bine care-mi sunt îndatoririle și am revenit hotărâtă să mi le îndeplinesc cu perseverență”.¹⁸

De înălțare, în 1861, profesorul Busch, chemat de urgență la Monrepos, a constatat că Otto făcuse o tumoare la rinichi și că Principele Hermann pierduse un plămân. Începând cu octombrie i-a fost tot mai rău. Boala a progresat înspăimântător, iar durerile au devenit insuportabile. Din acel moment a trebuit să se resemneze, văzându-și moartea apropiindu-se tot mai tare.

Într-o scrisoare din 13 iunie 1861, Elizabeta îi scria fratelui ei: „Nu este întotdeauna ușor să ai un fizic și un moral la înălțime și totuși în cazul meu trebuie. Este îndatorirea mea față de bolnavii noștri, să le aduc puțină seninătate și față de mama noastră, să împart cu ea povara grijilor... Dă-i vești cât mai curând micului Otto și trimite-i o fotografie de-a ta. Tot ce vine din partea ta e de preț pentru el, iar ceea ce spui tu e literă de Evanghelie. Și asta într-o asemenea măsură, încât uneori ne gândim să te vorbim puțin de rău ca să vedem ardoarea cu care îți ia apărarea. Ești idealul lui... Afecțiunea pe care ne-o poartă este una de o profunzime și intensitate pe care nu le întâlnești la oamenii sănătoși. Privirea serioasă din ochii lui mari este de un farmec nesfârșit și pare un fel de triumf în fața suferințelor cumplite ale bietului său trup”.¹⁹

Într-o altă scrisoare adresată lui Wilhelm la 14 decembrie 1861,

ea nota: „Dumnezeu mă pune la încercare printr-o lecție atât de aspră și pentru care nu mă simțeam pregătită. Anul

18 E. Sergy, op. cit., pp. 36 – 37.

19 *Ibidem*, p. 38.

ce se încheie a fost unul trist, dar am vrea ca de Crăciun să sărbătorim cât mai fastuos căci s-ar putea să fie ultima dată când petrecem sărbătorile împreună”. 20

În ianuarie 1862, starea sănătății Principelui Hermann s-a înrăutățit într-atât, încât n-a mai putut coborî din pat și în plus lucrurile s-au complicat și mai tare după ce a început să asurzească din ce în ce mai rău. Elizabeta rămânea neclintită la căpătâiul tatălui ei, al mamei și al fratelui mai mic. Simțind că sfârșitul se apropie, Principele a cerut să-l vadă pentru ultima dată pe Wilhelm, dar depeșa trimisă imediat la Basel a rămas fără răspuns, căci Wilhelm făcuse rujeolă. 21

La 19 februarie 1862, Otto moare. După dispariția lui, Elizabeta avea să-i povestească lui Wilhelm, care nu a putut participa la ceremonia de înmormântare: „Nu suferim niciodată mai mult decât putem duce, spunea adesea bietul copil, și când suntem la capătul puterilor, sfârșitul pare însăși fericirea. Chipul său frumos părea dintr-odată că și-a găsit liniștea, iar gurița lui schița un zâmbet dulce. Doar fruntea, cu un rid adânc mai amintea de luptele și suferințele prin care în fine fusese cucerită această pace veșnică. Doliul nu ne apasă su – flerul, căci pentru acest biet copilăș n-a fost decât o imensă eliberare!” 22

Ca să mai schimbe ceva în viața tinerei, mama ei i-a propus să dea lecții fiicelor Baronului Bibra, administratorul bunurilor familiei. Elizabeta a acceptat cu mare plăcere, căci fata cea mare, Maria, era cea mai bună prietenă a ei încă din copilărie. Într-o scrisoare din 29 iunie 1862, ea îi scria fratelui său: „Până de curând credeam că vocația mea e să fiu pro

20 *Ibidem*, p. 45.

21 *Ibidem*, p. 42. În jurnalul său, suferința profundă îi inspiră câteva versuri, pe care le scrie la 18 octombrie 1861: „Crezi fără îndoială că nu-i decât disperare / În camera unui bolnav / Dar nu, această disperare nu apare;

Căci liniștea e cea care domnește grav”.

22 *Ibidem*, p. 48.

fesoară, dar azi, când am devenit asta, într-un mod atât de

neasteptat, mă întreb dacă sunt la înălțimea misiunii mele. Oare sunt destul de echilibrată ca să înțeleg un copil și să îl tratez cu blândețe? Îmi iau foarte în serios noile îndatoriri și am grija să fiu îndeajuns de sânguincioasă cât să îmi țin bine orele iar pentru mine, cea mai mare bucurie sunt zelul și inteligența lui Rudolf. O, minunată misiune de dascăl! Nicicând nu cred să fi avut un slujitor mai devotat! La urma urmei, cui îi place să se vaite tot timpul?" 23

Starea sănătății Principelui de Wied a obligat familia sa decidă plecarea la Baden-Baden: aveau să rămână acolo până în primăvara anului 1863. Într-o scrisoare din 23 noiembrie 1862, Elizabeta îi scria fratelui ei: „Începând de luni ne redeschidem saloanele pentru primiri oficiale care sunt întotdeauna foarte simandicoase dar cunoștințele noastre au fost avertizate că de acum înainte vom fi acasă în fiecare luni începând cu ora opt seara. Poate veni oricine dorește. Voi învăța astfel, sub atenta îndrumare a mamei și ca fiică a gazdei, cum trebuie să mă comport în societate și voi dobândi arta de a-mi întreține oaspeții, de a fi amabilă și tot felul de alte lucruri despre care până acum n-am avut nici cea mai vagă idee". 24

La un an după moartea lui Otto, Elizabeta avea s-o piardă pe cea mai bună prietenă, Maria de Bibra. Cu această ocazie i-a scris fratelui ei, la 21 martie 1863: „Fără îndoială că este bine să aflăm din vreme că există și o fațetă aspră a vieții, căci așa învățăm să nu mai așteptăm mare lucru și ne facem mai bine datoria ce ne-a fost încredințată aici, pe pământ. Eu una, cel puțin, știu că mă așteaptă multă tristețe și lacrimi. Suferințele deja au început și nu vor lipsi nici de acum

TM *Ibidem*, p.5\ . 24 *Ibidem*, p. 55.

Înainte. M-au părăsit unul după altul, cei dragi. Fiecare an cere un nou sacrificiu. Oare la câte alte înmormântări voi mai merge înainte de a îmbătrâni?" 25

În primăvara lui 1863 s-a întors la Monrepos, tot așa de dornică sa muncească și nerăbdătoare să îl reîntâlnească pe fratele său Wilhelm, venit acasă în vacanța de Paște.²⁶ Proiectele însă aveau să i se schimbe, căci a venit în vizită nașa ei, Marea Ducesă Elena a Rusiei, care a invitat-o să petreacă mai multe săptămâni la ea. Fiica Principelui Paul de Wurtemberg, Elena, se căsătorise în 1824 cu Marele Duce Mihai Pavlovici, fratele Țarului Nicolae I. Fiind rudă cu cea de-a doua soție a Ducei Wilhelm de Nassau, era mătușă și veri-șoară primară a Principesei Maria de Wied.²⁷ După moartea soțului își luase obiceiul

să stea mare parte din an în Elveția, la Ouchy, unde avea o vilă.

Sederea a fost foarte vesela pentru ca mătușa și nepoata s-au împrietenit repede, devenind complice. Într-o scrisoare trimisă de la Ouchy, Elizabeta îi scria fratelui ei, la 21 octombrie 1863: „Nu credeam că voi putea trăi atâta vreme fără niciun fel de griji. Fiecare zi strălucește ca soarele; nimic nu pare s-o întunece! Zilnic am de-a face cu personalități eminente – ca și cum n-aș fi fost răsfățată în această direcție și acasă –, dar tu înțelegi că spiritul se manifestă aici cu totul altfel și tocmai asta mă impresionează și mai tare... Afecțiunea mea pentru Marea Ducesă sporește de la o zi la alta”. 28

La rândul său, Marea Ducesă scria la Neuwied, sperând să obțină îngăduința ca tânăra să petreacă iarna împreună cu ea la Sankt Petersburg: „Elizabeta e îndrăgită de toată lumea.

25 *Ibidem*, p. 58, scrisoarea Elizabetei către fratele său, Wilhelm, 10 aprilie, 1863.

26 E. Burgoyne, op. cit., p. 57.

27 Christian Cannuyer, *Les maisons souveraines d'Europe*, Brepols, Bruxelles, 1989, planșa Hohenzollern – România.

28 E. Sergy, op. cit., p. 60.

Toți sunt fermecați de ea. Privirea ei deschisă și senină reușește să încălzească până și inimile cele mai uscate, iar noi ne-am regăsit tinerețea alături de ea, totul părându-ne mai vesel și mai plin de prosepțime”. 29

Printre „inimile uscate” se număra și cea a Contelui Pavel Kiseleff, fost Guvernator al Moldo-Valahiei în timpul ocupației rusești a Principatelor Române, respectiv între 1830 și 1834. Adesea, bătrânul conte, care pe atunci avea șaptezeci și cinci de ani, își făcea plimbarea de dimineață sprijinindu-se de brațul tinerei principese și evocându-i poate amintirile strălucitei sale cariere diplomatice. O altă „inimă uscată” era Ernest Naville³⁰, o somitate bine cunoscută în lumea filosofilor, fost profesor de istorie a filosofiei la Academia din Geneva. Într-o zi, o discuție între el și Elizabeta asupra fericirii i-a pasionat într-atât pe cei care au ascultat-o, încât a ajuns și în ziarele care apăreau la Geneva. Filosoful susținea că omul este născut ca să fie fericit, iar tânăra îi contracara argumentele, încercând să-i demonstreze ca omul este fatalmente sortit nefericirii!

29 *Ibidem*, p. 63.

30 George Bengescu, op. cit., p. 53.

IV

ÎN RUSIA ȘI ITALIA...

Nu poți cunoaște lumea și marea decât în vreme de furtună.

În privirea bătrânului marinar poți vedea marea pe care adesea a înfruntat-o.^x

Cele trei luni de vară la Sankt Petersburg au fost pline de spectacole de o mare grandoare. Mătușa ei, Marea Ducesă Elena, locuia în Palatul Mihail moștenit de răposatul ei soț și adăpostea sub acoperișul lui vreo două sute de persoane pe care în cea mai mare parte nici măcar nu le recunoștea.² Într-o scrisoare adresată fratelui său descria apartamentul, precum și programul întotdeauna prea încărcat: „De preferință stau în două încăperi fermecătoare, adică fie în bibliotecă, unde citesc ziare și studiez până la 11 noaptea *Istoria Angliei* de Ranke, fie în dormitorul meu, puțin mai mare decât cel de la Monrepos, din care am făcut un adevărat sanctuar, un budoar, unde sunt adunate toate fotografiile și amintirile mele... Petrec mai multe ore pe zi studiind la pian; luna și joia desenez după modele din ghips la muzeu; joia și sâmbă-ta iau lecții de limba rusă; duminica fac pianul cu Rubinstein! Serile sunt foarte variate. Luna, operă; marțea, Eugenie de Leuchtenberg, Mina de Oldenburg, și alte tinere împreună cu mine citim Shakespeare (evident un Shakespeare adaptat lecturii în familie) și ne împărțim între noi rolurile... astăzi am ascultat o conferință foarte interesantă despre Cha

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 9.

2 George Bengescu, op. cit., p. 52.

teaubriand. Uneori le invit pe unele dintre aceste doamne sau pe toate la un loc să bea ceaiul la mine; concertele se țin de obicei joia”.³

Lecțiile lui Rubinstein au fost pentru Elizabeta o plăcere fără egal: „Uneori am impresia că pianul o să se năruie sub degetele lui, apoi dintr-odată muzica devine eterică și se aude ca murmurul ușor al unui basm. Rubinstein atinge clapele cu o delicatețe fără egal, forța și agilitatea pasionată par secundare; te simți mai degrabă strivit de un asemenea geniu, cum te-ai simțit în prezența unui fenomen al naturii: o dispariție pe care o accepți fericit și pe care ai vrea s-o exprimi prin strigăte de bucurie. Există în privirea lui Rubinstein un fel de magie care-mi evocă strugurii în pârg și rouă care dă florilor o nouă frumusețe”.⁴

Fericirea primelor zile a fost însă repede umbrită de crizele de

gastrită care s-au complicat cu tulburări nervoase. Veștile de la Neuwied nu erau strălucite, știa că starea sănătății tatălui ei se agravează, dar încerca să alunge aceste gânduri negre, scriindu-i lungi comentarii asupra lucrării pe care acesta tocmai o tipărise *Asupra vieții spirituale involuntare*: Jubilez în timp ce citesc, atâta smerenie și o asemenea forță de argumentare! L-am recunoscut pe tăicuțul meu încă din primele pagini ale prefeței după metoda demonstrației! Ce farmec are această lectură într-o limbă familiară, atunci când regăsești ideile pe care, ca să spun așa, le-am respirat încă din copilărie! Sunt fericită că mi-ai trimis cartea chiar acum. În timp ce citesc, am permanent în fața ochilor chipul tău și iluzia că discut cu tine. Sunt mândră să am în mâini o lucrare a tatălui meu și înduioșată când simt fiecare cuvânt ieșit de sub pana lui, devenind expresia unei gândiri țâșnind din adâncurile cele mai intime ale ființei sale. Eu o duc mai bine și mă bucur

3 E. Sergy, op. cit., p. 66.

4 *Ibidem*, pp. 66 – 68.

de aceste zile liniștite. Ele îmi permit să mă reculeg și să mă adâncesc în gânduri... între patruzeci și cincizeci de baluri se vor succeda până la carnaval și în timpul a ceea ce se cheamă *zilele nebune* va fi o adevărată dezlănțuire de plăceri ce va dura preț de o săptămână, dar stai liniștit, căci asta nu mă privește... Ieri am citit nouăzeci de pagini de filosofie și toată lumea îmi face complimente cât de bine arăt. Mai vin două sau trei doamne și îmi povestesc la ureche tot felul de cancanuri din oraș, aducându-mi ecoul zgomotelor de afară și iată-mă dintr-odată ca o floare ofilită”. 5 Într-o altă scrisoare avea să continue câteva zile mai târziu: „sunt pe cale să devin un filosof liniștit și rezonabil și asta este o mare bucurie pentru mine... nici nu-ți dai seama câtă liniște mă cuprinde și totodată mă simt animată de o vie energie, care îmi dă chef de lucru. De o asemenea putere de concentrare nu m-am mai bucurat de anul trecut”. 6

Tulburările nervoase au fost urmate, la începutul anului 1864, de o febră tifoidă, din fericire destul de benignă. La 1 martie îi scria ironic fratelui ei: „Oare am dus o viață împrăștiată toată iarna? Cu o serată dansantă la împărat înainte de Crăciun; la sfârșitul lui ianuarie, o alta la noi acasă și asta a fost tot. Sigur că aș putea să particip și eu la carnaval săptămâna viitoare. După aceea nu mai e nicio distracție, până și teatrul se închide. Cum de nu am devenit mondenă în acest

ritm? Adaugă la toate aceste plăceri cele șaptesprezece zile cât am fost nevoită să stau la pat; te trec fiori. Dar să lăsăm gluma deoparte, pentru că îmi stă pe suflet să-ți spun că-mi place tare mult aici... Am privilegiul să frecventez multă lume foarte cultivată și amabilă și ce muzică rafinată îmi este dat să ascult!... Concertele curg unele după altele și de fiecare dată numai muzică bună. Și ca să fie totul complet, a sosit și doamna Clara Schumann; am văzut-o puțin ieri. A venit de

5 *Ibidem*, p. 70.

6 *Ibidem*, p. 74.

la Düsseldorf și de la Baden, și-mi poate da vești despre toți prietenii mei”. 7

În timpul convalescenței, după această nouă boală, avea să primească și vestea morții Principelui Hermann, care s-a stins pe 5 martie 1864. Trupul neînsuflețit i-a fost dus la Mon-repos și îngropat alături de fiul său cel mic. În ciuda dorinței sale de a se întoarce mai repede în Germania, mătușa ei s-a opus, pretextând că este prea slăbită după boală. Ca să mai uite de această lungă așteptare, tânăra și-a reluat studiile. Cum Rubinstein a trebuit să-și întrerupă lecțiile, educația ei muzicală a fost continuată de Clara Schumann. Tristețea nefericitei pianiste a fascinat-o pe Elizabeta, căci îi amintea de propria ei tristețe. „Îmi plăcea să mă cufund în privirea ei tristă și să mă gândesc la tot ce a putut să îndure această femeie și la curajul de care a dat dovadă în lupta pentru viața” 8, scria ea mai târziu, în 1905, când decisese să o includă printre penajii săi. De altfel, Clara este cea care i-a insuflat pasiunea pentru muzică, pasiune ce nu o va părăsi niciodată.

A profitat de cele trei luni care mai rămăseseră până la întoarcerea în Germania ca să viziteze Moscova și să asiste la sărbătorile de Paște. Dacă Sankt Petersburgul o speria prin uniformitatea de o anumită masivitate⁹, Moscova o uluia prin splendorile ei. Fastul strălucitor¹⁰ al Curții Rusiei, precum și atracția ce o resimțea față de noile frumuseți și splendori aveau un impact foarte puternic asupra imaginației sale arzătoare, astfel încât reușeau să îi mai alunge din tristețele amintiri. Descoperise sensul unei alte arte, cu un caracter foarte puțin european, mai ales în bisericile și strălucitorul Kremlin, trezindu-i un sentiment care presupunea o adevărată religiozitate față de lucrurile „pline, rotunde și amicale”, „credința

7 *Ibidem*, pp. 76 – 78.

8 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, pp. 7 – 20.

9 Nathalie von Stackelberg, *Aus Carmen Sylva's Leben*, Winter, Heidelberg, 1883, p. 60.

10 Elena Văcărescu, op. cit., pp. 19 – 21.

fiind mai copilăroasă și mai veselă, poate chiar mai puțin superstițioasă decât cea catolică, în schimb lipsită de seriozitatea religiei noastre”.

În luna iunie a pornit din nou spre Neuwied, însoțită de Marea Ducesă Elena, care a dorit s-o aducă personal înapoi mamei sale. Aceasta, nerăbdătoare să își vadă fiica, a întâmpinat-o încă de la Leipzig. Prima întrevedere a fost sfâșietoare; cum de altfel s-a dovedit a fi și întoarcerea la Monrepos, unde Principesa-mamă se instalase definitiv după moartea soțului său, spre a fi mai aproape de mormântul lui, care se afla în parcul castelului.

Contrastul dintre Rusia și „penații” ei a fost unul frapant și care a exercitat o puternică influență asupra întregii sale vieți ulterioare. Contrast izbitor și dureros între viața ei împărțită între cele două și apoi trei dormitoare de bolnavi, biata ei existență de prizonieră lipsită de soare și splendoarea acelei Curți de împărați bizantino-asiatici. „Castelul Neuwied, îi scria fratelui ei, este atât de melancolic, încât nu am curaj să-mi arunc prea mult ochii asupra lui. Fiecare fereastră închisă evocă amintirea unui mort. Am vrea să putem anima această casă cu pași și voci de copii care să nu știe nimic despre durerile de altă dată și despre necazurile trecutului, ci doar să-și imagineze că piciorușele lor sunt primele care calcă aceste praguri și că totul a fost dintotdeauna așa cum îl văd ei acum”. 11

Și totuși, amintirile urâte aveau să se șteargă grație agitației unei vieți mondene, cea a salonului ei precum și datorită visurilor de viitor. Într-o scrisoare din 18 noiembrie 1865, îi scria fratelui ei: „Nu cred că există ceva mai fermecător decât un salon animat unde, pe lângă alte distracții, întotdeauna este și o muzică de bună calitate. Visul meu este ca într-o zi să am destui bani ca să adun permanent în jurul meu

11 E. Sergy, op. cit., p. 84.

un cerc de artiști și de erudiți, pentru care casa mea să fie cât se poate de atrăgătoare. N-aș vrea ca eu să devin cea mai spirituală și de altfel nici n-aș putea, dar m-aș strădui să pun în valoare strălucirea fiecăruia dintre ei, ceea ce ar aduce mulțumire tuturor”. 12

Războiul din 1866 între Prusia și Austria avea să-i trezească vii emoții, pentru că Wilhelm de Wied se afla la Constantinopol când a primit ordinul de mobilizare. Tocmai se întorsese dintr-o călătorie în Orient, unde îl avusese tovarăș de drum pe unul dintre frații Principelui Carol de Hohenzollern. De câteva luni acesta tocmai devenise principe domnitor în România. Elizabeta a petrecut vara la Răgaz în compania mătușii sale, Marea Ducesă Elena. Acolo avea să-l frecventeze pe Conte de Moltke.¹³ Bineînțeles că s-a discutat de multe ori și despre război și conversația s-a oprit adesea asupra noului suveran al României. Conte de Moltke, sub ale cărui ordine se aflase în timpul unei călătorii întreprinse prin Silezia, în cadrul Statului Major, îl aprecia foarte mult pentru caracterul său.

Vestea morții verișoarei sale, Ecaterina de Oldenburg, o determină pe Elizabeta să plece în mare grabă la Viena. Ea fusese trimisă de mama ei, care nu putuse să vină personal și să-i fie alături surorii sale, Marii Ducese Tereza de Oldenburg. Astfel petrecu iarna dintre 1866 și 1867, când la Roma, când la Neapole, consacându-și timpul liber lecțiilor cu ve-rișoara ei Tereza, o fetiță de paisprezece ani. Nu numai că îi plăcea să predea dar considera că este cea mai nobilă misiune, căreia ar fi vrut să i se dedice în întregime.¹⁴

Peisajul italian avea s-o încânte și s-o inspire să scrie câteva pasaje minunate: „Suntem aici de ieri, îi scria mamei sale

12 *Ibidem*, p. 86.

13 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, pp. 77 – 78.

14 Nathalie von Stackelberg, op. cit., p. 70.

la 19 ianuarie 1867. De câteva zile bate cu furie vântul Siroc-co; marea se ridică în valuri mânioase, iar pescărușii zboară pe crestele lor înspumate. Noaptea trecută furtuna a scuturat pur și simplu casa; norii sunt atât de joși, încât nu se mai vede Vezuviul. Vântul și ploaia pătrund prin ferestrele prost închise și stârnesc un adevărat vacarm. Marea este de un verde cenușiu, cu crestele albe ale valurilor luminând de parcă ar fi fosforescente. Suntem cuprinși de stihiile dezlănțuite și asurziți de zgomotul lor sălbatic. Toate acestea mă fac să îmi doresc să fiu undeva departe. Parcă aș vrea să mă duc singură și să înfrunt afară uraganul de care să mă las cuprinsă, încredințând valurilor doar câteva cântece sălbatice pe care nimeni nu le-ar auzi, pe care nimeni nu le-ar asculta și care ar rămâne un bun al meu, oricât de tare le-aș cânta. După ce aș face toate astea, aș apuca-o din nou pe drumul spre casă,

blândă ca un mieluşel, iar furtuna nu m-ar mai tulbura”. Avea să continue scrisoarea în ziua următoare: „azi dimineată când ne-am trezit, de pe muntele nostru soarele dădea mării strălucirea unei oglinzi. Uşile şi ferestrele sunt larg deschise. O briză uşoară ca de luna mai reînfiripă acea bucurie a spiritului, precum şi alte impresii cu mult mai vesele. Întreaga mea dragoste de viaţă şi toată energia îmi sunt retrezite şi e de ajuns să ridic ochii spre a vedea Vezuviul... Pentru prima dată Neapole mi se pare minunat de frumos; pentru prima dată, reuşesc să mă las cuprinsă de contemplarea acestei splendide naturi... De îndată ce las pana ştiu că mă voi trezi la realitate, cerându-mi-se mii de lucruri ce-mi sunt îndatoriri şi pentru care niciodată timpul nu pare să-mi ajungă. Rareori mă pot lăsa purtata de asemenea reverii”. 15

„Nu uit nicio clipă că poimăine voi da primele lecţii unei copile foarte răsfăţate. M-am resemnat deja. Adevărul e că sunt convinsă că orice preceptor ar putea să îmi insuffle poate mai multe, dar ea învaţă să gândească odată cu mine, ceea

15 E. Sergy, op. cit., pp. 90 – 91.

ce-i va fi mai util în viaţă decât orice altă ştiinţă. O învăţ ceea ce ştiu de la tine: să iubească oamenii, chiar dacă nu are o simpatie deosebită faţă de ei. Dacă n-am să mă mărit, aş vrea să îmi dau examenele. O doresc din tot sufletul: este un scop pe care nu-l scap din vedere oricât de nomada ar fi existenţa mea. De ani de zile nutresc acest proiect; chiar dacă uneori poate părea o dovadă de orgoliu ori de prea mare romantism, cel mai adesea am impresia că n-ar fi deloc aşa. O voce parcă îmi spune: vocaţia ta e să fii dascăl. Dacă îmi fac doar iluzii, viitorul mi-o va demonstra; acum însă sunt convinsă că nu greşesc. Dau zece lecţii pe săptămână şi asist la toate celelalte.16”.

În timpul unui scurt sejur la Paris, pe perioada Expoziţiei de la 1867, însoţită de Marea Ducesă Elena, Elizabeta a fost prezentată la Curtea lui Napoleon al III-lea, atunci în apogeul splendorii sale. Chiar şi după treizeci de ani, amintirea acestui bal continuă s-o tulbure. „Am asistat la Tuileries la un mare bal şi am văzut-o pe adorabila împărăteasă [Eugenia] cum a intrat în sala de recepţie alături de Marea Ducesă. Murmure de admiraţie şi de entuziasm stârnite de frumuseţea ei o însoţeau la fiecare pas. «Semeni cu un boboc de trandafir», îmi spuse împărăteasa atunci când trecu pe lângă mine şi deşi repetase acelaşi compliment tuturor tinerelor de acolo, inima mea avea să tresară la auzul acestor vorbe atât de binevoitoare”. 17

Scurta ședere la Paris a fost urmată de o alta, de trei săptămâni, în vara lui 1868, când a plecat la Curtea Suediei, unde „frumoasele legende sunt parcă prezente în fiecare piatră de pe drum” și unde avea s-o farmece *Saga lui Frithof*. Stockholmul a încântat-o. Adorabilul oraș tronează asemeni unei

16 *Ibidem*, p. 92.

17 Elena Văcărescu, op. cit., p. 22.

regine a talazurilor în mijlocul insulelor sale, între lacuri și mare. Dealuri acoperite de stejari seculari le înconjoară ca un brâu, iar de-a lungul cheiurilor se înalță o adevărată pădure de catarge. Orașul are adevărate comori istorice de tot felul. Am făcut o excursie minunată pe lacul Maeler. Ducele de Ostgothland (viitorul rege Oscar al II-lea) ne-a pus la dispoziție o ambarcațiune și ne-am putut strecura printre sutele de mici insule, spre vechiul castel Grypsholm. Cântul ofițerilor suedezi invitați de unchiul meu sporea farmecul miciei călătorii. Acești domni cântau aproape toată ziua... Vocile lor pure, asemeni unor clopoței, dădeau impresia că despică valurile, se aruncă în ele spre a apărea din nou ori deveneau uneori misterios de voalate sau chiar strălucind de o tinerețe exuberantă. În onoarea noastră, unchiul meu deschisese criptele regale de la biserica din Ridderholms. Am mângâiat cu mâna mea mormântul lui Gustav-Adolf [al XII-lea] și al lui Carol al XII-lea și n-am putut să-mi rețin un ușor fior în fața sicriilor lor deschise. Drumul cu mașina până la Helsinki este foarte frumos, trecând pe lângă peste o sută de lacuri. Casele de culoarea carminului și castelele din cărămidă roșie sunt cât se poate de pitorești printre stâncile umbrite de brazi și de stejari de care este acoperit întregul ținut. Elizabeta a început să învețe suedeza, dar a renunțat pentru a putea să meargă la mătușa sa, la Heidelberg, centrul intelectual al Germaniei, de unde avea să rămână cu amintiri de neuitat. Dar pentru asta „trebuie să te pui la unison cu orașul, să te emancipezi puțin asemeni studenților și să nu te temi de vin ori de hoinăreală”. 18 Aici avea să-i cunoască pe Bluntschli, Helmholtz, Träitscke și Gervinus.

Studiile aveau s-o absoarbă complet. Se gândea chiar să scrie o carte despre suferințele fratelui ei mai mic. În acea vreme lumea n-o atrăgea în mod special: „Oare cum ar putea o delicată profesoară de germană ca tine să se acomo

18 E. Sergy, op. cit., p. 100.

deze cu frivolitățile de la Curte?”, o întreba mama ei. Partenerii de dans îi reproșau că vorbește de filosofie în timp ce valsează! N-avea niciun plan de viitor, o îngrozea ideea căsătoriei, dar de fapt nu era decât o reacție de autoapărare atâta vreme cât nu existau pretendenți, căci avea deja douăzeci și șase de ani și se afla pe drumul cel bun al unei adevărate fete bătrâne. „Am adesea impresia că sunt foarte bătrână, mărturisise în jurnalul ei, dar mă gândesc la asta fără amărăciune; aș vrea chiar să mă simt mult mai bătrână spre a mă bucura de privilegiile unei fete bătrâne, respectându-mi totodată îndatoririle. Această expresie cumplită, fată bătrână, pe mine nu mă sperie niciun pic; soarta mea va fi asemeni celor mai multe femei pe care le admir pentru ceea ce reușesc să facă în liniște și au consecvență. Trebuie să acționez și voi găsi ce să fac, iar lumea văzându-mă ce fac va spune: Ce ființă fericită!” 19

19 *Ibidem*, p. 93.

V

O CĂSĂTORIE MULT AȘTEPTATĂ

Soarele este primul iubit al florii.

Pentru tinerele fete, soarele este uneori doar o biată lampă pe jumătate stinsă, așa încât, cum ar mai putea ele înflori? 1

Ambițioasă și rănită în orgoliul său de o căsătorie care o transformase într-o mică principesă fără onoruri și autoritate, în vreme ce surorile sale se măritau una după alta, prima cu un mare duce al Rusiei și alta cu moștenitorul Coroanei Suediei, mama Elizabetei a decis să recucerească o poziție înaltă prin alianțe strălucite pentru copiii săi. Soțul ei murise la timp ca să nu se mai poată opune acestor proiecte, numai că aerul prea „intelectual” al Elizabetei nu-i încuraja deloc pe pretendenți. La peste douăzeci și șase de ani, vârstă care în acea vreme însenina că ai rămas deja fată bătrână, tânăra Principesă, descurajată poate și de lipsa ei de succes, își speria mereu mama declarând că ea se va mărita cu „un văduv, tată a cât mai multor copii” 2 ori că se va face profesoară.

În 1869 s-a pregătit la Köln o întrevedere între Elizabeta și cel care de trei ani devenise Principele Domnitor al României, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, pe care îl zărise la Berlin cu opt ani în urmă și căruia îi cunoștea mama, pe Iosefina de Baden, și sora.3 Biografia săi povestesc chiar

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 4314.

2 Elena Văcărescu, op. cit., pp. 24 – 28.

3 Nathalie von Stackelberg, op. cit., pp. 76 – 77.

apropto de această primă întâlnire din 1861, că Principesa a căzut în timpul unui bal dat la Curte și a fost ridicată de Principele Carol de Hohenzollern, cu care tocmai dansa, și de atunci s-a aprins scânteia ce avea să ducă la căsătoria lor.⁴ În realitate, lucrurile erau mult mai puțin romantice. La Curtea Prusiei nu fusese niciun bal, pentru că era în doliu după moartea Regelui. S-ar putea însă ca ea să fi alunecat pe treptele vreunei scări și Principele Carol, care se afla în preajma ei, să-i fi întins galant mâna, ca să nu cadă. O aluzie la acest accident apare într-o scrisoare pe care i-o adresează tatăl ei: „Acum tu ești novice în înalta societate, iar acolo nu-ți sunt iertate nici cele mai mici greșeli. La Curte trebuie să înveți să îți controlezi pașii, ca să nu-ți pierzi echilibrul ori să cazi din capul scărilor”.⁵ Probabil însă că între timp uitaseră această întâmplare, căci deși s-au revăzut de câteva ori la castelul Neuwied, nimic nu lăsa să se înțeleagă că ar fi vorba de o poveste de iubire.⁶

La 1859 prin dubla alegere a celor două Adunări constituante de la Iași și București a colonelului Cuza, ca Principe Domnitor în Moldova și Valahia, avea să se pună bazele unirii celor două principate. Principesa Elizabeta, care citea mai multe ziare pe zi, ținându-se la curent cu evenimentele importante ale politicii europene, și-a manifestat viul interes față de discuțiile pe care le-a trezit în presă această situație.⁷ Domnia lui Cuza avea să fie scurtă, chiar dacă s-a remarcat prin mai multe reforme importante; viața scandaloasă a Principelui și tendințele sale autoritare l-au silit să abdice în 1866.

⁴ *Ibidem*, pp. 77 – 78.

⁵ George Bengescu, op. cit., p. 47.

⁶ *Ibidem*, p. 64. Principele Carol, înainte de plecarea spre România, i-a vândut toți caii săi lui Wilhelm de Wied, ocazie cu care a petrecut câteva zile la Neuwied, chiar înaintea plecării sale spre România.

⁷ Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Fayard, Paris, 1995, pp. 163-165.

În perioada dintre cele două domnii și sub impresia unei schimbări prin metode violente a șefului de stat, avea să se stârnească în curțile europene o agitație nefasta românilor, care păreau neguvernabili. Unele puteri străine se întrebau dacă unirea dintre

Moldova și Valahia, recunoscută după lungi eforturi și doar pentru perioada domniei lui Cuza, trebuia sau nu păstrată. Rusia provocase o foarte zgomotoasă manifestație separatistă la Iași. Și cum problema italiană, pe de o parte, și cea a pretențiilor franceze asupra Rinului, pe de altă parte, preocupau pe toată lumea, s-a pus foarte serios problema de a transforma statul creat pentru a îndeplini o misiune europeană în josul Dunării la 1856 într-un obiect de schimb în natură între cei care creaseră acest stat. La întrevvedere de la Salzburg, Napoleon al III-lea i-a propus lui Franz Joseph al Austriei să facă un schimb și să dea Principatele Române pentru Veneția. Ideea aparținea Italiei, care urmărea la rândul său consolidarea propriei unități.

Pentru a depăși cât mai repede această perioadă de nesiguranță, românii au luat exemplul grecilor, care aveau un principe străin și au propus tronul Contelui Filip de Flandra, mezinul Regelui Leopold I al Belgiei. Numai că acesta a refuzat, neavând garanțiile necesare din partea Marilor Puteri. Astfel, găsirea unui candidat devenea din zi în zi tot mai presantă, mai ales că el trebuia acceptat cel puțin de Franța, dacă nu și de celelalte Puteri. Lui Napoleon al III-lea i-ar fi convenit să domnească pe Dunărea Inferioară Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, un descendent al familiei Beauharnais, oaspete la Curtea sa, unde tocmai uneltise recent o alianță cu Principesa Ana Murat.

Născut la 20 aprilie 1839, cel care avea să devină Carol I de România era cel de-al doilea fiu al Principelui Karl-Anton de Hohenzollern-Sigmaringen și al soției sale Iosefina, născută Principesă de Baden. De altfel, din această căsătorie aveau să se nască șase copii. Viața la castel era dominată de disciplină, simplitate și ordine, iar sentimentul religios era încurajat de mamă, Principesa Iosefina. Atmosfera politică era limpede una foarte liberală. Karl-Anton, partizan al unificării Germaniei sub conducerea Prusiei, nu a ezitat să-și sacrifice propria suveranitate la 1849.

Ca toți Hohenzollern-ii, care par făcuți pentru o carieră militară, viitorul Rege Carol I și-a luat cu ușurință examenul de sublocotenent, după ce a studiat la un institut particular din Dresda. Castelul de Sigmaringen era dominat de o mentalitate strict germană, chiar dacă se mai vorbea și franțuzește, copiii mai ales, împreună cu mama și bunica din partea mamei, născută Ștefania de Beauharnais și devenită fiica adoptivă a lui Napoleon Bonaparte. În plus, familia Ho-henzollern-Sigmaringen a petrecut multe zile de-a rândul în

compania Reginei Hortensia și a fiului ei la castelul Are-nenberg din Elveția.

Sprijinul principal îi venea lui Carol din partea unor foarte influenți și ascultați supuși din preajma împăratului francezilor și mai ales din partea doamnei Hortensia Cornu⁸. Ea l-a recomandat cu căldură pe tânărul Principe, dar Napoleon al III-lea, cu toate că recunoștea schimbarea dinastică, nu era dispus să îi și acorde sprijinul. Chiar mai târziu, după ce această aventură reușise atât de bine, s-a mărginit doar să-l pună în gardă pe Principele României împotriva Rusiei, orientându-l spre Viena prietenă, în calitate de dușman al Prusiei victorioase.⁹

Lordul Clarendon, ministrul britanic al Afacerilor Externe, din grija pentru turci, care au fost dintotdeauna protejați de diplomația engleză, a refuzat această candidatură din

8 Hortensia Cornu (1812-1875) a fost sora de lapte a viitorului împărat, marea sa prietenă și confidentă apropiată. Vezi și Marcel Emerit, *Madame*

Cornu et Napolen III d'après les lettres de l'empereur conservees à la Biblioteque Naționale et d'autres inedits, Les Presses modernes, Paris, 1937.

9 Nicolae Iorga, *Politica externă a Regelui Carol I*, București, 1923, p. 35.

primul moment. Împăratul Napoleon al III-lea a încercat să-l convingă, dar fără succes.¹⁰ Și Austria și-a făcut scrupule. Experiența din timpul războiului din Crimeea i-a demonstrat că este mai ușor să te instalezi la București și la Iași decât să și rămâi acolo, în special din pricina exceselor de naționalism ale populației. Cancelarul german Bismarck, care dispunea după placul său de rege, era net ostil acestui proiect, care nu-și găsea locul în programul său politic. El invoca și cazul Principelui Otto de Bavaria, alungat de pe tronul grec după treizeci de ani de domnie, tocmai spre a demonstra că este imposibil să instalezi o dinastie străină în această parte a Europei. Cu un superb cinism, el chiar adăuga: „Dacă veți reuși, cu atât mai bine pentru voi! Dacă veți da greș, vă veți întoarce cu amintiri interesante...”

În ciuda lipsei de garanții din partea Marilor Puteri, Principele Carol acceptă tronul propus de români. O anecdotă păstrată doar în sânul familiei de Hohenzollern povestește că în timp ce delegația română încerca să găsească cele mai bune argumente spre a-l

convinge, „el deschise atlasul, luă un creion și observând că dacă tragi o linie între Londra și Bombay, treci prin Principate, accepta coroana spunând: Aceasta este o țară de viitor! 11”.

Pentru tânărul ofițer de 27 de ani, cavalerist în Regimentul al 2-lea al Gărzii Regale Prusace, avea să înceapă o aventură care va dura întreaga sa existență.

Carol intră în România incognito; pe pașaport scria Karl Hettingen, după numele unui castel care aparținea familiei de Hohenzollern și pretindea că se duce la Odesa cu afaceri. Semnalmente menționate ca particulare în pașaport erau ochelarii, cu ajutorul cărora spera să fie cât mai de nerecunoscut.¹² Era 9 mai 1866, exact momentul în care proble

10 *Ibidem*, pp. 39-^{*}2.

11 Carmen Sylva, *Bucarest*, pp. 348 – 349.

12 Paul Lindenberg, *Le Roi Charles de Roumanie*, H. Le Soudier, Paris.

1894, p. 49.

ma germană semăna discordia între vechea sa patrie și Austria. Și totuși, în sala de așteptare a gării din Salzburg, Carol a avut ghinionul să întâlnească mai mulți ofițeri care l-au recunoscut. Din fericire pentru el, nu era în uniformă, și cum aceștia nu-l văzuseră niciodată în civil, au avut totuși unele îndoieli. Unul însă se îndreptă spre el întinzându-i mâna și strigându-l pe numele lui adevărat. Carol a dat dovada de destul sânge rece cât să răspundă: „Cred că vă înșelați... eu sunt...” Numai că un cumplit lapsus îl făcu să-și uite pseudonimul! A mai îngăimat câteva cuvinte și a fugit pe peron până la sosirea trenului.

A doua zi după ce a ajuns în România și ajutat credință Constituției, Principele avea să spună în franceză, limba ce se folosea în înalta societate românească: „Pășind pe pământul acestei țări, am devenit cu inima și cu sufletul român. Știu că mă așteaptă îndatoriri importante, dar sper să mă pot achita de ele. Aduc în fața noii mele patrii o inimă dreaptă, aspirații pure și voința fermă de a face bine, un devotament fără margini și respectul neclintit față de lege, pentru că aceasta este tradiția în familia mea. Astăzi cetățean, mâine soldat de va fi nevoie, voi împărți cu voi și binele și răul”. 13

Primii trei ani ai domniei au fost dominați de o mare instabilitate guvernamentală. Poziția Principelui domnitor continua să rămână foarte fragilă, așa încât se spera într-o căsătorie prestigioasă

spre a o consolida și a crea atât de mult așteptata dinastie. La 25 august 1869, cu ocazia mesajului din discursul de deschidere al Curții legislative, Principele Carol I le aducea la cunoștință reprezentanților națiunii dorința sa de a merge să-și vadă familia, de care era despărțit de mai bine de trei ani, și de a face totodată o vizită și suveranilor puterilor garante, spre a le mulțumi că au recunoscut ca un fapt împlinit alegerea sa.¹⁴

13 Carol I, Regele României, *Acte și documente*, vol. I, F. Gobl, București, 1899, p. 127.

14 Paul Lindenberg, op. cit., p. 55.

Într-adevăr, el dorea să constate la fața locului care mai este „târgul de principese de măritat”, căci încercările prin corespondență rămăseseră fără rezultat. Lista candidatelor posibile era lungă: Margareta de Savoia (care avea să devină soția lui Victor Emanuel al III-lea al Italiei și care era probabil singura care-i plăcea), Sofia-Carlota a Bavariei (sora lui Sissi) 15, Principesa Mina de Oldenburg și Principesa Ana Murat. Dar candidatele l-au refuzat rând pe rând, căci tronul României era mult prea nesigur.

Principesa moștenitoare a Prusiei, aceeași care cu zece ani în urmă îl sfătuisese că Principesa de Wied nu este cea mai bună alegere pentru fratele său mai mare, Eduard al Angliei, a avut ideea s-o propună pe Elizabeta Principelui Carol de România.¹⁶ Și înainte ca răspunsul afirmativ al acesteia să fi sosit, chiar s-a oferit să aibă primele discuții cu mama Principesei. Se prea poate de altfel ca propunerea să fi venit chiar din partea Mariei de Wied, căci Principesa Victoria de Prusia constituia împreună cu doamnele sale de onoare „agenția matrimonială princiară cea mai în vogă” a timpului. Sigur că numele Elizabetei de Wied era în „fișierele sale” de ceva vreme, poate chiar de prea multă vreme, pentru că în mai multe scrisori adresate mamei sale, Regina Victoria a Angliei, ea o prezenta pe Principesa Elizabeta ca fiind „A hard case” (un caz dificil) pentru un eventual proiect matrimonial.¹⁷ Ca să nu piardă această ocazie, ea a organizat în grabă o întrevedere la Baden-Baden, pe 23 septembrie 1869¹⁸, între soțul său, Principele Friedrich Wilhelm de Prusia, și Principele de România. Friedrich și Carol nu erau doar veri de departe, ci și foarte buni prieteni din vremea adolescenței Petre

15 Dominique Paoli, *Sophie-Charlotte, Duchesse d'Alencon, Au-delă du*

Mythe, ediție Racine, Paris, 1995, p. 71.

16 *Notes sur la vie du roi Charles de Roumanie, par un témoin oculaire*.

București, Imprimerie de l'indépendance roumaine, vol. I, 1894, p. 199.

17 *Ibidem*, p.20\.

18 *Ibidem*, pp. 202 – 205.

cute la școala de cadeți de la Stuttgart.19 Friedrich I-a sfătuit cu entuziasm pe tânărul suveran „să uite de orice alte partide propuse și să nu se gândească decât la Principesa de Wied, care avea atât de mult spirit și suflet”. Carol s-a lăsat convins și a acceptat propunerea *Kronprinz-ului* de a aranja o întrevedere la Köln cu Principesa Elizabeta și mama acesteia. El îi prezintă proiectul principalului său prieten european, Napoleon al III-lea, pe la care a trecut după ce a plecat de la Baden-Baden, iar suveranul francez îl felicită cu căldura adăugând: „Principesele germane sunt atât de bine crescute!” 20

Întrevederea a avut loc la 12 octombrie la Köln, „unde mersesem să petrecem câteva ore, ca să asistăm la un concert de Beethoven interpretat de Clara Schumann și Stockhausen”, scria mai târziu Elizabeta în memoriile sale. „Ne-am întâlnit cu totul *întâmplător*, după cum s-a grăbit să-mi spună mama mea, cu Principele domnitor al României, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen”. 21 Jurnalul lui Carol relatează în amănunt cu câtă grijă fusese aranjată această „întâlnire întâmplătoare”. Principesa Elizabeta lua prânzul la *Maison des Palmiers* în compania mamei sale și a domnișoarei de onoare, domnișoara Lavater, și a aghiotantului Casei de Wied, Baronul de Roggenbach. Principele Carol sosise deja, dar a așteptat ca ceilalți să plece. Baronul de Werner, însoțitorul său, a făcut câțiva pași înainte și s-a prezentat Principesei-mamă, în vreme ce Carol s-a îndreptat ca o veche cunoștință spre Baronul de Roggenbach, care l-a prezentat Principesei-mamă. Elizabeta și-a amintit de întâlnirile lor anterioare și i-a întins și ea mâna... întrevederea s-a terminat printr-o plimbare la Grădina Zoologică cu cei doi tineri în frunte.22

19 *Ibidem*, p. 200.

20 George Bengescu, op. cit., p. 68.

21 *Note asupra vieții Regelui Carol I de România*, p. 201.

22 *Ibidem*, p. 202.

După-amiază s-au revăzut ca să meargă împreună să o asculte

pe Clara Schumann, dar înainte să ajungă la sala de la Hotel du Nord, unde se ținea concertul, au început o conversație în mica grădină din fața hotelului. Până la sfârșitul vieții, Elizabeta își va aminti cu emoție de această discuție care i-a făcut să uite de Beethoven. „L-am asaltat cu întrebări fără ca măcar să arunc o privire peste trăsăturile sale fine și regulate, iar el mi-a răspuns cu răbdare la toate. Mi-a povestit despre misiunea sa dificilă și despre țara care devenise a lui”.

„O jumătate de oră mai târziu, povestește Elizabeta în memoriile ei, Principele de Hohenzollern a urcat în budoarul nostru. Mi-a sărutat mâna iar eu mi-am lipit buzele tremurânde de fruntea lui aplecată. El și-a dat seama atunci că este acceptat ca logodnic. De data aceasta a susținut el întreaga conversație; eu eram tulburată și tăcută și totuși foarte atentă la fiecare cuvânt. Nicio vorbă de iubire, niciun compliment nu s-a făcut în aceste ore, a căror semnificație avea să fie definitivă pentru întreaga mea existență”. Ca simbol al acestei logodne, care nu era decât o simplă promisiune, Carol i-a oferit Elizabetei o cruce din opal.²³

Iuțea cu care s-au logodit avea să scandalizeze curțile germane. Dar Principelui Carol chestiunile sentimentale i s-au părut întotdeauna nepotrivite și a dorit ca totul să fie făcut în mare grabă. De asemenea voia să scape de comentariile și obiecțiile supușilor, ce pot apărea mai ales când o logodnă se prelungește prea mult. În sfârșit, el fusese de fapt definitiv cucerit de aleasa lui datorită aparentei docilități a Elizabetei față de mama ei, semn că putea fi o soție supusă și fără pretenții.

La 16 octombrie a avut loc la castelul Monrepos sărbătorirea oficială a logodnei. Ceremonia a fost urmată de un dineu, la sfârșitul căruia Principesa Maria și-a exprimat, în

23 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, pp. 16 – 17.

tr-un toast călduros, urările de fericire pentru țara care avea să devină patria fiicei sale, o patrie îndepărtată, dar nu complet necunoscută ei. A doua zi însă, Principele Carol a și plecat în România.

Cunoscând curiozitatea intelectuală a Elizabetei, ne putem lesne imagina dorința ei de a afla cât mai multe despre această Românie, unde avea să își clădească existența viitoare. Poate că a visat îndelung în fața unui album cu fotografii din noua ei patrie, realizat de Carol Popp de Szathmary, pe care Principele i-l dăruise însoțit de aceste rânduri: „Iubirea e răsplătită cu iubire. Înfățișează-te poporului tău cu

aceeași iubire, cu aceeași încredere cu care mi te-ai înfățișat mie și atunci nu va mai fi o singură inima ce va bate din credință pentru tine, ci milioane de inimi care se vor contopi cu a ta, iar eu mă voi socoti fericit, căci nu-mi aparții doar mie. Un popor întreg are dreptul asupra ta, un popor întreg te contemplă cu încredere și speranță și-ți va răsplăti iubirea cu iubire!” 24

După o vizită la Weinburg, unde Principesa Elizabeta însoțită de mama ei a mers să-și prezinte omagiile viitorilor săi socri, tânăra logodnică s-a întors la Neuwied la 27 octombrie. Principele Carol a venit și el pe 9 noiembrie, după care a plecat cu fratele său la Koblenz, unde amândoi s-au dus s-o salute pe Regina Augusta a Prusiei și să afle care sunt ultimele hotărâri privitoare la celebrarea căsătoriei, ce fusese fixată pe 15 noiembrie. Începând cu 14, părinții Principelui Carol de România, frații săi, Principii Leopold și Friedrich, sora sa, Contesa de Flandra, Conte de Flandra, Principesa de Hohenzollern, Principesa Leopold de Hohenzollern, Principele de Waldeck și Pyrmont, Principesa de Solms-Braunfels, Principele Waldemar de Schleswig-Holstein, precum și alți membri ai familiei princiare au sosit la Neuwied și au asis

24 George Bengescu, op. cit., p. 70.

tat la un dineu de gală oferit de Principesa Maria și de Principele Wilhelm de Wied.25

La 15 noiembrie, după semnarea contractului de căsătorie, care a fost trimis spre încuviințare Regelui Wilhelm al Prusiei, binecuvântarea solemnă avea să fie dată celor doi soți în sala de bal a castelului transformată în capelă, în prezența Reginei Augusta de Prusia și a suitei sale, a membrilor celor două familii, precum și a trimișilor suveranilor Franței și ai Rusiei. Guvernul român a fost reprezentat de ministrul de justiție Vasile Boierescu și de trimisul diplomatic al României la Paris, Ion Strat. Din suita românească a Principelui Carol mai făceau parte și aghiotanții, maiorii Greceanu și Skina, mareșalul Curtzii, G. Filipescu, și în sfârșit primele doamne de onoare ale Elizabetei, Elena Cornescu și Zulnia Sturdza, descendente a doua vechi familii din Valahia și Moldova.

Ceremonia religioasă avea să se desfășoare conform riturilor protestant și catolic. Însă cu mare greutate preotul garnizoanei de la Düsseldorf a consimțit să binecuvânteze această uniune matrimonială mixtă.26 (Carol era într-adevăr catolic și Elizabeta luterană, iar copii

lor vor deveni ortodocși, în conformitate cu Constituția României.)
Pastorul Lohmann, mai înțeleghător, și-a terminat slujba citând cuvintele din jurământul lui Rut către Naomi din Vechiul Testament, care aveau să se dovedească extrem de adevărate: „Încotro vei merge tu, voi merge și eu și unde vei rămânea tu, voi rămânea și eu; poporul tău va fi poporul meu și Dumnezeuul tău, Dumnezeuul meu. Unde vei muri tu, voi muri și eu și acolo voi fi îngropată”. 27

Nunta s-a încheiat cu un bal dat pe 16 noiembrie de către municipalitatea din Neuwied și cu un dejun oferit a doua zi

25 *Note asupra vieții Regelui Carol I de România*, p. 209.

26 *Ibidem*, p. 210.

27 Biblia, Vechiul Testament, *Rut*, I, 10-17.

de Regina Augusta de Prusia la reședința de la Oblenz.²⁸ Au avut o singură zi de miere, după cum spunea chiar Carol, și pe 18 noiembrie, cei doi tineri suverani au plecat prin Viena și Budapesta spre România.

Mult mai târziu, către sfârșitul vieții, gândindu-se la nunta ei, Elizabeta avea să scrie: „Căsătoria noastră nu a fost una din dragoste, ci bazată pe un devotament reciproc, pe îndatorire și pe o dorință fierbinte de a face întotdeauna tot ce ne stă în putință unul pentru celălalt dar și pentru poporul peste care domnea soțul meu”. 29

28 George Bengescu, op. cit., p. 77.

29 Carmen Sylva, *Mein Penatenwinkel*, p. 85. Meniul a fost: supă-cremă de vânat după o rețetă vânătoarească, vin de Madera, antreuri regale, păstrăvi cu sos olandez, șampanie, file de porc à la Goddard, Scharzhofberger, salam de fazan cu trufe, homar în aspic, vin Chateau Laffitte, curcan umplut cu trufe, căprioară la cuptor, salată, Marcobrunner, mazăre, terină de potârnică roșii, compot, cap de mistreț, șarlotă rusească de cafea, Porta port, tort

(bombă) de înghețată, deserturi. Un exemplar din acest meniu se află în colecția trei Ruxandra Beldiman la București.

VI

ÎNCEPUTURILE DIFICILE ALE UNEI NOI VIEȚI

Ce mare fericire atunci când ziua de mâine o justifică pe cea din ajun.

Uneori însă, ziua de mâine îți deschide ochii și-ți închide sufletul.

Plecat de la Neuwied pe 18 noiembrie 1869, cuplul princiar sosește a doua zi la Viena și este întâmpinat, în lipsa împăratului, de

arhiducele Karl-Ludovic și de soția acestuia, Maria-Anunciada, rude apropiate ale tinerei mirese.²

După o scurtă trecere prin Budapesta, unde au primit omagiile guvernului maghiar, Carol și Elizabeta i-au făcut o vizită împărătesei Sissi, la castelul ei de la Godolo, situat în apropierea Budapestei, pe care ea îl prefera Bourgului vie-nez. Mai târziu, către 1888, Elizabeta i-a mărturisit domnișoarei sale de onoare, Elena Văcărescu, cum a fost această întâlnire.³ „Abia mă măritasem și eram foarte timidă... La ideea de a o întâlni pe împărăteasă, mă simțeam complet speriată și nici măcar nu îndrăzneam să ridic ochii din pământ când am fost condusă la ea. Când în sfârșit am îndrăznit s-o privesc, am constatat că ochii ei frumoși mă fixau cu un fel de timiditate și disperare, foarte asemănătoare cu sentimentele mele. Ne-am zâmbit, descoperindu-ne aceeași stare sufletească, iar conversația a curs lin. Îmi plăceau cuvintele sale

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 13.

2 Mama arhiducesei era Principesa Henrietta de Nassau-Weilburg, prin urmare, o verișoară primară cu mama Elizabetei, Principesa Maria de Wied.

3 Elena Văcărescu, op. cit., pp. 43 – 44.

ciudate și modul ei foarte original de a fi”. Mai târziu avea să întrebe cu uimire: „Deci toată frumusețea ta nu te ajută să scapi de timiditate?”⁴ La care Sissi, pe atunci era cu totul cufundată în poemele lui Heine, răspunse: „Nu sunt timidă, doar ca toate astea mă plictisesc! Mă împopoțonează cu tot felul de rochii frumoase și o mulțime de bijuterii ca să apar și să spun doar câteva vorbe oamenilor, după care mă grăbesc să mă întorc în budoar, smulg totul de pe mine și mă apuc să scriu – Heine este cel care îmi dictează cuvintele!”

Tinerii căsătoriți vor călători pe Dunăre spre a ajunge în România la bordul vaporului *Franz Joseph*, pe care împăratul Austriei făcuse prima sa călătorie, de la Linz la Viena, împreună cu aleasa inimii sale. A fost o călătorie mai lungă astfel, dar pe malul Dunării puteau să vadă mai bine Principatul și să aibă mai multă vreme să se cunoască. Au debarcat la Giurgiu, cap de linie al noii căi ferate care de doar câteva zile lega acest oraș de capitală. Trenul și-a făcut o intrare triumfală în gara Filaret din București, în salve de tun și dangăt de clopote. Suveranii erau așteptați de întreaga clasă politică și de înalta societate a Bucureștiului. De la gară, cortegiul urmat de o mare

mulțime s-a îndreptat spre Patriarhie, pentru o nouă binecuvântare, de data aceasta conform religiei ortodoxe a țării, ceremonie urmată de căsătoria a patruzeci de cupluri de țărani, care simbolizau județele țării.⁵

Elizabeta, mereu prizoniera unor mari emoții, mărturisea în jurnalul ei în chiar aceeași seară, că și-a dat seama că „nu este de ajuns să ai un suflet oricât de mare, plin de iubire și de intenții bune, debordând de afecțiune: trebuie mai ales să te prefaci, trebuie să plăci... Pentru prima dată în viață m-am gândit la cum arăt... Inima îmi bătea în piept asemeni unui

4 Brigitte Hamann, *Elizabeth d'Autriche*, p. 214.

5 Carmen Sylva, *Bucarest*, p. 319.

fluturi prins între două geamuri, buzele mi se uscaseră, mâinile mi-erău complet reci, genunchii îmi tremurau, iar în urechi auzeam un fel de bubuit mai puternic decât salvele de tun, clopotele băteau din plin iar muzica militară intona imnul național, în vreme ce eu încercam să-i zâmbesc soțului meu care îmi explica ce am în fața ochilor... O dată ajunsă în caleașca a trebuit să salut fără încetare, ceea ce mă amețea și nu mai puteam vedea totul în voie, mai ales că și cel mai mic zâmbet devenea un efort și fiecare mișcare a ochilor îmi producea o durere până în creier”.

Bucureștiul acestor prime momente a dezamăgit-o. Casele îi păreau prea mici pentru cei ce le locuiau, „păreau să dea cu capul de tavan”. Iluminarea generală în onoarea sosirii sale o miră profund, căci „având în vedere că toate casele n-aveau decât un etaj și erau despărțite între ele de grădini mari, era mai mult întuneric decât lumină” 6. Palatul era o casă veche boierească, aranjată pe fugă, ce semăna mai degrabă cu casa unui burghez german, unde „nicio fereastră nu se închidea, iar umezeala ajungea până la etajul întâi” 7.

„A doua zi după intrarea mea în capitală, avea ea să scrie mai târziu, am făcut rujeolă. Să fiu bolnavă, să nu cunosc pe nimeni, nici măcar pe propriul meu soț, nici pe doamnele de onoare, nici pe medici, nici pe cameristă, a fost cam greu. Mai cu seamă, mă durea că se spunea despre mine că sunt nervoasă, de niște oameni care nu știau nimic despre trecutul meu... în acele clipe am ascuns în perna mea o mulțime de lacrimi”. 8

De îndată ce și-a recăpătat forțele, au început obligațiile, operele de caritate, deschiderea oficială a sesiunii legista

6 *Ibidem*, p. 322.

7 *Ibidem*, p. 320.

8 *Ibidem*, p. 323.

tive a Parlamentului sau a noii Facultăți de Medicină a Universității din București⁹, pentru că toată lumea era curioasă s-o vadă. Cum de altfel și ea era curioasă să-i vadă și să cunoască Bucureștiul, care va înlocui pentru totdeauna dragul ei Neuwied. Se plimba aproape în fiecare zi însoțită de o singură doamnă de onoare într-un cupeu închis. Primele ei ieșiri au reprezentat o serie de surprize. Într-un articol publicat de Editura Hachette, într-o carte intitulată *Capitalele lumii*, ea avea să scrie amintindu-și de primele sale plimbări: „Existau în acest oraș niște străduțe pitorești, unde toate ușile erau încărcate cu stofe multicolore, cu feronerie și cu vase de lut verzi și maronii. Alte cartiere erau un amestec pestriț de case de păpuși, extrem de mici, ascunse pe sub copaci... Cu acoperișurile lor strălucitoare, sutele de biserițe, casele verzi, galbene și albastre, totul inundat de un soare uimitor, ceea ce făcea ca până și lemnul să strălucească asemeni zincului, Bucureștiul îmi amintea vag de Moscova.¹⁰ Majoritatea străzilor sunt atât de înguste că îți trebuie o adevărată artă a conducerii ca să te poți strecura pe ele, mai ales la viteza asta infernală. Zgomotul trăsurilor este aici mai mare decât în orice alt oraș european. De câteva ori am avut curiozitatea să le număr; pe orice vreme, pe parcursul unui sfert de oră, între o sută și o sută cincizeci de trăsură, în medie, trec prin fața palatului.¹¹ Bucureștiul însă nu le pare un oraș oriental decât celor care vin din Occident. Cei ce sosesc din Asia traversează Dunărea răsuflând mulțumiți: «Aha! spun ei, iată-ne în Europa!»”¹²

Dornică să cunoască și elita intelectuală, dar și pe cea socială, pentru a-și intra mai bine în noul rol, Elizabeta și-a petrecut cea mai mare parte din prima lună la București acor

9 George Bengescu, op. cit., p. 85.

10 Carmen Sylva, *Bucarest*, p. 319.

11 *Ibidem*, p. 325.

12 *Ibidem*, p. 339.

dând aproape zilnic nenumărate audiențe. A fost extrem de impresionată de distincția spirituală și de frumoasele maniere ale doamnelor, care-i aminteau uneori de societatea de la Sankt Petersburg și de cea de la Neapole.¹³ Bărbații i se păreau foarte

cultivați și foarte „francezi” în idei și sentimente. Faptul că știa limba franceză i-a fost de foarte mare ajutor ca să intre în contact cu înalta societate, ai cărei reprezentanți studiaseră în Franța sau primiseră acasă educație tipic franceză.

Dar și decepțiile aveau să-i fie la fel de numeroase. Pentru că nimeni din noua ei patrie nu-i cunoștea măhnirile din trecut și încercările prin care trecuse, foarte puțini își dădeau exact seama de vasta sa pregătire intelectuală. Ea venise foarte dornică să-și facă datoria, dar s-a trezit total neînțeleasă, judecată nedrept și izolată.

Disperată și prost sfătuită de cea pe care o considera drept singura ei prietenă, doamna sa de onoare, baroana de Wietz-leben, de origine germană, Elizabeta s-a ascuns în apartamentele ei săptămâni întregi, refuzând orice invitație, fără să-și dea seama de consecințele nefaste pe care această atitudine avea să le aibă asupra imaginii sale publice. Primită pe lângă zestre, la plecarea de la Neuwied, baroana de Wietzle-ben, bastarda unui principe de Hesse, era oaspetele permanent al castelului Neuwied. O fată bătrână, înăcrită, ambițioasă, fără avere și fără pretendenți, încerca să-și păstreze influența asupra Elizabetei, imaginându-și că joacă un rol istoric, gând ce părea suficient ca să-i umple golul din viața ei.¹⁴ Consilieră secretă, aproape invizibilă, ea era spionul oficial al Principesei-mamă de Wied, căreia îi trimitea săptămânal lungi scrisori critice asupra faptelor reale sau inventate ale prietenei sale princiare. Cel mai mare dușman al baroanei a fost încă din prima zi când au sosit doamna de onoare.ro

Ubidem, p. 341.

14 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 74.

mâncă, Olga Mavrogheni, și războiul dintre cele două n-a făcut decât să îngreuneze primele luni de acomodare ale tinerei Principese.¹⁵

În această mare societate românească, apreciind dintotdeauna plăcerile ușoare, unde te puteai căsători de patru ori la biserică și unde cel mai adesea adulterul era considerat drept un păcat fără importanță¹⁶, lumea se temea ca această principesă germană să nu fie o puritană extrem de rigida. Se vorbea pe ascuns că precis este plină de idei și prejudecăți diametral opuse felului în care gândesc și simt românii. Alături de alte câteva mici bârfe, aceste temeri au degenerat în remarci răuvoitoare ce i-au fost relatate Elizabetei și care au afectat-o profund.¹⁷ Cei mai mulți își imaginau că era chiar frigidă,

pentru că unele persoane de la Curte povesteau că viața intimă a celor doi tineri soți nu era una pasională. Zvonurile vor continua să circule. Conform spuselor lui Paul Morand, ambasadorul Franței la București, la începutul anilor 1940, se știa din zvonuri că Principele Carol, un amant deloc pătimăș, nu-i făcea decât scurte vizite galante soției sale „cu ochii pe cronometrai aflat pe noptieră”. Și totuși, Elisa-beta a rămas însărcinată la doar două luni după ce sosise și a dormit toată viața în aceeași cameră cu soțul ei, lucra rar întâlnit printre capetele încoronate ale epocii.

E drept că situația politică internă nu era dintre cele mai destinse. La numai o lună după bucuria manifestată la intrarea tinerilor soți în București, atmosfera avea să se degradeze considerabil. Principele Carol a fost dintr-odată atacat

15 Nicolae Iorga, *Spre a ne aminti de Regina Elizabeta de România*, p. 20.

16 Ana-Maria Callimachi, *Yesterday was mine*, p. 34. Într-un articol din aprilie 1881, „Un nou Regat. România”, în *Le Correspondant*, Édouard Marbeau scria: „Viața în București este ușoară și elegantă, cu un oarecare desfrâu antic amestecat cu *farnientele* italian și combinându-se cu moleșeala orientală”.

17 George Bengescu, op. cit., p. 83.

de cea mai mare parte a presei. Nemulțumită să se vadă îndepărtată de la putere la sfârșitul anului 1868, opoziția parlamentară a început să ducă o foarte virulentă campanie, nu numai împotriva guvernului ci și împotriva suveranilor. Aparent erau chiar și „indivizi care în scrisori sigilate și recomandate, îi trimiteau tinerei principese cele mai odioase desene...” 18. Proiectul de lege conform căruia trebuia să i se voteze Principesei o rentă anuală, a fost repede abandonat, considerat inoportun, din lipsă de fonduri. Acest lucru a fost urmat de gravele probleme cu antreprenorii străini de la căile ferate românești, care ar fi vrut să se sustragă angajamentelor făcute. Recenta alegere a fostului principe domnitor ca deputat puneă dinastia într-o situație și mai fragilă. Declarația de război făcută la 17 iulie 1870 de către Franța Germaniei complică și mai tare lucrurile, căci decenii întregi influența franceză fusese atât de puternică în România, încât un puternic val de simpatie îndemna opinia publică să ia partea Franței, fiind chiar gata să pornească la luptă. Atașamentul lui Carol față de fosta lui patrie, faptul că fratele său, Leopold, era candidatul susținut

de Bismarck la tronul vacant al Spaniei, principalul pretext al acestui război, i-au sporit și mai tare neliniștea, stârnită de soarta fraților săi Leopold și Friederich de Hohenzollern și a cumnatului său WII-helm de Wied, ofițer de rang superior în armata germană, ceea ce înrăutățea situația. Între suveran și clasa politică era un conflict deschis.

Mite Kremnitz, prietenă și viitor biograf al Elizabetei, a afirmat chiar că Principesa, în acești primi ani, ar fi preferat să-și facă bagajul și să se întoarcă la penanții ei de altă dată. Dar ea se gândea plină de speranță la relația ei cu Carol. Teama dublă însă de a nu-și trăda datoria de care era atât de

18 Din *Note asupra vieții Regelui Carol I de România*, vol. II, 16/28 ianuarie 1870, p. 60.

mândră, precum și spaima de a reveni în mediul mult prea restrictiv al ambițioasei sale mame o împiedicau să facă acest pas.

De aici încolo Elizabeta avea să se adapteze situației dificile și să-și consacre toate puterile uceniciei în ale meseriei de suverană. A început prin a se gândi la reorganizarea așezămintelor de caritate pe care le patrona. O instituție care nu avea cum să nu îi atragă atenția a fost *Azilul Elena Doamna*. Destinat să adune și să crească orfanii, acest azil a fost fondat la 1862 de precedentă Principesă, Elena Cuza. La numai câteva zile după prima sa vizită la acest așezământ, Elizabeta a luat inițiativa unei subscripții naționale în vederea terminării construcției azilului și a înălțării unei capele 19, unde să își retrăiască pasiunea din adolescență, profesoratul, să devină un exemplu pentru întreaga țară. Într-o scrisoare adresată mamei sale, Principesa scria: „Nu există manuale și nici cărți populare românești. Le-am pus pe câteva tinere doamne să traducă cele mai frumoase culegeri de nuvele franceze pe care le am și sper să obțin și sprijinul câtorva domni, după care ne vom grăbi să le tipărim și să le vindem cât mai ieftin. Astfel, limba națională se va împământenii încetul cu încetul și generația actuală va ajunge s-o vorbească mai corect”. Și ca să le dea un exemplu demn de urmat s-a apucat să învețe românește cu ajutorul marelui erudit latinist August Treboniu-Laurian.²⁰ Progresele au fost rapide, căci era deja poliglotă.

19 Piatra de temelie a capelei azilului a fost pusă la 24 aprilie / 6 mai 1870.

Scrisoare către Elena Cornescu, din colecția Ruxandei Beldiman, București.

VII

O FERICIRE MULT PEA SCURTĂ

O casă fără copii e ca un clopot fără grai.

Căci el ar suna atât de frumos, dacă ar avea cine să-l trezească! 1

La 27 august/8 septembrie 2 1870, Elizabeta avea să aducă pe lume o fetiță care a fost botezată o lună mai târziu la biserica din curtea Palatului Cotroceni³, după religia ortodoxă, Maria. Pentru cuplul princiar avea să fie o mare bucurie și un scurt armistițiu în privința incertitudinilor situației politice. Cei care cu două luni mai înainte calomniaseră, acum s-au grăbit să trimită telegrame de felicitare și flori tinerei mame. În ciuda faptului că, în conformitate cu Constituția României, doar un băiat avea dreptul la tron, nimeni nu a fost dezamăgit, pentru că se gândeau că fără îndoială or să urmeze și alți copii. Zvonul răspândit de medicul Curții Regale, Constantin Cantacuzino, care prevestea că vor urma opt sau nouă copii și răspunsul proaspetei mămici, care liniștea pe toată lumea spunând că „încă nici nu sunt suficient de mulți” 4 a făcut repede înconjurul Bucureștiului și a liniștit pe toată lumea.

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p.45.

2 Oficial, România a respectat calendarul iulian până în 1921, dar în înalta societate se obișnuia ca, începând cu 1860, să fie trecute ambele date, în conformitate cu cele două calendare.

3 1/13 octombrie următor.

4 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 45.

Câteva zile după aceea tinerii părinți s-au refugiat de căldura toropitoare a aceluia început de toamnă, retrăgându-se la micul palat înconjurat de grădini al vechii Mănăstiri Co-troceni, lângă capitală. Dar umezeala clădirii care nu mai fusese folosită de multă vreme și crizele de malarie, pe care Elizabeta o contractase la câteva zile după naștere, i-au determinat să se instaleze la Mănăstirea Sinaia, în inima Carpaților. Înălțată la sfârșitul secolului al șaptesprezecelea de boierul Mihai Cantacuzino, reîntors dintr-un pelerinaj de pe Muntele Sinai (de unde și numele), mănăstirea folosea ca adăpost caravelor de negustori ce treceau spre Transilvania. Formată din două corpuri de clădiri, unul străvechi, iar altul de construcție mai recentă, cu chiliile dispuse în formă de galerii în jurul curții interioare, unde se înalță biserica, Mănăstirea Sinaia oferea familiei princiare o reședință cât se

poate de modestă.⁵

Ei au locuit în două chilii văruiate în alb care fuseseră amenajate în mare grabă. Ca să mai înveselească atmosfera, Elizabeta schițase pe pereți portretele celor care o însoțeau. Aceste schițe mai există și acum.⁶ Din camera ei de toaletă, singurul lux existent acolo, principesa auzea ticăitul orologiului unui bătrân călugăr aflat în încăperea vecină.⁷ Dar peisajul înconjurător era foarte frumos, dominat de vârfurile Bucegilor, cu izvoare repezi, păduri imense de brazi și stejari, ceea ce avea să-i cucerească pentru totdeauna.

Agitația produsă de nașterea Principesei Maria avea să se stingă la fel de repede pe cât se crease, iar grijile au reapărut, înfrângerea de la Sedan, în martie 1870, avea să provoace la București vii manifestații francofile, și atacurile

5 *Note asupra vieții Regelui Carol I*, vol. II, p. 94.

6 Gabriel Badea-Păun, „La Mănăstirea Sinaia există o friză pictată de

Regina Elizabeta”, în *Cotidianul*, miercuri, 3 noiembrie 1993, p. 6.

7 *Note asupra vieții Regelui Carol I*, vol. II, p. 96.

Împotriva micii colonii germane din capitală au ajuns să fie zilnice. Lozinci precum „Trăiască Republica!” se auzeau în fiecare zi în fața Palatului. În această situație, Carol intenționa chiar să abdice. Această decizie i se părea Elizabetei atât de nestrămutată încât și-a petrecut „ultimele douăzeci și patru de ore luându-și adio”⁸ de la operele ei de caritate. Abia după foarte multe tratative cu prim-ministrul său, Lascăr Catargi, Carol a decis să rămână, dar punând o condiție foarte categorică. Să poată dispune de o acalmie de câteva luni.⁹

„O dată în plus situația avea să se schimbe în favoarea mea”¹⁰, scria Principele Carol în jurnalul său. Călătoria cuplului princiar la Târgoviște, fosta capitală a Valahiei, în aprilie 1871 și o alta în luna următoare, la Iași, fosta capitală a Moldovei, au avut un succes răsunător. Entuziasmul Elizabetei era atât de mare, încât într-o scrisoare pe care i-a trimis-o de la Iași mamei sale, n-a folosit decât superlative: „Nici nu știu cum să-ți descriu ținuturile magnifice pe care le-am parcurs în galopul celor opt cai, al pocniturilor din bici și al strigătelor surugiilor. Între trei și patru sute de țărani ne-au escortat îmbrăcați în șubele lor mițoase din capră, pe care le țineau

fluturându-le pe umeri, iar pe cap purtau căciuli înalte de blană. Ca să nu mai vorbesc despre atât de prietenoasa populație din Moldova și de mândria pe care am simțit-o atunci când îl auzeam pe soțul meu repetând de îndată ce ajungeam pe un drum nou și la fiecare cale ferată în parte: „Asta este opera mea...” 11

Din Moldova, cuplul princiar va pleca la Sinaia, unde își va petrece vara până la jumătatea lui octombrie în compania Principesei-mamă de Wied și a domnișoarei Lavater, fostul preceptor al Elizabetei.

8 E. Burgoyne, op. cit., p. 82.

9 Paul Lindenberg, *Charles Ier de Roumanie*, traducere din germană de

Georges de Dubor, H. Soudier, Paris, 1913, pp. 146-147.

10 *Note asupra vieții Regelui Carol I*, vol. II, pp. 99-100.

11 E. Sergy, op. cit., p. 132.

La începutul lui 1872, Elizabeta, care nu-și mai revenea din frigurile pe care le contractase la Cotroceni, după naștere, a plecat singura într-o călătorie în Italia. Acest voiaj îi oferea oarecum și ocazia să mai scape puțin de o Românie pe care se străduia din răspuțeri s-o iubească, dar care n-o înțelegea. Ea străbătu Italia, de la Neapole la Genova, această țară atât de familiară, unde îi ieșeau în cale, rând pe rând, chipuri cunoscute din lumea capetelor încoronate, de la Regina Danemarcei la Principele și Principesa de Welles, Ducele și Ducesa de Nassau și Marele Duce moștenitor de Saxa-Weimar.¹²

La întoarcerea în București, pe 4 mai, Elizabeta și-a găsit fetița care crescuse și se făcuse și mai frumoasă: „Măriechen este veselă și aleargă prin toate încăperile, îi scria Principele Carol tatălui său¹³, și când am câte un moment liber, mă joc cu ea. Acest copil fermecător este toată bucuria mea...” Pe de altă parte, Principesa îi scria mamei sale: „Copila s-a făcut încântătoare. Nici nu-ți poți imagina cât de drăguță și tândră este. Când sărută pe cineva, spune imediat: Vreau ca toată lumea să fie fericită... și îi sărută pe toți cei prezenți. E ușor de crescut, pentru că singură regretă micile ei prostioare și chiar trebuie s-o consolăm pentru asta... De îndată ce îi pomenim de sufletul ei bun, orice mâhnire dispare. Este un copil atât de înțelept și răbdător. Ochii ei albaștri au o privire profundă și pătrunzătoare. Oare ce gânduri vor frământa într-o zi această micuță frunte bombată, ce pare să promită multe?... I-am dat sau mai degrabă ea și-a dat, ca nume de alint, Itty,

ceea ce este de fapt o stâlcire a englezescului *little*, mititica, cuvânt pe care l-a învățat de la doica sa englezoaică.¹⁴

12 George Bengescu, op. cit., p. 98.

13 Carol I, *Scrisori...* vol. I, p. 346.

14 Elizabeth Burgoyne, op. cit., pp. 89 – 90.

Maria nu-i semăna mamei sale decât fizic. Aceeași frunte lată, obrajii roz, ochii de un albastru metalic. Dar pe măsură ce creștea, se dovedea a fi foarte precoce din punct de vedere intelectual. Se mira de toate și fiecărui lucru îi dădea

O încărcătură poetică. „Ce roz sunt obrajii tăi, mami! Oare i-a sărutat soarele?” – îi spunea ea mamei sale. Și îngenunchea ca să dea un pupic razelor de soare. Când vedea că răsare luna, striga: „Mamă, cerul *sorește*” într-o zi, pe când privea bustul de ghips al tatălui său, spuse: „Vezi, mamă, cum iarna s-a așternut pe tata!” Elizabeta, ca orice mamă, păstra cu grijă toate aceste vorbe pe care le considera manifestarea caracterului copilului său și pe care avea să le publice mai târziu în introducerea cărții sale *Rapsodul Dâmboviței*.¹⁵

Se pare că fetița era foarte impresionată de statura și uniforma surugiiilor români, care, îmbrăcați în culori tari și purtând pălării cu funde multe, strigau din toți rărunchii atunci când se apropia momentul schimbării caleștilor, stârâindu-și caii într-un galop amețitor. Adesea se și juca de-a vizitiul.

I se dăduse o pălărie veche a Principelui, pe care ea înfășurase niște funde tricolore și cu un bici ce îl trosnea cu toate puterile, alerga prin galeriile Mănăstirii Sinaia, strigând cât o țineau puterile: „Hai, la drum, Tudorache!” (era numele unuia dintre surugiii de la Curte).

În luna ianuarie a anului 1873, Elizabeta a primit vestea morții mătușii, Marea Ducesă Elena Romanov. Durerea ei a fost cu atât mai mare cu cât se despărțea și de o prietenă din prea trista sa adolescență, un fel de mamă mult mai înțelegătoare, așa cum ea nu avusese. În luna mai, plecă din România ca să-și revadă dragul ei Neuwied și reședința pe care mama sa o construise undeva lângă Monrepos, după căsătoria fiului ei Wilhelm. îi dăduse numele de Segenhaus (Casa binecuvântată) și hotărâse ca după moartea ei sa de

15 Carmen Sylva, *Sieder aus dem Dâmbovițathal*, Emil Strayuss, Bonn, 1889, pp. VI-VII.

vină proprietatea fiicei sale.¹⁶ În prezent, această reședință, care a suferit mult în timpul celui de-al doilea război mondial,

adăpostește un azil de bătrâni.

Dar după ce a văzut „Rin-ul mamei”, micuța Maria cerea întruna să se întoarcă la București. „Îi e dor de țară”, îi scria Elizabeta mamei sale din Imnau, pe 27 iulie. În fiecare zi spune: „Itty wants to go home, a casa too, Itty's own home, la Bucuresci”, într-un amestec de engleză și română, care însemna că Itty vrea să meargă acasă la ea, la casa ei adevărată, la București.¹⁷

De la Segenhaus și Neuwied, Carol și Elizabeta au plecat la Krauchenweis, la familia tatălui lui Carol, Principele Karl-Anton de Hohenzollern. S-au întors în România prin Viena, unde s-au oprit câteva zile ca să viziteze Expoziția Universală, unde portretul Elizabetei făcut de Franz von Lenbach¹⁸ reprezenta una dintre principalele atracții. O mare bucurie avea să-i fie rezervată micuței Principese Maria atunci când a ajuns la Viena: faptul că a auzit vorbind românește o delegație de studenți veniți la gară spre a-i saluta pe părinții ei. „Mama, hai să mergem la București, hai să mergem într-o trăsură cu patru cai!” striga ea cu nerăbdare. Și într-adevăr, s-au întors într-un poștalion românesc la Sinaia, pe la jumătatea lunii august.

Mănăstirea s-a reanimat și s-a înveselit din nou. Cuplul princiar se bucura în liniște de ultimele zile de toamnă, care întotdeauna sunt foarte frumoase la Sinaia, fericiți de bucuria copilei lor, care părea atât de încântată că și-a regăsit dragii ei Munți Carpați, încât Principele Carol a decis să își stabilească reședința de vară aici și a ales un loc la marginea pădurii, în valea Peleşului. Într-o scrisoare din 24 septembrie, Elizabeta îi descria mamei sale, foarte amuzată, cum

16 George Bengescu, op. cit., p. 102.

17 Elizabeth Burgoyne, op. cit... p. 91.

18 în prezent, în colecțiile Alteței Sale Serenissime Principele de Wied.

se joacă fetița și care era atmosfera dominantă în viața de zi cu zi. „Maria este un adevărat spiriduș care țâșnește din fiecare colțișor, ceea ce îl angoasează pe bietul Mentor (câine-le ei). îi pune la grea încercare nervii și se apără și el cum poate de felul cum îl strânge cu o patimă convulsivă, el nefiind de felul lui o fire prea deschisă, preferând clar să fie lăsat în pace. E foarte amuzant tot ce se întâmplă între ei”.¹⁹

Sărbătorile de Crăciun din acel an au fost „de o frumusețe sublimă”²⁰. A fost împodobit pentru prima dată în România, după obiceiul țărilor nordice, un imens pom de Crăciun, la care întreaga

lume bună a Bucureștiului avea să fie prezentă.²¹

Anul 1874 a început sub auspicii rele pentru familia domnitoare, în ianuarie, Princesa Elizabeta a făcut variolă. Tifosul și scarlatina au cuprins și ele Bucureștiul. Elizabeta „se simțea cuprinsă de o mare tristețe și neliniște... pentru că erau multe victime, mai ales în rândul copiilor, care pieureau în doar câteva ore...”²²

La 24 martie, micuța principesă Maria s-a îmbolnăvit de scarlatina. Pe 26, Principele Carol îi scria tatălui său, sub povara neliniștilor și grijilor pricinuite de starea sănătății fiicei sale. „Sâmbătă era încă bine și chiar a făcut o plimbare cu trăsura; duminică dimineață s-a plâns de o indispoziție, care s-a acutizat la prânz, însoțită de vărsături. Seara a cuprins-o o agitație nemaipomenită, cu febră mare, iar doctorul Theodori și-a dat seama despre ce boală este vorba. Peste noapte, când am vegheat-o pe rând, i-a fost foarte rău. Bietul copil gemea fără să poată închide ochii, pe la două noaptea pielea devenindu-i stacojie, iar temperatura crescând și

19 E. Sergy, op. cit., p. 143.

20 Carmen Sylva, *Les Noels d'une Reine*, p. 17.

21 George Bengescu, op. cit., p. 107.

22 E. Sergy, op. cit., p. 141.

mai tare. La prânz, trupul îi era fierbinte și capul prins complet și el. Medicul a declarat că boala este atât de grava, încât trebuie chemați și alți doctori; noaptea a fost foarte grea; spre dimineață, febra a mai scăzut puțin, dar noi n-am închis un ochi.²³ În ciuda devotamentului medicilor, boala n-a putut fi stăpânită. Maria nu mai voia să stea în pat: „Dacă mă culc, spunea ea, adorm și nu mă mai trezesc!” A cerut apă din Peleş, din Peleşul pe malul căruia se jucase de atâtea ori. Boala se înrăutățea pe zi ce trecea și pe 28 dimineața și-a dat suflul în brațele mamei sale.

Fetei i s-au făcut funeralii fastuoase și a fost îngropată în grădina palatului Cotroceni, la doi pași de biserică unde fusese botezată. Pe crucea de pe mormântul ei s-a scris din Sfânta Evanghelie, după Luca: „Nu plângeți, căci n-a murit, ci doarme!”²⁴ Anul următor, o statuie ce înfățișa un copil adormit, sculptată de dala lui Karl Stork, un german din Hannau, stabilit de mulți ani la București, a fost înălțată în preajma mormântului.²⁵

N-a existat nicio comunicare sufletească ori vreo consolare reciprocă între cei doi soți, ci doar o mare tăcere. „Am învățat să

mergem unul lângă celălalt fără o vorbă, scria Elizabeta, cu acea rană mereu deschisă și dureroasă de care nu îndrăznești să te atingi de teamă să nu țâșnească sângele”. 26

„Dumnezeu a luat-o la El în marea Lui bunătate, scria Elizabeta mamei sale, la câteva zile după moartea copilei, și-L voi binecuvânta veșnic pentru bucuria absolută ce mi-a fost

23 Carol I, *Documente*, vol. I, p. 846.

24 *Biblia*, Sf. Evanghelie după Luca, 8, 52.

25 George Bengescu, op. cit., p. 108. În timpul cutremurului din 1940, chioșcul din lemn care adăpostea monumentul a fost grav deteriorat. În 1948, după proclamarea republicii populare, el a fost distrus cu ciocanul și aruncat în pivnițele palatului Cotroceni. Mult timp a fost amestecat printre pietrele sculptate, provenite din demolarea bisericii palatului Cotroceni, unde l-am găsit și identificat. În prezent, fragmentele sunt expuse în Lapidarium-ul palatului.

26 Carmen Sylva, *Les Noels d'une Reine*, p. 22.

dat s-o trăiesc. Aș fi preferat să fiu ca Niobe, prefăcută într-o stâncă, de pe care să se scurgă lacrimile mele, decât să nu fi fost niciodată mamă. Da, e prea multă fericire pentru o biată inimă de om. Copilul meu e fericit și mă bucur de fericirea lui, iubirea mea e mai puternică decât mormântul... Ea a trecut prin fața ochilor noștri asemeni unei apariții luminoase, pentru ca viața mea să cunoască cea mai mare dintre toate bucuriile și cea mai cumplită dintre suferințe. Fericirea de care am avut parte nu pot spune că este plătită prea scump prin durerea de acum”.

Șocul morții fetei a fost atât de puternic pentru Principesă, încât multă vreme n-a putut mânca și merge. La treizeci de ani putea spera că va avea și alți copii, dar anii au trecut și „cu fiecare rază de speranță apărea o nouă deziluzie”, în următorii zece ani a pierdut mereu sarcinile. Într-o scrisoare adresată biografului ei, George Bengescu, către 1904, Elizabeta scria: „Când mă gândesc că de șaptesprezece sau optsprezece ori am pierdut sarcinile, de multe ori nu mai îndrăzneam să vorbesc despre asta, știind deja că deși erau mereu semne și mi-era rău – un rău de care spre deosebire de alte femei, n-aveam dreptul să mă plâng, el fiind semnul sigur că pot spera – îmi dădeam seama că la mine iar nu va fi nimic! „27

Imaginea Mariei îi va inspira Elizabetei poezii de o sensibilitate tragică remarcabilă cum este această *Rugămintă*: Mai ia-mă în poală,

mamă dragă, / Că-i noapte acum de tot, / Și așa-i de lung și larg iatacul
– / Mi-e somn de nu mai pot. // Să-mi cânti și cântecul de aseară, /
Să-mi spui și basme apoi / Cu zmei, să ne zbârlim iar, mama, / De frică
amândoi. // Și când mi s-or închide ochii / Ușor tu să mă pui / în pat
cum faci când sunt plecată / Zici: „puiul mamei, pui!” 28 (traducere de
George Coșbuc)

27 Biblioteca Academiei Române, scrisoare nedatată a Reginei
Elizabeta către George Bengescu, S 8 (6) /CIV.

28 Carmen Sylva, *Versuri alese*, antologi și Cuvânt înainte de
Gabriel

Badea-Păun, București, Editura Eminescu, p. 168.

Medicii, îngrijorați de starea sănătății sale, au trimis-o de la
începutul lunii iulie să bea apele minerale de Franzens-bad, iar mai
apoi, la Saint-Leonard on Sea, lângă Hastings. Ea a fost însoțită de
Principele Carol și de mama sa. Cuplul princiar român a fost
întâmpinat de cum a ajuns la Londra de Principele de Welles, de
Ducele și Ducesa de Edinburgh și de Principesa Luiza. Au petrecut
două zile la Oxford și au vizitat Brighton, Woolwich, apoi Chislehurst,
unde Principele Carol a depus o coroană pe sicriul lui Napoleon al
III-lea.

Patru luni mai târziu, la 10/22 august, Principele Carol puneă,
într-o ceremonie solemnă la Sinaia, piatra de temelie a Castelului
Peleş²⁹. Principesa a scris o poezie (*La temelia castelului Peleş*), ce a
fost sigilată într-o piatră de temelie a construcției, odată cu actele de
ctitorie: Vor gânduri să pogoare, / Ca frunza codrului, / Plutind
șovăitoare, / Deasupra visului. // în cântec îndrăzniră / Ivirea spre
lumină; / Furtuni le prigoniră, / Zvârlindu-le în tină. // Dar din adânc
mijesc, / A sevelor puteri, / Ce iară se ivesc, / Cântând în primăveri. //
Din despicata stâncă, / Din frunza scuturată, / O viață nouă încă, / Prin
ani din an se-arată. // Iar firea rennoită, / Un gând își luminează: /
Că-n frunza gălbenită, / Rămâne încă rază. //Aceeși e lumina, / Și-n
zori și-n asfințire; / Cântarea, rugăciunea, / La fel au înfrățire. //
Gânduri ocrotitoare, / Vă-nchid în temelie; / Sămânță roditoare, / Să
fiți din piatră vie.³⁰ (traducere de Adrian Maniu)

În luna octombrie, Elizabeta s-a îmbolnăvit foarte grav, de o
paralizie a picioarelor, care o imobilizase cu un an mai înainte și o
condamnase de-a lungul întregii ierni la un repaus absolut. Pe
parcursul acestei lungi perioade de boală grea avea să descopere

poemele lui Omar Khayam și scrierile lui Nietzsche, începând să scrie tot mai mult. „De îndată ce

29 Carol I, *Acte și documente*, vol. I, p. 941.

30 Carmen Sylva, *Versuri alese*, pp. 208 – 209.

luam pana, mă asaltau o mulțime de idei – nota ea într-o scrisoare către mama sa – și mi-e greu ca în aceste condiții să-mi împărtășesc cugetările altcuiva. Știu că este mai util să traduci, dar categoric este mult mai frumos să creezi. Am pus bazele unei societăți corale cu ajutorul lui Lubics, un muzician suedez aflat în călătorie în România. Este încântat de melodiile românești, precum și de cuvintele lor și le va face aranjamentul spre a fi interpretate de cor... S-ar putea să iau și lecții de desen de la directoarea Azilului, doamna Pinel, care a fost eleva lui Horace Vernet. Mă străduiesc să le atrag la cursurile sale pe tinerele doamne pentru ca astfel să pot pune bazele unei școli de desen, tot așa cum am creat societatea noastră corală”. 31

Nu și-a revenit decât în primăvara lui 1876. „Elizabeta se simte mult mai bine, îi scria Principele tatălui său la 14/26 aprilie. Doar că nu poate să meargă decât tare anevoie. Așteptăm însă cu nerăbdare sosirea mamei sale, căci s-ar putea să ajute revederea ei”. 32 Vizita Mariei de Wied, însoțită de domnișoara de Lavater, a fost pentru Elizabeta o nouă sursă de consolare morală. Spera să își poată însoți mama în Germania, numai că turnura alarmantă pe care o luaseră treburile în Orient avea s-o oblige să rămână în România.

31 E. Sergy, op. cit., pp. 154 și 156.

32 *Note asupra vieții Regelui Carol I*, vol. II, p. 26.

VIII

MAMA RĂNIȚILOR

Răbdarea nu înseamnă pasivitate;

dimpotrivă, ea este activă, este forță concentrată.

sau

Nu trebuie să intri într-un spital de campanie pentru ca noțiunea de „dușman”.

să devină un nonsens.1

Legenda spune că, atunci când Principele Carol a acceptat tronul Principatelor Române, Regele Wilhelm al Prusiei i-a spus că nu o „să se obișnuiască cu gândul unui Hohenzollern supus Semilunii. «Nu recunosc această suzeranitate, se pare că i-a răspuns nepotul său, decât în măsura în care știu că într-o bună zi voi scăpa de ea cu

noblețe»". 2 Dar mijloacele îi lipseau complet pentru a-și putea respecta această misiune cavalierească. România, principat autonom sub suzeranitate otomană, n-avea dreptul să dețină o armată, ci doar câteva mii de oameni și un singur regiment de artilerie care să poată interveni în cazul unor tulburări interne sau ca să sprijine armatele turcești în timpul conflictelor regionale de pe teritoriile lor. De cum a sosit, profitând de neputința tot mai mare a unui Imperiu Turc slăbit de numeroasele conflicte interne, Principele Carol, care avea o formație militară desăvârșită în rândurile armatei prusace, a acordat o foarte mare importanță reorganizării forțelor militare. Asta, în ciuda unei lipse acute de mijloace financiare. La începutul lui 1876, cele câteva mii de soldați au devenit totuși peste

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 113 și 137.

2 Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 267.

cincizeci de mii, în același timp mai disciplinați și mai bine echipați.³

Era momentul în care se încerca justificarea din punct de vedere ideologic a unui viitor conflict. Preocuparea nu era una nouă. În 1856, un francez, pe nume Paul Bataillard, a recitit vechiul ordin, bazat pe „capitulările” înaintea Porții ale principilor Valahiei și ai Moldovei la 1393, 1460 și 1513 și a făcut o transcriere modernă a acestui text, definind suzeranitatea sub forma unui contract.⁴ Clauzele erau: pe de-o parte, tribut și deferență, iar pe de altă parte, protecția împotriva dușmanilor. Tratatul de la Paris din 1856 păstrau vechiul ordin, dând o mai mare autonomie Principatelor, dar douăzeci de ani mai târziu au devenit instrumentele de cancelarie care au declanșat schimbarea, căci contractul pe care îl invocau fusese rupt de către Poartă, lipsită acum de mijloacele de a-l onora. Mai rău chiar, i s-a reproșat Sublimei Porți abandonul istoric.⁵

Din toamna lui 1875, insurecțiile antiotomane aveau să ajungă până la sud de Dunăre, dar Principatele Române rămăneau calme, chiar dacă revoluționarii bulgari erau primiți cu brațele deschise la București. Un an mai târziu, în iunie 1876, cu ocazia începutului ostilităților dintre Turcia și Serbia, Marile Puteri au început să negocieze, iar apoi rușii au intervenit împotriva Porții, ca să-și apere frații ortodocși, bulgarii și sârbii. România avea să administreze această criză în așa fel încât să nu ajungă monedă de schimb între Marile Puteri, drept care aștepta ocazia să-și revendice drepturile și să

înceapă războiul. Principele Carol și-a pus în joc onoarea și viitoarea sa poziție. O „decolonizare” începută la masa negocierilor sigur că nu era egală cu o victorie pe câmpul de

3 Nicolae Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni și stări de spirit*, București, 1927.

4 Catherine Durandin, op. cit., p. 169.

5 *Ibidem*, p. 170.

luptă, care avea să îl transforme în moștenitorul vitejilor domnitori de altă dată.

În ciuda acestui elan războinic, decizia finală de participare la războiul ruso-turc alături de ruși a fost multă vreme gândită. Negocierile s-au referit la o anumită perioadă, adică la durata operațiunilor, și nu au pus în discuție dorința rușilor, de comun acord cu Austria, de recuperare a jumătății de est a Moldovei, Basarabia. Aceasta fusese alipită Principatului moldav ca urmare a Tratatului de la Paris din 1856. S-au luat toate precauțiile cu putință. Mai întâi s-a făcut apel la sprijinul Marilor Puteri, spre a fi recunoscută și garantată neutralitatea României. Apoi s-a făcut o cerere oficială pe lângă Constantinopol, spre a se obține o revizuire a statutului țării în cadrul Imperiului, apel urmat de un refuz în toamna lui 1876. În ciuda tensiunii evidente, cuplul princiar aborda „cu calm evenimentele iminente” 6, după cum îi scria Carol tatălui său la 22 octombrie 1876.

În primăvara lui 1877, evenimentele aveau să se precipite. La 16 aprilie, mult așteptata Convenție ruso-română a fost semnată. Ea asigura libera trecere a armatelor rusești pe teritoriul Principatului, apărând drepturile politice și garantând integritatea țării. La 9 mai, Parlamentul a votat Independența. A doua zi, Carol a proclamat-o și a preluat comanda armatei. Entuziasmul popular era în plin apogeu, dar problemele continuau să rămână greu de rezolvat. Ca să-și asigure Basarabia, diplomația rusă se opusese de la început oricărei participări active a armatei române la operațiunile militare de dincolo de Dunăre. „Rusia nu are nevoie de sprijinul României. Forțele pe care le-a pus în mișcare în lupta împotriva Turciei sunt mai mult decât suficiente pentru a atinge scopul înalt pe care și l-a propus Țarul atunci când a început acest război” 7.

6 Carol, Regele României, *Acte și documente*.

7 Dan Berindei, *Diplomația românească modernă*, București, Editura Albatros, 1995, p. 173.

se scria într-o notă rusească transmisă Guvernului român de la sfârșitul lunii mai. Carol era convins că intervenția directă și participarea la lupte alături de ruși era o modalitate de a lua poziție în vederea viitoarelor negocieri de pace. Trebuia să arate Europei și Rusiei că românii îi ajută pe ruși fără să fie sub conducerea lor.⁸ Principelui și guvernului său nu le mai rămânea decât să aștepte momentul propice.

La 25 iunie, Țarul Alexandru împreună cu Marii Duci, cancelarul, ministrul de război Ignatiev și alți înalți demnitari ruși în trecere spre front i-au făcut o vizită Principelui Carol și Principesei Elizabeta, la Ploiești, unde și-au stabilit inițial cartierul general. Cu toate neînțelegerile dintre diplomații celor două țări, „primirea făcută împăratului a fost entuziastă. Pur și simplu l-am îngropat în flori”⁹, scria Elizabeta, bucuroasă că juca și ea un rol în acest episod istoric. La rândul lui, Carol îi scria tatălui său, Principele Karl-Anton: „Sunt mândru de Elizabeta, pentru că știe să își asume îndatoririle într-un mod fermecător. Țarul, Marii Duci, toți rușii sunt în-cântați de ea și spun că le amintește de Marea Ducesă Elena¹⁰, mătușa ei.

Momentul atât de așteptat al intervenției propriu-zise avea să sosească două luni mai târziu. În urma gravelor eșecuri suferite la Plevna, aflată în mâinile turcilor, Marele Duce Nicolae îl îndemna pe Principele de România, într-o depeșă din 19/31 iulie, „să treacă neapărat Dunărea și să facă o demonstrație de forță care să faciliteze acțiunile armatei imperiale”¹¹ amenințate. Principele Carol a profitat de ocazie pentru a cere ca, în cazul unei acțiuni comune, armata româ

8 Catherine Durandin, op. cit., p. 156.

9 E. Sergy, op. cit., p.156.

10 Carol I, *Acte și documente*, vol. II, pp. 868 – 869.

11 Dan Berindei, op. cit., p. 169.

na să-și păstreze identitatea și unitatea propriei comenzi. Văzând atâta hotărâre, Țarul s-a supus și i-a oferit comanda supremă a tuturor trupelor ruso-române reunite în fața fortăreței Plevna. Această recunoaștere avea să-i câștige admirația tinerei și nerăbdătoarei armate.¹²

Înainte ca trupele rusești să intre în România, Principesa Elizabeta, inspirată de exemplul lui Florence Nightingale și ajutată de generalul Davila, inspectorul serviciului sanitar, dar și de mai mulți medici români aflați sub ordinele sale, cu sprijinul a opt doctori

militari prusaci și a cinci călugărițe albertine trimise de Regina de Saxa¹³ s-a ocupat de organizarea spitalelor și de crearea unui serviciu de ambulanță. Cartierul general, ales simbolic, a fost chiar Sala Tronului palatului din București. Imensa sală, din care au fost scoase toate obiectele de preț, a devenit un atelier în care doamnele din marea aristocrație română, la un loc cu femeii din popor, făceau pansamente, tifoane pentru bandaje, cămăși, cearșafuri, cu care erau aprovizionate spitalele din capitală. Tot Elizabeta a construit, cu ajutorul banilor primiți ca sprijin de la anumite Curți germane, două barăci care puteau adăposti câte o sută de paturi, chiar în curtea reședinței princiare de la Cotroceni. Mica gară folosită doar de cei de la palat a fost transformată, la rândul ei, într-un ambulatoriu de optsprezece paturi și aceasta cu sprijinul soacrei, Principesa Iosefina de Hohenzollern, care trimisese de la Sigmaringen tot materialul necesar, întreaga aristocrație a urmat exemplul Principesei și în toată țara au apărut spitale de campanie. La Ploiești, datorită Principesei Cantacuzino, iar la Iași, datorită Mariei Ro-setti-Roznovanu.

Nimic n-o putea împiedica să îndeplinească ceea ce considera a fi întâia ei îndatorire față de patrie și de supuși, dar *nlbidem*, *p.* 170.

13 George Bengescu, op. cit., *p.* 119.

și față de omenire. Nu era vorba doar de a adăposti, de a vizita, de a îngriji și uneori chiar de a participa la operații ori de a consola răniții, fie că erau români, ruși sau chiar turci, căci pentru ea cuvântul *dușman* era un nonsens într-un spital de campanie.¹⁴ Trebuia să-și îndeplinească și toate îndatoririle de suverană. Să acorde audiențe, să asiste la ceremoniile publice, să facă onorurile la palatul princiar, membrilor familiei imperiale, precum și față de toate personajele importante venite din Rusia și care treceau mereu prin București, cel mai greu de mulțumit fiind cancelarul rus Gorceakov¹⁵. Stând undeva pe veranda Palatului Cotroceni, în fața unei barăci în care era adăpostit spitalul său, Elizabeta îi scria lui Carol: „Mă bucur de această seară minunată, de lumina limpede a Bucureștiului, de aerul blând și de starea bolnavilor mei, care m-au îngrijorat atât. Sunt foarte ocupată și adesea sper să mă pot odihni, dar mult mai dulce va fi răgazul după ce toate bătăliile vor fi câștigate”. ¹⁶

„Se petrec multe scene înduioșătoare și sfâșietoare, îi scria mai târziu Carmen Sylva, ele mi-au deschis ochii în vreme de război asupra firii acestui popor plin de superstiții, de smerenie copilărească, de

melancolie și de ironie în același timp. Am văzut femei de un devotament extrem... am văzut răniți strigându-și cu țipete disperate mamele în momente de insuportabile dureri, și mame ale căror mâini erau acoperite de sărutările acestor viteji... M-au chemat în oraș, la căpătâiul unui tânăr căruia îi fusese tăiat piciorul și a cărui disperare era imposibil de alinat. Neasistând la operație, nu știam care dintre picioare i-a fost tăiat. M-am așezat pe marginea patului și i-am vorbit cel puțin o jumătate de oră. Un zâmbet cald mi-a răspuns tot timpul. Când m-am ridicat.

14 Lindenbergh, op. cit., p. 216.

15 Carol I, *Acte și documente*, vol. II, pp. 870 și 889.

Ibidem, p. 871.

Doamnele care-l vegheau au descoperit că mă așezasem pe ciotul piciorului tăiat... «Sărmane băiat, ce tare trebuie să te fi durut!» Aș fi îndurat și ore întregi, numai să vă aud glasul. După patru luni de îngrijiri, din păcate, n-am reușit să îl salvez pe tânărul rănit. În ultimul său sfert de oră de viață mi se vorbea cam tare în fața patului său. M-am apropiat de el și i-am spus: «Facem prea multă gălăgie, nu-i așa?» «Ce-mi pasă, atâta vreme cât pot să vă privesc!...» 17

Carol și Elizabeta suportau greu această despărțire din pricina războiului. Își scriau aproape zilnic. Fiecare scrisoare începea amintind cât timp trecuse de când se despărțiseră. „Ieri s-au împlinit deja trei luni de când ne-am despărțit, îi scria Carol Elizabetei la 26 noiembrie 1877 și în câteva zile se va împlini un trimestru de când mă aflu alături de armată în Bulgaria. Oricât de grea ar fi pentru moment această despărțire, ea va lăsa în sufletul nostru o urmă de neșters. Trebuie să ai însă curaj și răbdare, căci în curând vom fi împreună”. 18 Și continua a doua zi referindu-se la același lucru: „E o vreme cumplită aici de trei zile încoace. O ploaie și o ninsoare fină, un vânt aspru dinspre nord și un teren atât de noroios, încât abia ne putem mișca. Bietele trupe suferă cumplit. Dacă nu se îndreaptă vremea, se vor îmbolnăvi atâția, încât întăririle sosite recent abia de vor ajunge ca să acopere prevederile, în Europa nici nu se știe cât de greu e un război în Bulgaria. Oboseala, lipsurile, grijile de tot felul sunt atât de mari, încât o campanie militară aici echivalează cu trei războaie în Occident... Sper ca în trei sau patru săptămâni, Plevna să fie cucerită și să se predea, chiar dacă turcii au chemat întăriri... Poșta și telegraful sunt întrerupte de trei zile și podul de peste Dunăre e grav avariat. Și proviziile încep

să se cam termine. Așteptăm cu nerăbdare sfârșitul războiului și o victorie

17 Carmen Sylva, *Bucarest*, p. 334.

18 Lindenberg, op. cit., 223.

asupra acestui cuib bulgar, care deja ne-a costat prea mult sânge”. 19

Într-o scrisoare din 21 noiembrie/3 decembrie, adresată tatălui său, Principele Carol dezvăluia cu mândrie avantajul acestei situații. „Elizabeta o să-ți trimită o copie a unei scrisori pe care mi-a scris-o Marele Duce. Ea îți va permite să constați considerația și poziția pe care mi le-am cucerit în raport cu rușii. Sper că vei fi mândru să vezi că am reușit să creez în zece ani, în ciuda tuturor opreliștilor și ostilităților, o armată despre care Europa vorbește cu respect”. 20

Odată cu căderea Plevnei, Principele Carol își părăsi cartierul general de la Poradin și porni prin Nicopole spre România. Pretutindeni, carnagii, pustiiri, moarte. „Era în plină iarnă, îi scria Carol soției, frigul a făcut aproape tot atâtea victime ca și războiul. Noaptea era senină, razele lunii se reflectau în oglinda nemișcată a apelor Dunării; navele lăsau în urma lor o dără argintie; în depărtare, pe mal, se înălța Nicopole scăldat într-un ocean de lumină, asemeni unei ruine superbe din vremurile de altă dată. Acest spectacol minunat m-a făcut să-mi re trăiesc cu ochii deschiși trecutul”. Unul dintre cei mai glorioși strămoși ai lui Carol, Contele Friedrich de Zollern, fusese răsplătit la 1396 cu provincia Brandenburg, ca recunoaștere a actelor sale de vitejie, în timpul celei de-a opta cruciade ce se petrecuse în aceleași câmpii bulgare. 21

„În ajun de Crăciun, după un frig de crăpau pietrele, un dezgheț a făcut străzile Bucureștiului impracticabile. L-am întâmpinat pe Carol, care se întorcea învingător după cinci luni de absență. Am crezut că va fi un delir de bucurie, dar suferisem prea mult și nu mai știam să mă bucur, nu mai

19 Carol I, *Acte și documente*, vol. II, p. 885.

20 *Ibidem*, p. 887.

21 *Nicopolis, 1396-1877-1902*, citit în timpul ședinței de la Academia

Română, 21 martie/13 aprilie 1904.

aveam putere 22, scria Elizabeta în jurnalul său, la întoarcerea soțului. Și totuși, lipsa de entuziasm a fost înlocuită de bucuria

delirantă a bucureștenilor. Ploua de pretutindenii cu mesaje de simpatie și telegrame de felicitare. Principele Carol primea din partea Țarului Ordinul *Sfântul Andrei*, împăratul Germaniei îi trimitea Ordinul Casei sale, iar Elizabeta căpăta Ordinul rusesc *Sfânta Ecaterina*, precum și numeroase alte dovezi de recunoștință din partea doamnelor române.²³ Ziarele românești o numeau *Mama răniților* și această popularitate nu-i plăcea deloc, căci ea îi întărea poziția în această societate românească, în care fusese atât de contestată inițial. „Războiul ne va aduce multe avantaje, îi scria ea Principelui chiar înainte de sfârșitul luptelor, și va spori enorm prestigiul poziției noastre față de români și de Europa. Vom fi invidiați, un sentiment extrem de plăcut, după ce ai fost compătimit vreme de unsprezece ani!”²⁴

„Ce an a fost, îi scria Elizabeta mamei sale, la 23 decembrie. La început mă simțeam curajoasă pentru toți și încrederea mi-a susținut acest curaj. N-a fost deloc ușor ca o femeie să facă față singură unei asemenea situații. Excesul de efort susținut mă scăpa de orice griji. Slavă Domnului! Carol s-a întors. Pot încetul cu încetul să mă reîntorc în cochilia mea și să mă ocup de florile, păsările, cărțile și hârțoagele mele.

22 Carmen Sylva, *Bucarest*, p. 335.

23 Carol I, *Acte și documente*. În amintirea îngrijirilor remarcabile pe care le-a acordat răniților pe toată durata războiului, soțiile și văducele ofițerilor i-au adus ca omagiu o statuie sculptată de Karl Storck care o reprezenta dând de băut unui soldat muribund. Cu această ocazie, ea a răspuns: „Acest dar este monumentul suferințelor care ne-au apropiat, care ne-au unit, care au făcut din noi niște surori nedespărțite. Acest chip sculptat în marmură nu mă reprezintă doar pe mine, ci pe toate acelea dintre voi care au făcut aceleași sacrificii cu aceeași dragoste și abnegație; căci doar fapta mea izolată ar fi trecut neobservată de nu ne-am fi străduit noi toate, ca și cum am fi fost o singură ființă, în același scop și animate de același țel!”

24 Carol I, *Acte și documente*, vol. II, p. 889.

Mi se pare o nenorocire, chiar o anomalie, ca o femeie să fie obligată să participe la viața publică. Au existat totuși câteva momente frumoase în timpul acestor vremuri tulburi. Deie Domnul s-avem cât mai curând o pace durabilă, care să ne scape de grijile din suflet și să socotim această epocă agitată ca aparținând trecutului, ce șterge

deopotrivă bucuriile și necazurile noastre, lăsând în urma sa doar impresia copleșitoare a victoriilor obținute!" 25

25 E. Seigy, op. cit., p. 175.

IX

O REGINĂ APARTE

Marile ceremonii sunt asemeni comediilor jucate pe scene fără culise.

Iluzia se destramă imediat și întregul efect este ratat.

Anul 1878 a început prost pentru familia domnitoare. După luni întregi de muncă fără odihnă, Elizabeta a căzut pradă unei depresii extrem de grave declanșate probabil de problema succesiunii la tron. Subiectul a fost evitat cu delicatețe până acum. Devotamentul și poziția energetică a familiei domnitoare în cucerirea Independenței asigurau viitorul dinastiei. Liberalii, aflați la guvernare, i-au transmis Principelui Carol, prin intermediul liderului lor, Ion C. Brătianu, că această chestiune a devenit presantă. E lesne de imaginat atitudinea Elizabetei atunci când a fost adus în discuție pentru prima dată acest subiect. La treizeci și cinci de ani nu se resemnase încă cu gândul că n-ar mai putea avea copii și a așteptat aproape încă zece ani, până în 1886, ca un miracol să-i îngăduie să poată aduce un moștenitor la tronul țării. Ea reuși totuși să-l convingă pe Carol să amâne luarea unei hotărâri, deși acesta renunțase de mult să mai creadă că ar mai fi vreo speranță, deja nemaisuportând argumentele soției sale.²

Atunci, Elizabeta se adresa prietenei sale, Principesa Elena Bibescu – celebra pianistă a lumii bune pariziene, mama

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 139.

2 Elizabeth Burgoyne, op. cit., pp. III-112.

lui Antoine și Emanuel Bibescu, viitorii prieteni ai lui Proust –, cerându-i sfaturi, remedii și leacuri. Le-a încercat pe toate sau aproape pe toate, pentru ca, în ciuda părerii Elenei Bibescu, ea a refuzat din pudoare să fie consultată de un ginecolog, eroare pe care o va regreta amarnic spre sfârșitul vieții.³

Neliniștea politică de care se temea atât de mult Elisa-beta la sfârșitul anului precedent, s-a stârnit iar de pe la jumătatea lunii ianuarie. Sărbătorile victoriei lăsau loc crizei. Armistițiul și preliminariile încheierii păcii semnate la San Stefano de ruși cu Turcia, precum și planurile politice ale Cancelariei ruse nu semănau deloc cu ceea ce așteptau românii. Rusia dorea anexarea Basarabiei și o

Bulgarie mare, unde să staționeze trupele rusești. Bucureștiul nu era tratat ca aliat și fusese întreruptă până și corespondența diplomatică dintre Sankt Petersburg și București. Principele Carol și Ion C. Brătianu contau pe Europa spre a frâna ambițiile rusești și solicitau garanția Marilor Puteri semnatare ale Tratatului de la Paris din 1856. Se simțeau trădați, dar în fața tuturor demersurilor politice românești, Rusia își păstra poziția inițială, aceea de a nega toate drepturile României. Chiar și împăratului Germaniei, pe care românii îl considerau un aliat dinastic, nu-i plăcea că Principele Carol se opunea planurilor rusești, iar cancelarul Bismarck îi disprețuia meritele, considerându-l un simplu aventurier...4

Congresul de pace, care avea să se deschidă la Berlin pe 1 iunie, reducea România la condiția ei de țară balcanică, deci sub controlul Germaniei, în ciuda proclamării independenței. Principele sau era desconsiderat, guvernul judecat ca fiind prea revoluționar, iar clasa politică, prea conservatoare, făcându-se vinovată de faptul că refuzase statutul de

3 Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, S 25 1 – 2/CCXLIX.

4 Catherine Durandin, op. cit., pp. 157-158.

cetățeni egali evreilor alungați de pogromurile rusești și stabiliți recent între cele două frontiere. Acest lucru avea o mare greutate, pentru că de reglementarea problemei evreiești depindea recunoașterea independenței câștigate pe câmpul de luptă. Guvernul român s-a împotrivit acestui verdict, care risca să producă tulburări și nu l-a acceptat decât cu mare dificultate, după doi ani de negocieri. În schimb, România a primit Dobrogea, deci ieșirea la Marea Neagră, pierzând totuși jumătate din Moldova, adică Basarabia.5

Situația politică încordată impunea familiei domnitoare o anumită rezervă, perfect legitimă, în relațiile cu rudele germane, pe care le considerase aliate dinastic, cum ar fi cei din familia Hohenzollern, care și-au urmărit însă propriile interese, fără a le păsa de ramura din România. Elizabeta, plecată la o cură în străinătate la începutul lui 1879, a evitat să ajungă, așa cum ar fi cerut-o uzanțele, la Curtea Vienei și mai apoi la cea de la Berlin, preferând să-și vadă familia la Schveningen, în Olanda.6 Situația nu avea să se normalizeze decât la începutul lui 1880 când, după lungi negocieri, cea mai mare parte a Curților europene aveau să recunoască independența României. Familia domnitoare a primit prin decret parlamentar titlul

de Alteță Regală. Tot la 1880 s-a sărbătorit pentru prima dată ziua de 10 mai, ca sărbătoare națională; printre invitați se afla Ducele domnitor de Luxemburg și familia de Wied.

Mai târziu Principesa Elizabeta s-a retras împreună cu invitații ei la Sinaia, unde a redescoperit plăcerile scrisului și ale muzicii datorită compozitorului suedez Ivar Halstrom, aflat în trecere spre Constantinopol.⁷ Distracția favorită era

5 Dan Berindei, op. cit., p. 174.

6 George Bengescu, op. cit., p. 132.

7 Emilie Hildegard Schmidt, *Elizabeth Königin von Rumänien...* pp. 48.

93. Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, S 6/CU.

să scrie împreună lieduri. Elizabeta făcea versurile, iar suedezul compunea muzica. Din această epocă datează o primă încercare de operă dramatică a Elizabetei, un libret cu subiect românesc, *Neaga*, pentru care Halstrom a compus muzica și care a fost reprezentat cu succes la Teatrul Regal din Stockholm, în februarie 1885.⁸

Către sfârșitul lui iulie, cuplul princiar a plecat în străinătate, fără îndoială spre a pregăti din punct de vedere diplomatic viitoarea proclamare a regatului – vizitându-i pe Franz Iosef și pe Elizabeta de Austro-Ungaria, la Ischl, pe Wilhelm și Augusta de Germania, la Berlin –, dar și pentru a regla temporar chestiunea succesiunii la tron. Constituția României prevedea ca, în lipsa unei descendente masculine pe linie directă a Principelui Carol I de Hohenzollern, coroana să-i revină celui mai mare dintre frați sau urmașilor acestuia. Fratele mai mare al lui Carol, Principele Leopold, l-a desemnat pe cel de-al doilea fiu al său Ferdinand, ca posibil succesor.

Ferdinand, căruia familia îi spunea Nando, avea pe atunci șaisprezece ani. Era destul de timid și de șters, îi plăcea viața la țară și visa să se dedice botanicii. Perspectiva de a deveni suveranul regatului nu-l atrăgea deloc. Mama lui, Principesa Antonia de Portugalia, speriată de ideea de a-și lăsa copilul preferat să plece într-o țară atât de îndepărtată, sub autoritatea tiranică a intransigentului său cumnat, îl îndemnă să se opună. Dar tatăl băiatului, Principele Leopold, regretând fără îndoială că a fost obligat să renunțe în anii 1870 la tronul Spaniei, și-a impus punctul de vedere. Iar Ferdinand a fost obligat să se supună! A urmat înscrierea la Școala

8 O descriere foarte detaliată a trecerii sale pe la Curtea din

București se află în scrisorile pe care le-a trimis de aici prietenului său, celebrul cântăreț suedez Arvid Odman (1850-1914). Un manuscris dactilografiat al acestei corespondențe de la sfârșitul secolului se află în colecția autorului.

la Militară din Stuttgart, pe care o urmăse și unchiul său, și a început să ia lecții de română cu un profesor trimis de la București, Vasile D. Păun⁹. În ciuda celor ce s-ar putea crede, Elizabeta l-a primit foarte frumos pe acest moștenitor adoptat, poate și pentru că era tot un dezrădăcinat ca și ea sau poate unde aveau aceleași pasiuni intelectuale.

Odată cu întoarcerea la București, prim-ministrul Ion C. Brătianu a mulțumit cuplului princiar prin următorul discurs: „Deși amândoi vă aflați în floarea vârstei și aveți dorința arzătoare, împărtășită de întreaga țară, de a aduce pe lume moștenitori, nu ați ezitat totuși să dați acestei patrii această garanție de stabilitate și securitate¹⁰... și a adăugat făcând o plecăciune către Principesă: „Doamnă, curajul într-un asemenea moment este un lucru deosebit de greu, dar să vă păstrați sângele rece este chiar eroic”. În ciuda acestor cuvinte extrem de inspirate, Elizabeta i-a purtat pică lui Brătianu pentru rolul lui în această chestiune și a refuzat să-i vorbească foarte multă vreme.¹¹

La 14 martie 1881, Parlamentul a proclamat înălțarea Principatelor Române la gradul de Regat și a hotărât ca ziua de 10 mai, care era și Ziua Independenței, să fie cea în care să se facă încoronarea. La ceremoniile prilejuite de încoronare, care au fost superbe și impozante, au venit să asiste fratele lui Carol, Leopold, însoțit de fiul său, și familia Elizabetei. Modelul pentru aceste ceremonii era foarte asemănător celui de la încoronarea regelui Belgiei.

9 Singura biografie a Regelui Ferdinand a fost scrisă de secretarul său.

Eugen Wolbe, *Ferdinand, König von Rumänien*, Leipzig, Roehler & Amelang, 1933. Stră-străbunicul meu, Vasile D. Păun, a fost profesor de germană și engleză la Colegiul „Sfântul Sava” din București și, după 1888, la

Universitatea din București. Arhivele Naționale, București, Casa Regală, dosarele 39 și 40/1888.

10 Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 274.

11 *Ibidem*, p. 276.

La 9 mai, coroanele regale, cea a Regelui, făurită din oțelul unui tun capturat la Plevna, și cea a Reginei, din aur, amintind de motivele de pe coroana soțului său, au fost aduse cu mare pompă de către membrii guvernului la Patriarhie, spre a fi binecuvântate.

A doua zi dimineată, suveranii au fost treziți de corale cântate întru slava lor de fetele de la așezământul „Elena Doamna”. La ora opt, casele și tribunalele din București erau deja ocupate de o mulțime nerăbdătoare să vadă drumul ce aveau să-l străbată de la palatul Cotroceni (la vremea aceea situat în afara capitalei) până la Patriarhie. Conform programului, cortegiul trebuia să fie unul foarte puțin numeros și la ora unsprezece s-a pus în mișcare. Un regiment de dorobanți, cel mai popular dintre toate unitățile militare, pentru că ei erau învingătorii de la Plevna, au deschis procesiunea. În spatele lor pășea un detașament de jandarmi, un regiment de husari și stegarii din toate regimentele de armată. Carol, în uniformă de ceremonie, de General de Infanterie al Armatei Române, mergea călare în fața caleștii Reginei, trasă de opt cai, pe care se aflau cavaleriști îmbrăcați în culorile naționale, în fața porților Catedralei metropolitane fusese înălțată o tribună în formă de potcoavă pentru lumea bună a Bucureștiului. În centrul tribunei era un cort regal, unde s-au așezat Regele, Regina și invitații lor. În timpul ceremoniei religioase, patru generali au purtat coroanele din interiorul Patriarhiei până la cortul regal. Mitropolitul le-a binecuvântat, apoi a fost rândul Regelui și al Reginei. La sfârșitul ceremoniei, aceștia au semnat actul de încoronare, înmânat lor de prim-ministrul.

Întoarcerea a fost destul de lungă. Ajunși la palat, au intrat în Sala Tronului însoțiți de membrii celor două Camere. După o scurtă alocuțiune, președintele Senatului, Principele Dimitrie Ghica, i-a înmânat Regelui coroana de oțel, iar acesta i-a răspuns: „Ea este sfințită de sângele eroilor ce au căzut în lupta pentru dezrobirea patriei”. Și și-a pus coroana pe cap. A urmat președintele Camerei Deputaților, Constantin A. Rosetti, care în tinerețe trecuse drept un republican convins și care i-a oferit Reginei coroana de aur. Ea a îngenunchat, și Regele i-a așezat-o pe cap. Emoționat, bătrânului Rosetti, admirator tainic al Reginei încă de multă vreme, i-a scăpat, spre stupoarea generală, o frază care nu era prevăzută în protocolul ceremoniilor: „Doamnă, strălucirea Voastră răspândește lumină asupra întregului popor!”

Au urmat două zile de serbări. Bulevardele au fost împânzite de porumbei albi, cărora li s-a dat drumul de pe acoperișurile împodobite cu crengi de brad și flori. Delegații de țărani și de meșteșugari, care alegorice înfățișând momente din istoria artei, a comerțului și a industriei au defilat prin fața Universității și a Palatului Regal.¹² Seara a fost luminată de imense focuri de artificii, lumea a dansat și s-a îmbătat pe străzi...

Deși Elizabeta a reușit să facă față oboselii până la capăt, această zi, care ar fi trebuit să fie cea mai grandioasă din viața sa, n-a rămas decât ca o amintire a unui rol protocolar pe care și l-a asumat fără o prea mare convingere. „Am vorbit cu opt sute de persoane, de la ora unsprezece la patru și jumătate, iar la opt și jumătate a trebuit să fim din nou la datorie. Ne-am întors la palat abia către miezul nopții. Nu mai aveam puterea să salut, ci reușeam doar să agit batista”.¹³ O dată în plus, Regina și starul și-au făcut datoria. Dar femeia?

Multă vreme, unul dintre biografii Reginei, profesorul Eugen Wolbe¹⁴ – fost secretar al Regelui Ferdinand, care a avut acces la corespondența cu Elizabeta a Austro-unga

12 Carmen Sylva, *Nouvelles*, traducere din franceză și studiu biografic de F. Salles, pp. 52 – 55.

13 E. Sergy, op. cit., p. 180.

14 Eugen Wolbe, *Elizabeth, Königin von Rumänien, Der Lebensweg einer einsawen Königin*, Leipzig, Roehler & Amelang, 1933, p. 159.

noi, din păcate, astăzi pierdută – a susținut, citând fragmente din această corespondență, că Elizabeta era în realitate o republicană înfocată. Este adevărat că anumite fragmente din opera ei literară și din corespondența particulară par să confirme această ipoteză. În conversații, Elizabeta lăuda adesea geniul lui Tolstoi, cu o aluzie politică evidentă și în ciuda părerii lui Carol, care-l considera un revoluționar periculos.¹⁵ Carol o acuza chiar că nu știe ce vorbește. Aici greșea, pentru că ea era foarte informată în privința politicii. Această poziție șovăitoare se datora în mare parte limitărilor impuse pe atunci femeilor, indiferent că erau regine sau muritoare de rând, puterii de convingere a ideii republicane și de asemenea opțiunii categoric monarhice a supușilor săi. Era cu adevărat republicană sau le dădea cu tifla anumitor oameni politici pe care nu-i agreea? Nu putem ști exact! Personajul ei are multiple fațete, adesea neașteptate. Singura

certitudine este că atunci când era *politically corect* să crezi în superioritatea unui sistem, respectiv cel monarhic, ea, Regina, beneficiară directă a sistemului, avea curajul să gândească și să se exprime altfel.

15 Roger Merle, op. cit., p. 64.

X

UN SPECTACULOS DEBUT LITERAR

Nu scrieți, dacă vă puteți abține...

sau

Pentru că talentul v-a venit de la sine, nu faceți caz de asta până ce prietenii sau dușmanii nu vi-l scot la iveală.

Dintre mărturiile de simpatie adresate la moartea fetei sale, principesa Maria, niciuna nu a impresionat-o mai tare pe Principesa Elizabeta decât o poezioară trimisă de Vasile Alecsandri, pe atunci cel mai celebru poet român, *Glas venit de dincolo de stele*. Într-o scrisoare datată 2/14 iunie 1874, diplomatul Ion Alecsandri îi povestea fratelui său, poetul, întrevederea pe care o avusese cu Principesa atunci când îi prezentase condoleanțe: „Audiența mi-a fost acordată atât de Principesă, cât și de cumnatul său, Principele Leopold. De aceea, de îndată ce a citit scrisoarea ta, exuberanța Principesei, mai impresionantă ca niciodată, a putut să se manifeste în familie și să fie urmată de un schimb de idei și de lacrimi care m-au făcut să nu mă pot stăpâni, mai ales la lectura versurilor. Ele au făcut ca acele prime senzații să fie și mai puternice și propriile mele lacrimi s-au grăbit să salute frumusețea lor... Întâile cuvinte ale Principesei, după ce s-a mai liniștit puțin, au fost: „Oare n-am să-l pot vedea și pe fratele dumneavoastră? Prezența lui mi-ar face mult bine”. 2

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 108 și 106.

2 Nicolae Iorga, *Pentru a ne aminti de Regina Elizabeta a României*, pp. 23

și 47 – 49, reprodusă *in extenso*.

Așteptând vizita poetului la Sinaia, „doar munca asiduă și captivantă reușește să îmi mai aline puțin durerea, scria Elizabeta în *Memoriile sale*. Atunci m-am apucat de tradus.³ *Înșir-te mărgărite* al lui Vasile Alecsandri m-a atras în mod special, dar când să mă apuc de treabă mi-am dat seama dintr-odată de totala mea ignoranță în privința regulilor poeziei și pentru prima dată în viață am ezitat. Rezultatul era jalnic, bâjbâiam să găsesc exprimarea cea mai potrivită

și rima fiecărui vers, așa fi vrut să pun sute de întrebări, dar cui? 4” Și totuși Principesa nu îndrăzni să îi prezinte lui Alecsandri încercările făcute. Mai mult chiar, își ascundea această ocupație. „Când eram surprinsă la lucru, avea ea să scrie mai târziu, aruncam pana cât mai departe, asemeni unui copil prins în flagrant delict. Îmi spuneam că principala mea îndatorire este cea de soție, apoi venea misiunea mea de suverană și abia în al treilea rând, cea de poetă”. 5 Prietenia dintre Alecsandri și Carmen Sylva se va adânci pe parcursul lucrului la traducerea pentru antologia de versuri din lirica românească contemporană, *Rumänische Dichtungen*. Regele poeziei îi va dedica reginei-poete mai multe dintre poeziile sale în semn de omagiu: *Dorul de brazier, Ana Doamna, Regina Sylva, După doi secuii, O regină într-o mansardă, Balada Peșului* și altele. Ca semn al prețuirii sale, Elizabeta va picta pe un pergament poezia *Concert în luncă* și în amintirea debutului său încu

3 într-adevăr, în același timp ea reunește cea mai mare parte a versurilor din tinerețe într-un album-omagiu pe care l-a dedicat mamei sale sub titlul: *Meine Reise durch die Welt, Allerhand Reime und Verslein dem*

Mutterherzen anvertraut (Călătoriile mele prin lume. Tot felul de rime și mici versuri încredințate inimii unei mame). Volumul legat de Morgan de Londres se găsește astăzi în colecția Muzeului Național de la Castelul Peleş din Sinaia. O descriere de Ruxandra Beldiman în catalogul expoziției *Elizabeta-Carmen Sylva. Regină și artistă*, Castelul Peleş, noiembrie-decembrie 1998, p. 3.

4 George Bengescu, *Carmen Sylva, Bibliographie et extraits de ses oeuvres*, Bruxelles, Paul Lacombez, 1904, p. XLV-1.

5 George Bengescu, *Carmen Sylva Intime*, p. 176.

raja de Alecsandri va scrie pe frontispiciul pergamentului: NOI. Acest pergament, precum și corespondența celor doi se găsește în prezent la Biblioteca Academiei Române, unde au fost donate de fiica poetului, Maria Bogdan. Călcându-și principiul de a nu interveni pe lângă Rege în chestiuni politice, Elizabeta îi va cere acestuia să-i acorde lui Alecsandri postul de ministru plenipotențiar la Legația românească de la Paris, iar după retragerea sa, o pensie însemnată. Îl invită adesea să-și petreacă vacanțele la Sinaia, știind că starea financiară a poetului nu era dintre cele mai bune. Fără îndoială însă ca Regele cultiva această relație și datorită capitalului pe care Alecsandri îl avea în

lumea literelor.

Ocazia de a fi poetă s-a ivit iar câteva luni mai târziu. În timpul unei șederi la Franzesbad a primit vizita ambasadorului Rusiei, Wilhelm de Kotzebue, care fusese cândva consul în Moldova și deja tradusese în germană și publicase în 1857, la Berlin, sub titlul *Rumänische Volkspoesie* (*Poezii populare românești*), un mare număr de poezii tipărite de Alecsandri în culegerea sa de folclor românesc.⁶ Kotzebue i-a relevat Reginei talentul. „Neîndrăznind încă să-i prezint opera personală, îi scria Elizabeta biografului său, George Ben-gescu, i-am arătat traducerile din poezia românească, care erau pline de greșeli și stângăcii, căci deși trecusem deja de treizeci de ani, n-aveam nici cea mai mică noțiune clară despre arta poetică. Cel mai bine am învățat-o traducând”.⁷ Încurajările au venit și din partea romancierului Paul Lindau, care a convins-o în 1878 să publice în două periodice germane – *Gegenwarfi* și *Magasinfur die Literatur des Auslands*⁹

6 Nicolae Iorga, *Pentru a ne aminti de Regina Elizabeta a României*, p. 23.

7 E. Sergy, op. cit., p.213.

8 în numărul 19 din 11 mai 1878 al revistei *Gegenwart*, Elizabeta a publicat două poezii de Alecsandri sub titlul „Proben Neuster Rumänischer Lyrik nach den Originalen in sdeutsche übertragen von E. Wedi”.

9 în tomul 97, p. 289, Elizabeta a publicat traducerea unui poem de Mihai Eminescu.

— Mai multe traduceri sub pseudonimul E. Wedi, o anagramă a numelui său.¹⁰ Ea a continuat să publice toată viața traduceri din literatura română contemporană.¹¹

Ecourile favorabile de care au fost însoțite încercările sale și care au apărut în presa literară germană au făcut-o pe Elizabeta să se gândească să-și publice propriile versuri, până atunci rezervate doar doamnelor sale de onoare. Carol nu vedea cu ochi buni un asemenea proiect, temându-se de un eșec, care ar fi putut să dăuneze prestigiului Coroanei, dar acceptă lăsându-se convins de entuziasmul lui Alecsandri și de faptul că operele soției sale circulau deja în manuscris în înalta societate din București.¹² Poziția sa avea să se schimbe total și să accepte chiar să prezinte primul volum al soției sale în fața Academiei Române, câteva luni mai târziu.

De la jumătatea lui iunie 1879 până în primăvara lui 1880, în momentele de mare cumpănă în privința sănătății, Elisa-beta totuși s-a încăpățânat să scrie versurile care aveau să-i încoroneze debutul.¹³ Rezultatul a constat în trei lungi poeme: *Sa/o*, *Hammerstein* și *Furtuni*, de peste două sute de pagini.¹⁴ În ciuda faptului că ideile călăuzitoare ale acestor creații fuseseră atent gândite, se simțea lipsa de experiență a autoarei, precum și graba cu care fuseseră compuse. După părerea ei, poezia trebuia să fie spontană și să nu presupună retușuri ulterioare. O scrisoare adresată lui Mite Kremnitz, viitoarea sa colaboratoare literară, ne-o dezvăluie: „cuprinsă de teamă ca moartea să nu survină fără să apuc să-mi termin opera. Am

10 Robert Scheffer, op. cit., p. 108.

11 Remarcabil a fost volumul pe care l-a publicat cu Mite Kremnitz în

1881, *Rumänische Dichtungen*.

12 George Bengescu, *Carmen Sylva, Bibliographie et extraits de ses oeuvres*, pp. 4 – 5.

13 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 163.

14 În cea de-a doua ediție a lor, poemele au fost completate cu un altul:

Jehovah.

compus acest poem din ranchiună pentru Grillparzer¹⁵, care în loc să o prezinte pe Safo ca pe o ființă superioară, ca pe un suflet de femeie care luptă și suferă, a crezut că-și poate permite să o transforme într-un personaj vulgar. Să te arunci în mare pentru o simplă poveste de iubire, mi se pare nedemn de ea... în general nu pot consimți ca amorul fizic să fie principalul mobil al faptelor noastre”.¹⁶ Cât privește poemul *Hammerstein*, Elizabeta i-a mărturisit mai târziu biografului său francez, E. Sergy, că nutrea încă din prima sa tinerețe ideea de a scrie despre această fortăreață din Renania anului 1.000, atât de neîntrecut descrisă de Victor Hugo în cea de-a XXV-a scrisoare din *Rin-ul* său. „Am visat de nenumărate ori în mijlocul ruinelor, cu privirea ațintită asupra Rinului. Mi se părea că-l aud pe bătrânul împărat [Henric al IV-lea] cum bate la poarta donjonului”.¹⁷

Elizabeta a semnat acest prim volum cu un pseudonim enigmatic, Carmen Sylva. S-ar putea chiar la îndemnul lui Carol, spre a delimita clar poeta de Regină. În privința alegerii acestui pseudonim, toți biografi Reginei sunt de acord cu aceeași versiune. În timpul unei

audiențe la Palat, la începutul anului 1880, Alecsandri a întrebat-o pe Elizabeta dacă și-a ales un pseudonim, pentru că publicarea primului său volum bătea la ușă. Se gândise să-și ia ca nume *Carmen* (latinescul pentru cânt), un omagiu adus latinității Regatului său, dar nu i se părea suficient. Spre a fi credibil, pseudonimul trebuia să aibă două nume. Încercase mai multe cuvinte latinești. I s-a părut pentru moment că a găsit soluția în *avis*, pasăre, dar la sugestia doamnei sale de onoare, Zoe Ben-gescu, a renunțat rapid pentru cel de pădure, *sylva*, care evident că-i amintea pădurile copilăriei pe care le-a îndrăgit

15 George Bengescu, *Carmen Sylva, Bibliographie et extraits de ses oeuvres*, p. 4.

16 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, pp. 152-153.

17 George Bengescu, *Carmen Sylva, Bibliographie et extraits de ses oeuvres*, p. 6.

dintotdeauna. Și ca să alunge orice fel de echivoc în privința înțelesului pseudonimului său, a ținut să explice clar la începutul culegerii sale *Mon Repos* (1882):

„Carmen înseamnă cânt și Sylva pădure Cântat de ea însăși, cântul răsună în pădure

Și de nu s-ar fi născut acolo, Spre a-l recânta, mută lira mea ar rămâne

L-am luat de la păsărele să murmure pădurea în ton cu ele”.

Și așa s-a pornit „uzina de vise”. „Când îmi vine o idee, scria ea, indiferent că vreau sau nu, trebuie să mi-o exprim și s-o strecor în versurile mele; doar cu acest preț îmi regăsesc liniștea. Ambiția mea e să scriu îndeajuns de firesc pentru ca fiecare să aibă impresia că ar putea face la fel. Aspir să pot prezenta adevărul sub o formă acceptabilă și fără asprime, spre a-mi alina astfel povara sufletului meu. Acest lucru presupune un bagaj literar anterior, baza, și mai cu seamă presupune să fi trăit toate acestea, în plus e nevoie de o maturizare a personalității noastre... Lucrurile o dată scrise, le uit într-o asemenea măsură, încât nici nu le mai recunosc ulterior. Pe scurt, când scriu, am sentimentul unei descărcări electrice”. 18 Rezultatul avea să fie surprinzător. Doar în 1882 și în ciuda unei otite din pricina căreia a suferit cumplit în toate lunile de iarnă, Carmen Sylva a publicat șase volume din cele mai diverse, poezii, povești, traduceri și chiar un tom de aforisme, *Les Pensées d'une Reine* (*Cugetările unei regine*), o cârtică scrisă direct în franceză și publicată

de Cal-man-Levy, care aduna peste două sute de cugetări, împărțite pe mai multe capitole: viață, omenire, iubire, fericire, spirit, artă, datorie, orgoliu, politică.

18 E. Sergy, op. cit., p. 215.

Prefața culegerii aparține unui scriitor cunoscut mai degrabă pentru poziția sa extrem de violentă ca republican, decât pentru opera sa, Louis Ulbach, care o compară pe autoare cu La Rochefoucauld și cu La Bruyère.¹⁹ În ciuda acestei paralele exagerate, aforismele lui Carmen Sylva meritau o oarecare atenție din partea lumii literare. Ele erau într-adevăr pline de un bun-simț extrem de ascuțit și de o luciditate percutantă, uneori de o oarecare cruzime, care denota concepția mai degrabă pesimistă și dezamăgită pe care o avea autoarea față de lume. O nouă ediție adăugită a fost publicată la 1888. Este de altfel cartea lui Carmen Sylva care a rezistat cel mai bine trecerii timpului și schimbărilor gusturilor cititorilor. Unele cugetări continuă să îmbogățească și astăzi *site-urile* specializate de pe Internet.

Marele succes al acestei mici culegeri avea să-i aducă lui Carmen Sylva consacrarea în rândul literaților francezi. În aprilie 1883, Frédérique Mistral și școala sa literară provensală aveau să o onoreze cu o diplomă de Maître es Jeux al Academiei de Arte Florale, cea mai veche academie literară din Europa. Sosirea sa a fost salutăată de reprezentanții școlii provensale ca pe a unei „muze zâmbitoare de pe malurile Dunării”, reîncarnare modernă a lui Clemence Isaure, patroana mitică a acestei școli, restauratoare în secolul al cincisprezecelea a poeziei occitane.

Roger Merle, care a studiat în amănunt această chestiune, povestește că și după zeci de ani, când academicianul Axei

19 Louis Ulbach (Troyes, 1822 – Paris, 1889) a făcut studii strălucite la Paris și s-a alipit curând șefilor școlii romantice. A colaborat la *L'Artiste* din 1844 până în 1848. A fost redactor-șef la *Propagateur de l'Aube* (1848), în care a scris o serie de scrisori republicane sub pseudonimul Jacques Souf-frant. A condus *Revue de Paris* (1853-1858), a colaborat la *Temps*, *Figaro*, unde începând din 1866 a publicat *Lettres de Ferragus* care l-au făcut cunoscut ca autor satiric și dușman al Imperiului. În august 1868 a fondat o revistă săptămânală, *La Cloche*, transformată în decembrie 1869 în cotidian, care s-a opus violent regimului. În 1878 a fost numit bibliotecar al Arsenalului. Este autorul unui mare număr de lucrări, portrete literare

și romane.

Duboul²⁰ a fost primit ca Mainteneur al Jocurilor Florale, i s-a urât „Bun venit în numele lui Clemence Isaure și a lui Carmen Sylva!”
21

Literatura lui Carmen Sylva nu o încânta însă deloc pe mama ei. În plus, austera Principesă de Wied considera că legăturile fiicei sale cu alți autori francezi erau o derogare de la uzanțele unei vieți de regină. Nu că Franța, chiar dacă era republicană, i-ar fi fost antipatică, dar considera că stilul Ecaterinei a II-a nu mai era la modă.

Îi apare în același an o voluminoasă culegere de versuri grațioase și glumețe, *Meine Ruh* \ dedicată Rinului său natal, a cărei inspirație nu diferea prea mult de cea a mentorului său Alecsandri.²² în surele-i văluri de ceață / Stă Rinul și doarme învelit – / Eu plec azi de prin lume departe, / Eu plec, că mi-e visul împlinit. // Nimic nu se simte prin zare, / Nici luntre, nici sunet, nici pas, / Și-o bură ca rouă se lasă / Prin noaptea cea fără glas. // Și-n liniștea asta de templu / Puternic vai, iat-a bătut / Și ceasul plecării ca moartea / De jalnic, ca moartea de mut. // Rar zuzuie Rinu-n răstimpuri, / Cad picuri din ceață mereu, / Sunt multe lacrimi pe care / Vai nu le pot plânge azi eu! // De-ar fi măcar reci ca și râul, / Ca negura de unde au pornit, / Dar ele-mi ard sufletul, Doamne, / Fierbinți ca și fierul topit. // Curgi Rinule-n pace. Pace de-a pururi / Și adio! Pe noul meu drum / Eu intru, sărmană-n viață / Cea plină de trude de acum! 23 (trad. de George Coșbuc)

De-a lungul deselor șederi la Sinaia, a început să culeagă legendele oierilor locali. A adăugat din propria sa imagi

20 Axei Duboul, [*Les*] *deux siècles de l'Academie desjnxfloraux*, Toulouse, 1901.

21 Roger Merle, op. cit., pp. 113-114.

22 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, pp. 116-117, fragment dintr-o scrisoare către mama sa.

23 Carmen Sylva, „Rămas bun”, *Versuri alese*, ed. cit., pp. 161-162.

nație puterea de a da viață stihilor naturii pe care le vede zburând prin aer, le aude vorbind și le determină să acționeze exact după pofta inimii sale; o întregă lume de ființe supranaturale. Viziunile intitulate *Povestirile Peleşului* reprezintă momentul de culme al creației sale artistice în proză.

Legenda Muntelui Furnica, despre tânăra care are darul de a mânui cu măiestrie acul, devenită Regina Gâzelor, fericită în mijlocul trudei și devotamentului lor, dar care atunci când ceasul altei fericiri sosește, vrea să pornească în viață alături de Făt-Frumos, ce căuta cu lancea sa prin minusculul palat al supușilor Vioricăi, e o foarte frumoasă bucată literară, de calitate, mai ales prin cadența armonioasă din varianta germană. *Cei doilepi* despre frații care se transformă în stânci spre a nu fi nevoiți să se înfrunte într-o luptă din pricina unei frumoase fete pe care o iubeau deopotrivă, devenită la rândul ei cascada albă și înspumată, coborând de-a pururi pe coamele lor de granit, poate să se alăture în egală măsură acestei impresionante povestiri. La fel și *Povestea Caraimanului* (Caraimanul), cu cimpoiul său fermecat, ce apare ca un nou creator având fără încetare de înfruntat agitația fatală a propriilor sale creații însuflețite, numai că în acest caz lipsește un mai bun filon dramatic, mai coerent și mai bine stăpânit. Procesul de transformare a vieții dintr-o formă într-alta, așa cum este el încorporat în mitologia greacă și cum s-a transmis în basmele populare românești, dă un ritm intens capitolului despre Peștera Ialomicioara (*Peștera Ialo-miței*). În prezentarea legendei vârfului Omu (*Omul*), Carmen Sylva avea să amestece propriile sale amintiri din perioada în care s-a ocupat de bolnavi în vechea ei patrie cu reminiscențe de budism, despre fiul Regelui, care se inițiază în veșnica suferință a omenirii și vrea să-i fie de folos umilindu-se și venindu-i în ajutor. Mai e și vindecarea miraculoasă a mamei sale printr-o simplă atingere cu vârful degetelor: intervine deci o sinteză personală în această prezentare ce până aici pare pur obiectivă; un final stângaci, dar care nu reușește să strice ansamblul cu o încărcătură mistică profundă.

XI

VIATA DE ZI CU ZI A UNEI REGINE MODERNE1

O adevărată doamnă se poartă la fel în odaia ei de toaletă ca și atunci când se află într-un salon, adresându-se cu aceeași politețe slugilor și oaspeților de vază.2

Familia regală nu îndrăgea prea mult palatul de la București, în ciuda amenajărilor speciale la care acesta fusese supus vreme de peste douăzeci de ani. Din acest vechi palat, construit în Bucureștiul anilor 1880 după planurile unui arhitect francez foarte la modă, Paul Gottereau, o clădire eclectică și fără prea multă personalitate, semănând cu majoritatea caselor boierești somptuoase din acea

perioadă, în zilele noastre n-a mai rămas mare lucru. După mai multe incendii, care l-au devastat în deceniul al treilea al secolului XX, a fost reconstruit vreo zece ani mai târziu, după planurile lui N.N. Nen-ciulescu, în stilul internațional al epocii, un amestec de *Art Deco* și *Modernism* aulic. Au rămas foarte puține mărturii din interioarele particulare ale acestui prim palat, singurele imagini contemporane fiind realizate de fotografii franceze Chusseau-Flaviens către 1906, cu ocazia unui interviu pe care Regina Elizabeta I-a acordat revistei *Je sais tout*. Acestea

1 Acest capitol reia unul dintre articolele mele precedente, „Viața cotidiană la Castelul Regal Peleş din Sinaia”, publicat în *ISHA International*

Journal, Amsterdam, 1994.

2 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 37.

nu cuprind decât sălile de ceremonie³ Și totuși, dacă vrem să ne facem o idee despre cum arăta locul în care trăia cuplul regal, ne rămâne o mărturie reprezentativă a epocii, care aproape că nu s-a schimbat, reședința preferată de vacanță a cuplului regal, Castelul Peleş din Sinaia.⁴

Început la 1873, Castelul Peleş, botezat astfel după râul care curge nu departe de impozanta construcție, este situat pe o mică pajiște în inima pădurii. Decorul este feeric, Carpații îl străjuiesc. Primii arhitecți au fost doi vienezi, Wilhelm von Doderer, profesor la Politehnică, și asistentul său, Johan-nes Schultz. Dar proiectul inițial nu a fost acceptat decât parțial, pentru că părea mult prea scump și Carol nu voia să folosească decât fonduri proprii. Începând cu 1882, proiectul a fost încredințat unui arhitect ceh, Karel Liman, care și-a făcut un titlu de glorie din faptul că participase la construcția Castelului Neuschwanstein al Regelui Ludwig al II-lea, al Bavariei. El a trebuit să se lupte cu stihiiile, cu pământul și cu apa pentru fiecare centimetru de teren; a creat o esplanadă, aproape exact cât era necesar pentru a face aici fundația edificiului și a croi prin rambleuri, prin pădure și munte un drum care să ducă până aici. În timpul Războiului de Independență, construcția castelului a fost întreruptă. Ea a fost reluată la începutul anilor 1880 și a avansat foarte rapid, fiind aproape terminată în 1883, dar amenajarea și extinde

3 Clișeele pe placă fotografică sunt păstrate în prezent la Muzeul Fotografiei George Eastman din New York. Le este consacrat și un *site*

pe

Internet.

4 Castelul a fost considerabil sărăcit după 1948, când o comisie, reprezentantă a noii puteri comuniste, a mutat majoritatea tablourilor din colecția regală spre a crea în 1956 Muzeul Național de Artă din București. Apoi, în anii 1980, în urma unei restaurări radicale, necesară din pricina infestării lemnăriei castelului cu ciuperca *Meruvius lacrimas*, reamenajarea interioarelor a fost încă o dată sărăcită de viziunea mult prea minimalistă a conservatorilor folosiți pentru această misiune.

rea au durat până în 1914. Inaugurarea a avut loc, cu mare pompă, la 25 septembrie 1883.⁵

Silueta castelului era somptuoasă și elegantă, în *Memoriile sale*, Regele Carol îl descria ca fiind „vesel și sobru, în stilul Renașterii germane”⁶. Construcția era dominată de un turn principal impozant, împodobit cu un enorm orologiu, de-o parte și de alta întinzându-se două aripi largi din lemn aparent, ale căror vârfuri se terminau prin nenumărate mici șarpante inegale care îi dădeau o extraordinară ritmicitate. Castelul era înconjurat de terase în stil italian, asemănătoare celor ale Palatului Miramar, de lângă Triest, reședința împăratului Maximilian al Mexicului. Acest lucru nu era întâmplător pentru că, de fapt, ele fuseseră desenate de același arhitect, W. Knechtel.⁷

Dar mai mult aspectul exterior, decorațiunile interioare exprimau inițiativa și dorința precisă a celor care comandaseră proiectul. Elizabeta s-a ocupat mult de amenajarea interioară a castelului. „Este de o frumusețe izbitoare, îi scria mamei sale, doar lemn foarte bogat sculptat, covoare închise la culoare din belșug, iar în rest culori care se armonizează perfect; este exact locuința la care am visat de la 15 ani și pe care i-o descriam tatălui meu. Ce ciudat să vezi la patru

5 Din bogata bibliografie dedicată castelului, cele mai reușite monografii sunt cele făcute de un fost rector al Politehnicii din Viena, Jakob von Falke, *Das rumänische Königsschloss Pelesch*, Viena, 1893 și cea a secretarului

Regelui Carol I, Leo Bachelin, *Le chateau royal de Sinaia*, Firmin Didot.

Paris, 1893.

6 *Memoriile Regelui Carol al României, de un martor ocular*, vol. II, p. 236.

7 Toate planurile lui Knechtel pentru grădinile castelului din Sinaia se află în prezent la Biblioteca Academiei Române din București. La Arhivele Naționale din București, fondurile Casei Regale, dosar 25/1887, se află mai multe scrisori foarte interesante din corespondența lui W. Knechtel cu

Martin Stohr, decoratorul castelului.

zeci de ani ca visul îți devine realitate! Casa este mai mult decât foarte confortabilă, și făcuta să adăpostească o mulțime de musafiri veseli”. 8

Rezultatul, așa cum putem să-l vedem și azi, este o lume ireală, de inspirație victoriană, cu tot confortul imaginabil în epocă, centrală proprie cu aer cald în ziduri și iluminat electric. Stilurile cele mai diverse se amestecă și se completează, mobile vechi sau noi stau alături într-un lux dezordonat, construit cu iscusință și care nu neglijează nimic din aspectul funcțional.

Vestibulul de la intrare, îmbrăcat în marmură care conferă austeritate, se continuă printr-o scară mare, străjuită de portretele strămoșilor familiei de Hohenzollern, portrete în picioare, inventate pornind de la gravuri străvechi de către tânărul și necunoscutul maestru al viitoarei Secesiuni Vieneze, Gustav Klimt. Scara duce spre un hol foarte spațios, care se întinde pe toată înălțimea clădirii, acoperit, cam până la jumătate, cu o lemnărie bogat sculptată, luându-se ca model cea a vechii primării din Lübeck, deasupra fiind tapiserii de Aubusson și bogate blazoane. Modelul acestui hol, foarte celebru în epocă, a fost inventat de Paxton pentru castelele familiei Rothschild: Mentmore în Anglia și Ferrières, în Franța, în jurul acestei mari încăperi centrale se deschidea biroul Regelui, precum și saloanele de recepție.

Sala de arme impresionează prin pereți acoperiți cu panoplii opulente și blazoane, dar și prin armurile extrem de rare. Sala de muzică, îmbrăcată în lemn de nuc cam până la jumătate, are mai degrabă atmosfera unei capele cu orgă și stalurile aliniate de-a lungul pereților. Datorită unei ingeniozități tehnice, lemnăria este despărțită de zid printr-un spațiu de câțiva centimetri, ceea ce-i dă rezonanța lemnului unei viori. Picturile făcute de penelul unei prietene din tinerețe

8 E. Sergy, op. cit., p. 196.

a Reginei, pictorița academică Dora Hitz⁹, reprezintă scene și personaje din operele lui Carmen Sylva. Încăperea, ca de altfel toate celelalte din castel, este luminată de ferestre enorme, care dau spre pădure și care sunt împodobite cu vitralii vechi sau moderne, ce întunecă încăperile; scenele religioase din Vechiul Testament stau alături de compozițiile nou-no-uite, inspirate de basmele românești.

Celelalte săli sunt de un eclectism emoționant. Salonul florentin, dominat de cele două tronuri, este urmat de o sufragerie în stil *Alt Deutsch* (vechi german). Un mic coridor în stil Ludovic al XVI-lea duce spre un fumoar turcesc, interpretare orientalistă a unei case de decorațiuni vieneze și care fusese cumpărată de la Expoziția Universală din 1873. O mare galerie maură, dominată de o fântână din marmură și a cărei „apă curge pentru prosperitatea României și a Regelui său”, cum stă scris pe inscripția ce o străjuiește, duce către un salonaș de biliard foarte englezesc. Sala de teatru, în stil Ludovic al XVI-lea, are tavanul și mai multe frize decorate de Gustav Klimt și Frantz Match.

O scară căreia statuile celor șapte pitici din *Albă ca zăpada* îi conferă luminozitate, împodobită cu pânze enorme, pictate în stilul tapiseriilor de Aubusson ale aceluiași Gustav Klimt, duce la apartamentele de la etajul I. O a doua sală de muzică în stil neo-Tudor este dominată de un imens portret al lui *Carmen Sylva inspirată de muza Poeziei*, pictat de francezul Lecomte du Nouy¹⁰. Budoarul Reginei este pre

9 Dora Hitz (1856-1930). Elevă la Paris a lui Olivier Merson și a lui

Eugene Camere, ea a expus de multe ori în Saloanele de la Paris pânze reprezentând scene cu Madona și pruncul. Spre sfârșitul vieții, ea a evoluat spre un expresionism foarte puternic.

10 Guy de Montgeillhard, *Lecomte du Nouy*, Paris, A. Lahure, 1906 face o lungă descriere a călătoriei pictorului în România. Pentru a-i mulțumi că i-a făcut portretul, Regina Elizabeta i-a oferit un frumos sipet din argint aurit, decorat cu miniaturi realizate după desenele sale de firma Telge din Berlin. Sipetul se află astăzi într-o colecție particulară pariziană.

cedat de o bibliotecă unde Elizabetei îi plăcea să lucreze în fața tabloului *Flagelarea lui Iisus* de Alonso Cano. Încăperea este ornată cu

somptuoase draperii de un roșu închis, stofe strălucitoare, covoare magnifice, ale căror culori armonioase devin foarte tranșante pe fundalul sobru al pereților îmbrăcați în lemn. Tablourile abundă aici¹¹: o schiță în tonuri de gri, semnată de Rubens, tabloul aflându-se la Pinacoteca din München sub numele de *Familia lui Rubens*; un portret *Mozart copil* de Greuze și, pe un șevalet, un studiu al lui Delacroix cu unul dintre condamnații ce se agață cu disperare de *Corabia lui Dante*. Peste tot, bibelouri, amintiri de familie, fotografii sau portrete ale Principesei Maria. Carmen Sylva avea predilecție pentru colțurile mici și întunecate, asemeni alcovului aflat în continuarea budoarului ei și pe care îl numea „Paradisul dantelelor”, unde danteluri neprețuite erau agățate peste tot, prinse de tavan, pe pereți, pe mese, pe pernițe și pe canapea.

Dormitorul cuplului regal era de un farmec sever, dar confortabil, într-un colț se afla o capelă de inspirație bizantină, ale cărei icoane au fost pictate chiar de Elizabeta. În afară de acest apartament regal, tot la primul etaj se găseau și apartamentele solemne ale oaspeților princieri sau regali, precum și chiliile pline de farmec pentru domnișoarele de onoare și pentru camerista Reginei, Fräulein Burin, cerberul său devotat, care domnea peste camera pisicilor. Zoe Cămărașescu, fiica Zoei Bengescu, doamna de onoare a Reginei, descria plină de entuziasm, în jurnalul său, un periplu între micile feline. „Fräulein, ca un maestru de ceremonii, deschidea drumul spre scărița în spirală, care cobora într-un apartament întreg, locuit de minunate pisici angora cu blănuri roșcate sau albe.

11 Pentru o descriere detaliată a tabloului lui Carol I, vezi Leo Bache-lin, *Tableaux anciens de la galerie Charles Ier, roi de Roumanie, catalogue raisonne, avec soixante-seize heliogravures de MM Braun*, Paris, Clement etlie, 1898.

Pisicile întorceau capul cu dispreț, ca niște prințese din *o mie și una de nopți*, tulburate în liniștea lor. Regina vorbea cu ele, chemându-le pe rând, după nume, și vorba ei părea să toarcă și ea ca și pisicile. Trântite pe perne sau frecându-se de picioarele stăpânei, unele mieunau, altele torceau alene, altele mai sălbatic săreau de sub mâna noastră prea bruscă și se ascundeau pe sub scaune și canapele. Covoare moi, perdele grele, lumină electrică, odaie de toaletă cu robinete din care curgea apă adevărată, nu de jucărie, masă de mâncare cu scaune de jur-împrejur! De n-ar fi fost pernele de catifea și

coșulețele de pe jos, farfurioarele cu lapte prin colțuri, puteai crede că este o încăpere ca pentru orice alt invitat al castelului. Când urcam apoi scărița în spirală, parcă făcusem o călătorie în lumea basmelor". 12 Băi nu existau decât pentru apartamentele cuplului regal și ale oaspeților importanți. Ceilalți dispuneau doar de chiuvete, câte două la fiecare etaj și care dădeau spre galeria din jurul curții interioare unde dis-de-diminează Regina se plimba, „lucru care prilejuia întâlniri nedorite, chiar dacă erau amuzante”, așa cum ne asigura secretarul său, Robert Scheffer.

La mansardă, sub acoperiș, se afla atelierul lui Carmen Sylva, o încăpere mare, pătrată, cu bârne bogat sculptate reprezentând animale fantastice. Niște draperii frumoase erau aruncate peste șevalete, unde fuseseră prinse pagini din cărțile de rugăciuni pe care le orna cu miniaturi. Într-o nișă se afla un divan foarte jos, ce parcă invita la discuții intime sau chiar la odihnă... Nuanțele rare se îmbinau perfect pe brocarturi, plușuri, țesăturile vechi, covoarele persane și turcești...13 La același etaj se mai aflau și alte mici apartamente, printre care cel mai nostim era fără îndoială acela în care au locuit Gustav Klimt și fratele sau, Ernest, atunci când au venit să decoreze și să înfrumusețeze castelul. Aghiotanții aveau

12 Zoe Cămărășescu, *Amintiri*, Ed. Vitruviu, București, 2002, p. 146.

13 Robert Scheffer, op. cit., p. 30.

un corp de clădire special, care era legat de castel printr-o galerie, unde nu exista acces decât ziua, căci noaptea ușa era încuiată din grija pentru virtutea domnișoarelor de onoare.

Nu departe de castel, spre a da o oarecare unitate de stil ansamblului, se aflau mai multe clădiri pentru personalul de serviciu, amuzante capricii datorate arhitecților Karel Liman și Charles-Andre Lecomte de Noiiy, fratele pictorului. Noul corp de garda era în formă de conac englezesc în ruină, iar economatul semăna cu o clădire burgheză de pe valea Rinului. La un kilometru de castel era o vilă în stil elvețian, un fel de pavilion de vânătoare, plin de trofee, mai cu seamă urși și mobilă din coarne de cerb. Era casa în care Carol și Elizabeta locuiseră înainte să fie terminată construcția castelului, în anii 1880, Elizabetei îi plăcea să se retragă în acest loc spre a medita și a scrie. Casa a fost ulterior distrusă de un incendiu, pe la începutul anilor 1930, și reconstruită în stilul neo-românesc de Regele Carol al II-lea.

Primii oaspeți princieri ai castelului au fost primiți în luna aprilie 1884: Principele Alexandru al Bulgariei și Arhiducele moștenitor al Austro-Ungariei, Rudolf cu soția sa Ștefania.

Într-un interviu acordat în 1906 revistei *Je sais tout*, la rubrica „Viața mondenă”, Regina Elizabeta povestea viața ei cotidiană, respectiv rutina unei zile, fără ceremonii, la Castelul Peleş. Sinaia era pentru ea locul de odihnă și cel în care simțea o infinită bucurie de a trăi. Se scula la 6 dimineața și lucra până la 8 în biroul său. Apoi lua micul dejun în *tête-à-tête* cu soțul ei, căruia îi citea telegramele sosite peste noapte și ziarele de dimineață. Audiențele aveau loc de la 10 la 11. Apoi, la ora 13, dejunul, la care se mânca foarte repede, cel puțin așa susținea ziaristul francez, „suveranii sunt harnici și prin urmare dușmani neîmpăcați ai banchetelor plicticoase și interminabile, care de altfel scurtează viața personajelor oficiale” 14... dar „conversațiile la care toată lumea să participe sunt dificile deoarece comesenii sunt întotdeauna prea numeroși”. După dejun, se bea o cafea turcească în sala de biliard. Atunci era momentul cozeriei. O mică siestă și din nou muncă până la ora 5 după-amiaza, oră la care Regele venea să bea ceaiul la Regină. După cină, Regina mergea la teatru sau organiza întâlniri literare. În schimb, Regele se lăsa cu ușurință sedus de o partidă de biliard.15

Pentru a-și organiza îndeletnicirile, Regina avea o Curte compusă din două doamne de onoare16: Zoe Bengescu și Maria-Elena Poenaru, o mare maestră a veșmintelor, o Mare-șală a Curții, Olga Mavrogheni, o secretară și o cititoare. Doamnele de onoare se ocupau de audiențe și îi țineau companie, îi citeau, brodau alături de ea și dezbăteau ultimele zvonuri din înalta societate. Pe lângă acest personal plătit se adăugau, după un mai vechi obicei împământenit în partea locului, mai multe domnișoare care aparțineau nobilimii scăpătate, spre a le permite să-și facă intrarea în lumea mondenă și să se mărite onorabil. „Ele sunt fetele mele, spunea Elizabeta, o înlocuiesc pe micuța mea Mana”. 17 Ele erau de a se

14 *Je sais tout*, 20 noiembrie/15 decembrie 1906, pp. 723 – 731.

15 Doamna William Monod, op. cit., p. 61.

16 între 1869-1916, componența Casei Majestății Sale Regina, după listele apărute în *Almanahul familiilor regale*, era următoarea: Mareșalul Curții:

A. Mavrocordat (1870-1883) și Olga Mavrogheni (1884-1916);

doamne și domnișoare de onoare: Crețulescu (1870-1872), A. Golescu (1870-1872), Olga

Mavrogheni (1870-1884), Maria-Elena Poenaru, născută Văleanu (1872-1878

și 1900-1916), Maria Romalo (1872-1878), Zoe Bengescu, născută Rosetti

(1873-1878 și 1891-1913), Lucia Ghica (1878-1883), Ecaterina Grădișteanu (1878-1883), Natalia Romalo (1883-1887), Zoe Bălăceanu (1884), Livia Maiorescu (1886), Ecaterina Slăniceanu (1886-1887), Zoe Davilla

(1888-1890), Elena Văcărescu (1888-1890), Zoe Miclescu (1889-1891), Natalia Voinescu (1889-1891), Eufrosina Băicoianu (1913-1916); secretari și bibliotecari: Robert Scheffer (1888-1891) și Edgar dall'Orso (1900-1916).

17 Arhivele Naționale din București, fond Zoe Bengescu, dosar nr. 2, jurnalul lui Zoe Bengescu.

menea principalele sale figurante. Principesa moștenitoare Maria descria mai târziu cu malițiozitate în *Povestea vieții mele* aceasta Curte: „Bătrâne doamne și domnișoare într-o admirație totală pentru Regină încercau să o incite la confidențe, gata oricând să-i șteargă lacrimile ce țâșneau dintr-o exagerată sensibilitate. Câțiva bărbați cu plete și chipuri palide, majoritatea scriitori sau muzicieni; câțiva generali somnolenți și tineri fără culoare în obraji, sprijiniți de ziduri, în colțurile mai întunecoase ale încăperii. În aer plutea o oarecare febrilitate provocată de subiectul conversației: o pasiune pentru vreo bucată muzicală, o broderie, un tablou, o carte minunată”. Scenografia era completată de o „atmosferă supraîncălzită în care creșteau plante bizare” 18.

18 Maria, Regina României, op. cit., p. 108.

XII CONSACRAREA LITERARĂ

Nu există decât o singură fericire, datoria.

Nu există decât o singură consolare, munca.

Nu există decât o singură bucurie, frumosul.

La sfârșitul lui septembrie 1884, Regele și Regina au plecat la Sigmaringen, pentru a asista la nunta de aur a Principelui Karl-Anton de Hohenzollern și a Iosefinei de Baden, sărbătorită la 21 octombrie, în prezența împăratului Wilhelm al Germaniei și a întregii familii imperiale. Ei știau că s-ar putea să fie pentru ultima oară când îl mai

vedeau pe Karl-Anton, căci starea sănătății acestuia, de mult precară, se agravase brusc. El a murit, de altfel, la 2 iunie 1885, după luni întregi de suferință. De la Sigmaringen, Elizabeta a plecat singură la Neuwied, de unde s-a dus câteva zile la Godolo lângă Budapesta, la împărăteasa Austro-Ungariei.

Dar nici în desele sale călătorii, Carmen Sylva nu abandona scrisul. Din 1884, sub influența lui Mite Kremnitz, Elizabeta a renunțat la proza lirică, deși îi reușea atât de bine, în favoarea unei tendințe mai la modă, respectiv un fel de postromantism cu accente morbide, care se opunea mult trâmbișatului naturalism. Venită în România ca să fie recunoscută și să facă avere, Maria von Bardeleben, Mite pentru cei apropiați, era fiica unui baron din mica nobilime prusacă și

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 57.

se căsătorise în 1878 cu unul dintre medicii trimiși Reginei Elizabeta de către Regina Saxoniei spre a o ajuta în timpul Războiului de Independență, Wilhelm Kremnitz.² Foarte inteligentă, ea a reușit ușor să-și facă un nume în comunitatea germană de la București și să își câștige o poziție importantă printre oamenii de litere români, traducându-le creațiile.³ „Prietenă perfidă, spioană și sfetnic periculos în toate privințele, înrăită de originea sa umilă și detestată de întreaga Curte”⁴, cum o descria Robert Scheffer, secretarul Reginei Elizabeta, ea a reușit să se impună chiar în ochii Regelui care i-a încredințat revizuirea notelor cotidiene în vederea redactării *Memoriilor*.

Primul roman ieșit din colaborarea Reginei cu doamna Kremnitz a fost un roman epistolar, *Aus zwei Welten*, devenit în franceză *Le roman d'une princesse* (*Romanul unei principese*), care a fost publicat sub pseudonimul Dito și Idem. Intenția romanului era să prezinte două sfere sociale opuse și să critice prăpastia ce se adâncește între ele din pricina prejudecăților. Alegerea subiectului a fost influențată de Friedrich Hebbel, marele dramaturg inspirat de subiecte eroice, pe care Elizabeta l-a întâlnit în timpul unei călătorii la Genova, împreună cu Regele, lucru petrecut cu câteva luni în urmă.⁵

Povestea are ca personaj principal o principesă, Ulla de Horst-Rauchenstein, încântată de o carte de istorie a artei publicată de Bruno, profesor la Universitatea din Greifswald. Cuprinsă de un elan și de o imprudență plină de candoare, ea

2 Nicolae Iorga, *Pour se souvenir de la Reirte Elizabeth...* p. 31.

3 Robert Scheffer, op. cit., p. 17.

4 *Ibidem*, p. 44.

5 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 181. În luna februarie a anului 1883.

Carol și Elizabeta au petrecut o săptămână la Saint-Pierre d'Arena, lângă Genova. Acolo, Regina a făcut cunoștință cu compozitorul Auguste Bungert, care avea să facă muzica pentru un mare număr dintre poeziile ei și care ulterior a devenit unul dintre obișnuiții castelului Segenhaus. Emilie Hildergarde Schmidt, *Auguste Bungert*, Neuwied, 1991.

și-a adresat mulțumirile autorului necunoscut. De aici avea să înceapă o foarte bogată corespondență literară și introspectivă, în direcția refulărilor, la modă atunci. Scrisorile Principesei erau compuse de Carmen Sylva, iar cele ale lui Bruno, de către Mite Kremnitz. Principesa Ulla avea să sfârșească, după experiența acestei scolastici sentimentale, dăruindu-se lui Bruno și făcându-i un copil. După ce a părăsit cuibul familial, fiind cuprinsă de un puternic sentiment filial, atunci când tatăl îi era pe moarte de durere și de rușine, ea s-a întors la căpătâiul celui aflat în agonie, despărțindu-se de amantul său în urma unei scene de o mare violență. Sfârșitul, totuși fericit, prezintă cuplul împăcat lângă leagănul nou-născutului.

Acest roman, fără îndoială cel mai reușit al lui Dito și Idem, a fost urmat imediat după apariție de un altul, *Astra*, scris sub aceeași formă epistolară și dedicat de Elizabeta mătușii sale, Regina Suediei. Hermine Lecomte du Noiiy, soția arhitectului Curții regale, femeie literat și iubită de multă vreme a scriitorului⁶, i-a prezentat lui Carmen Sylva spre lectură romanul *Bel Ami* de Guy de Maupassant, ceea ce a declanșat un adevărat război în sufletul Suveranei. După părerea sa, arta avea o misiune socială și trebuia să răspundă, în cazul unor asemenea excese, cu ceva cât se poate de pur.⁷

Acest nou roman combina scrisorile de autoanaliză cu jurnalele intime ale celor trei personaje, fiind povestea unui triumphi amoros. Sander o iubea pe cumnata sa, Astra. Soția lui, Margot, preferând să se sacrifice pentru soțul său, care astfel și-ar fi găsit fericirea într-o căsnicie cu sora ei rivală, s-a aruncat în apele înghețate ale Siretului cu unul dintre copii, pe care l-a considerat prea fragil, și deci inapt să supraviețuiască fără grija ei. Dar Astra nu a mai trăit mult nici ea.

6 Muzeul d'Orsay, secția de documentare, dosarul Jules-Jean Lecomte du Noiiy, note de Thierry Bodin, noiembrie 1994. Ea evocă

această legătură în cărțile sale (*Amitie amoureuse* și *En regandant passer la vie*).

7 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, pp. 214 – 215.

„Când îmi omor personajele, scria Carmen Sylva, mă inspir din natură. Totul sfârșește prin a muri. Este o mare liniște sufletească să-i vezi pe oameni eliberați de lupta cu viața, să știi că bietele noastre suflete sunt chemate să-și găsească pacea eternă.⁸

Într-o scrisoare din 21 iulie 1886 pe care a adresat-o editorului său din Bonn, Emil Strauss, Carmen Sylva scria acestea despre roman: „După părerea mea, un roman bun nu trebuie să fie doar o biografie născocită. Trebuie doar să avem grijă să combinăm contrastele caracteristice fiecărei firi în parte. Abia de bănuim cele o sută de mii de fațete diferite ale ființei umane. E suficient să-i imprimi cea mai mică mișcare, că imediat aspectul se va schimba. Forța evenimentelor și impresiilor descrise contează, frazele vin apoi de la sine. Astra este amintirea îndepărtată a unei ființe fermecătoare pe care dintotdeauna am numit-o *Focul meu interior* și care, spre marele meu regret, a avut destinul tuturor focurilor fatidice... în privința lui Sander, cumnatul, mă tem că nici nu există încă pe lumea asta, cel puțin așa cum l-am descris noi. N-am comis nicio indiscreție atunci când am făcut portretele, dar creierul este o placă fotografică mult prea sensibilă spre a nu reține amprenta lucrurilor trăite și spre a nu le reproduce în parte, chiar atunci când ni se pare că totul este rodul muncii, inspirației și fanteziei fiecăruia”.⁹

S-a pus problema unei adaptări pentru scenă a romanului și Regina s-a adresat lui Ionescu-Gion, autorul unor piese istorice, dar Regele a fost informat în privința acestui proiect și a interzis categoric montarea piesei la Teatrul Național din București.¹⁰ Oare să fi recunoscut adevărata identitate a personajelor ori doar s-a temut de morala îndoielnică a subiectului, în care se întrepătrundeau adulterul și sinuci

8 E. Sergy, op. cit., p. 226.

9 George Bengescu, *Carmen Sylva, Bibliografie și fragmente din operele sale*, p. 56.

10 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, pp. 244 – 255.

derea? Să fi fost vorba de o versiune mult prea dramatizată a acestui menaj în trei, între cuplul Lecomte du Noiiy și Guy de Maupassant? Întrebarea rămâne fără răspuns până în zilele noastre,

singura certitudine este că după apariția romanului, doamna Lecomte du Noiiy avea să părăsească pentru totdeauna Curtea Regală de la București, însă fără soțul ei... **n**

Succesul considerabil al romanului, publicat în cinci ediții și numeroase traduceri în anii următori, le-a dat mare elan creator lui Dito și Idem. Într-un interviu acordat mai târziu biografiei sale, baroana Nathalie de Stackelberg, Carmen Syl-va avea să povestească despre această colaborare: „ne despărțeam seara după conversații nesfârșite și discuții înflăcărâte iar peste noapte găseam simultan o nouă soluție... în privința scrisului propriu-zis, ne rezervam de fiecare dată surprize reciproce... Deseori ne smulgeam pana una din mâna celeilalte, în mijlocul unei fraze, spre a ne îngădui să ne terminăm gândul”. 12 Ritmul de muncă era aproape diabolic. Pentru a scrie *Astra*, o carte de peste patru sute de pagini, Dito și Idem au avut nevoie de doar trei săptămâni, rapiditate comparabilă cu cea a scriitorului care-și câștiga existența publicându-și romanele în foileton, în ziare.

Și totuși, următorul roman, apărut din aceeași colaborare, din nou sub forma unui schimb de scrisori și pe aceeași rețeta lacrimogenă, *Feldpost* (*Poșta militară*), a fost o ratare absolută. Era înecat în considerații politice care nu se mai terminau dar nu neapărat neinteresante, dacă stăm să ne gândim la sentimentele de ură ce-i animau pe francezi și pe germani în acel moment. Carmen Sylva, alias Gerta, îl aștepta pe logodnicul său Rolff, alias Mite Kremnitz, plecat să lup

11 Hermine Lecomte du Noiiy, *Amitie amoureuse*. Și totuși o anecdotă, confirmată de altfel de o corespondență descoperită de curând, pretinde că însuși Guy de Maupassant a intervenit în favoarea lui André Lecomte du

Noiiy spre a primi Crucea Legiunii de Onoare.

12 Nathalie de Stackelberg, op. cit., ediția din 1890, pp. 258 – 259.

te împotriva francezilor în 1870. Gerta, sub pana lui Carmen Sylva credea „că ar fi trebuit să înceteze să le scoată ochii francezilor cu castelul Heidelberg, iar francezii la rândul lor ar fi trebuit să recunoască faptul că Rinul nu le aparținea”. Ea era însă cuprinsă și marcată de niște idei atât de profund conciliante, de frăție și de calmare a spiritelor, încât scria: „de atâtea ori ne-am tot reglat conturile că am putea să ne considerăm chit. Regret, dar pe mine nu

mă convinge povestea asta cu dușmănia ereditară". 13 Gerta, asemeni lui Carmen Sylva, ura războiul, „un lucru oribil și distrugător, împotriva voinței Domnului. Ea nu știe ce înseamnă patriotismul, iar în privința religiei ar fi preferat să fie budistă". 14 O nouă și surprinzătoare ieșire la rampă pentru Carmen Sylva, starul care-i scria în acea perioadă colaboratoarei sale, Mite Kremnitz, că nu se simte bine „decât printre artiști, pentru că eu vorbesc pe limba lor și ei pe a mea, acolo se află ai mei, și nu printre mai marii de pe acest pământ, cu toate formalitățile și formulele lor protocolare!" 15

În timpul vieții, criticii însemnați, cu excepția lui Maiorescu, au păstrat o tăcere politicoasă față de literatura lui Carmen Sylva. Și această atitudine s-a perpetuat și după moartea ei. Singurul care a încercat să facă o analiză pertinentă a liricii sale a fost D. Caracostea, într-un studiu omagial ocazionat de aniversarea a o sută de ani de la nașterea primei regine a României. În acest studiu, el aprecia pe bună dreptate că valorificarea liricii lui Carmen Sylva a întâmpinat mari dificultăți, nu numai datorită numărului mare de piese ce fac obiectul unei astfel de analize, peste o mie, dar și datorită înaltei poziții pe care autoarea a ocupat-o în societate. În acest studiu, el concluziona: „Dacă ar fi aparținut păturii noastre mijlocii și ar fi scris în românește, judecata criticii n-ar fi șovăit:

13 Carmen Sylva, *Feldpast*, pp. 19 – 20.

14 *Ibidem*, p. 42.

15 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 202.

am fi recunoscut cu toții că, lăsând la o parte trei, patru poeți ai vremii, nivelul operei ei nu e depășit de restul contemporanilor. Și în orice caz, ar sta în fruntea scriitoarelor române din generația ei". 16 Într-un poem intitulat *Regina*, din volumul *Meine Ruh*, tradus de Coșbuc în 1906, Carmen Sylva se ridică în contra acestei critici nedrepte: „Cum, Doamne, să mai pot și eu / Avea talent? Să pot și scrie? / Dreptate-ar fi să-mi dea chiar mie / Vreun dar divin prea dreapta soartă? / Prea mare ar fi norocul meu! Eu sunt doar o regină! // Eu, suflet bine educat, / Cum pot să simt mai omenește? / Când nu mă interesez, firește, / De atâția mulți ce mă-nconjoară / Frumos gătiți ca la palat. Eu sunt doar o regină! // Și griji? Ce griji să am, ce zor, / Când am și haine cum îmi place, / Și ori și ce-aș dori pot face? / Eu nu știu ceasul morții, însă / De foame știu că n-am să mor, Căci doar sunt regină! // Nici nu pot suferi să-mi spui / Fățiș un adevăr vreodată, /

Beau vinul laudei ce-mbată / iar în urechi spre a nu înțelege, /
Bumbacul lingușirii pui. / Eu sunt doar regină! // Toți strigă «ura» în
jurul meu, / se-nchină toți ca la o icoană; / Pe cap dorm noaptea cu
coroana / De aur, ziua stau pe tronu-mi / Zâmbind prea grațios mereu,
/ Căci doar sunt o regină! // De ce v-ați pierde vremea voi / Citind ce
scriu? Degeaba toate! / Abia când voi fi moartă poate / Mă veți vedea
ce-am fost, spre a zice: «A fost aproape om ca noi!» «Păcat, c-a fost
regină!»” Îmbătățită de succesul literar, Carmen Sylva a acceptat în 1883
propunerea baroanei Nathalie von Stackelberg, de a-i scrie biografia.
În sfârșit sosise momentul consacării! Și Regele se bucura de această
notorietate, pentru că îi completa lui popularitatea. Elizabeta a
invitat-o pe baroana de Stackelberg la Sinaia, i-a acordat numeroase
interviuri și i-a arătat majoritatea corespondenței și jurnalelor sale din
tinerețe, azi din păcate în mare parte pierdute. Această biografie, care
a cunoscut nu mai puțin de șase ediții și care a fost

16 D. Caracostea, *Dinastie și Creativitate. Omagiu Carmen Sylvei*,
în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 12/1943, pp. 503 – 504.

tradusă în engleză la 1890, a fost urmată de alte biografii, dintre
care cinci în franceză. Celebritatea a fost însoțită de o schimbare totală
în aspectul exterior.

Regina și-a tăiat scurt părul, lucru total neobișnuit pentru
femeile din epocă, fie că aparțineau aristocrației ori erau din popor. De
asemenea, și-a permis să-și creeze o modă pe măsură, peste rochiile
albe de mătase stil tunică, împodobite cu bijuterii pe cât de mari, pe
atât de false, căci pentru ea nu conta decât efectul strict decorativ,
Elizabeta a asortat dantele făcute chiar de mâna ei, alături de
doamnele de onoare. O parte dintre aceste dantele au fost chiar
răsplătite cu premii la Expozițiile Universale de la Paris și Viena. Se
înfășură în mantouri bogate, informe, adesea decorate cu blănuri rare,
împopoțonându-se cu pălărioare caraghioase, care semănau cu niște
bonete de noapte. Îndrăzelile în felul în care se îmbrăca stârneau
sentimente foarte amestecate, între mirare, ilaritate, milă sau
admirație, în funcție de starea de spirit și de mărturiile celor cu care se
întâlnea.

Singurele contacte pe care le-am putea avea astăzi cu personajul
rămân fotografiile de epocă, ce confirmă diversitatea modelului, dar și
capacitatea de a crea o mizanscenă în timp ce poza. Deși se îngrășase
mult după 1885, Elizabeta știa să profite de atuurile sale și reușea să-și

ascundă defectele prin felurile în care poza și prin ținutele de o alură elegantă, care corespundeau perfect personajului pe care și-l crease.

În vreme ce portretele preferate, pictate de Franz von Lenbach, Nicolae Grigorescu¹⁷ sau George Healey¹⁸ au rămas necunoscute marelui public atâta vreme cât a trăit ea, portretele sale din fotografii erau răspândite pretutindeni. Interesul pentru fotografie nu este ceva nou la curțile regale europene. Regina Victoria a Angliei și împărăteasa Elizabeta a Aus

17 Rămas în colecțiile regale până în prezent.

18 Este vorba de trei portrete care se află astăzi împărțite între colecțiile de la Muzeul de Artă din București și ale Muzeului Național de la Castelul Peleş din Sinaia.

tro-ungariei au adunat o colecție enormă de fotografii, ce cuprind principalele evenimente istorice ale epocii lor, precum și portrete ale familiilor respective. De asemenea, au pozat pentru fotografi celebri, fără a încerca însă să-și creeze o imagine diferită de cea de suverane. Pentru ele, fotografia rămânea același instrument de propagandă ca și gravura sau tabloul aulic. Elizabeta căuta însă, pe cât se poate, să-și impună noua sa identitate, respectiv cea de regină-poetă. Stăpânind eficiența acestei noi tehnici, Carmen Sylva și-a compus chiar ea tablourile, cu ajutorul unui fotograf de geniu, bucureșteanul Franz Mandy. Rezultatele începutului colaborării lor sunt instantaneele câtorva *tableaux vivants*, în stil Margaret Cameron. Elizabeta era întotdeauna înghițită de un încărcat decor baroc. Începând din 1885, ea a început să se individualizeze, ceea ce se afla în jurul ei nu o mai strivea, ci era într-o ordine desăvârșită, tocmai spre a o pune în valoare. A devenit astfel o statuie, respectiv cea a personajului Carmen Sylva, mereu surprinsă în timpul ocupațiilor sale: scrisul, pictatul, muzica sau brodatul.

La începutul anului 1886, Regina, călăuzită de un gând extrem de impresionant, s-a apucat să facă transcrieri de pergamente pentru catedrala de la Curtea de Argeș, a cărei restaurare cu ajutorul arhitectului francez Charles-Andre Lecomte du Noiiy, cuplul regal o susținuse. „Cele douăsprezece Evanghelii, pe niște enorme foi de pergament, împodobite cu picturi, asemeni celor pe care le trimitea în scrisori mamei ei. Ele vor fi citite în fiecare joi, în amintirea Joii Mari, așa cum mi-au fost și mie citite atunci când mă aflam lângă sicriul copilei mele. Acesta va fi cel mai potrivit monument ridicat în

amintirea fetei noastre". 19

19 în Biserica Ortodoxă se obișnuiește ca în Joia Mare să se citească *Patimile*, supranumite cele „Douăsprezece Evanghelii” pentru că spusele celor patru evangheliști sunt întrerupte de douăsprezece ori de coruri și rugăciuni.

La 18 februarie, ea continuă: *vangheliile* îmi iau toate puterile și mai tot timpul; deja s-au adunat cincizeci de pagini mari de pergament și probabil că vor fi de două ori pe atâtea. Categorie că imaginația nu știe să-și ia avânt și să creeze decât într-o singură direcție. Consacru zilnic între douăsprezece și treisprezece ore picturii și astfel reușesc să termin câte o pagină în trei zile”. 20

Biserica, așa cum îi scria ea mamei sale, îmi amintește de o viziune din India sau din Persia, în mijlocul unui decor splendid, străjuit de munți. Ar fi greu de imaginat o armonie mai desăvârșită.²¹ Mănăstirea Curtea de Argeș a fost înălțată de Domnitorul Neagoe Basarab (1512-1521), la începutul secolului al șaisprezecelea, spre a lua locul vechii patriarhii a Țării Românești. Conform unei legende populare răspândite de Alecsandri, care i-a inspirat lui Carmen Sylva subiectul celei de-a treia drame, *Meșterul Manole*, arhitectul era un zidar pe nume Manole care, constatând că tot ce construia peste zi se dărâma mereu peste noapte, ajurat în fața lui Dumnezeu să-i aducă ofrandă și să închidă între zidurile mănăstirii prima femeie ori fată pe care o va zări, în zori, pe drumul de țara. Astfel că Manole a fost nevoit să o zidească de vie, între pereții mănăstirii, chiar pe soția sa. Această legendă, care se regăsește cam sub aceeași formă la sârbi, bulgari, albanezi și românii din Macedonia, are la origine o veche credință populară, conform căreia, pentru a consolida un monument trebuie îngropat cineva de viu în zidul ei. Dar războaiele, invaziile turcești, incendiile și delăsarea călugărilor străini au adus biserica în paragină.

În 1867, Principele Carol, dornic să-și înceapă domnia printr-o operă care să lase urme, a cerut constituirea unei comisii care să inventarieze toate monumentele din țară ce meritau a fi restaurate. La fața locului a fost trimisă o echi

20 E. Sergy, op. cit., p. 211. TM *Ibidem*, p. 201.

pă de fotografi, condusă de Carol Popp de Szathmary, după modelul expediției heliografice franceze de la 1851. Biserica episcopală Curtea de Argeș a fost considerată drept cel mai reușit exemplar de artă medievală românească, având în vedere frumusețea

și prestigiul său istoric, ea fiind transformată și în necropola familiei domnitoare până în secolul al șaptesprezecelea. Concepută după un plan asemănător modelului atonit, inedit în arhitectura românească a epocii, bogat împodobită cu sculpturi de inspirație caucaziană și maură, care acoperă aproape în întregime fațadele și cele patru turnuri, această mănăstire nu a fost niciodată copiată în arta valahă.²²

Principele a cerut sprijinul unei mari somități a epocii, Violet Le Duc, care i-a trimis pentru restaurare pe unul dintre elevii săi, Charles-Andre Lecomte de Noiiy.²³ Chiar dacă în zilele noastre, opera sa este calomniată din pricina brutalității intervenției, ea a permis totuși salvarea monumentului, care a fost sfințit cu mare pompă la 26 octombrie 1886, în prezența Familiei Regale. În timpul inaugurării, Regina a avut satisfacția să-l audă pe Mitropolitul de Argeș citind Evanghelia după manuscrisul său, păstrat și astăzi în biserică, lângă mormântul Reginei.

Regina Elizabeta a creat de-a lungul întregii sale vieți manuscrite împodobite cu ornamente fastuoase. Această primă Evangheliie a fost urmată de o alta destinată mănăstirii

22 Alegerea aranjamentului pentru România în vederea participării la Expoziția Universală din 1867 stă mărturie de altfel în privința importanței date monumentului. Pavilionul Principatelor, construit după planurile lui Ambroise

Baudry, împrumuta multe elemente din stilul său.

23 Pentru avatarurile restaurării acestui monument, precum și ale altor monumente restaurate de Lecomte de Noiiy, vezi articolul doamnei Carmen

Popescu, „André Lecomte de Noiiy et la restauration des monuments historiques en Roumanie” din *Bulletin de la Société de l'Histoire de l'Art français*, 1999, pp. 287 – 308.

din Sinaia, și realizată ulterior, spre 1894-1897 împreună cu principesa moștenitoare Maria. Mai există de asemenea cărți de rugăciuni sau suveniruri. Destinatarii erau dintre cei mai diferiți, începând cu familia²⁴ și ajungându-se până la biserica armenească Sfântul Lazăr din Veneția²⁵! E greu să nu fii impresionat astăzi de excentricitatea creațiilor sale, imitații ale vechilor cărți religioase românești, sau a albumelor cu coperte somptuoase, pline de suveniruri pentru fetele tinere, în *Memoriile* sale, Principesa moștenitoare Maria își amintea amuzată de faptul că lucrase împreună cu Regina Elizabeta,

spre a face miniaturile pentru o Evanghelie: „I-am acceptat propunerea și am lucrat asiduu împreună vreme de doi ani, numai că entuziasmul lui Aunty²⁶ s-a stins înainte să terminăm. Această operă comună ne-a apropiat mult, dar nu mi-a fost ușor să fiu alături de cineva care avea gusturi atât de diferite de ale mele. Cu Aunty, te puteai aștepta oricând la tot felul de surprize, dintre cele mai inimaginabile. Adesea se lăsa purtată de imaginație, iar rezultatul era mai totdeauna dezamăgitor: o cuprindea subit câte o nouă idee, fără să-i pese dacă se potrivea cu ceea ce făcuse până atunci, începusem foarte bine: eu făceam florile, ea picta sfinții și scria textele. Munca și răbdarea ei erau admirabile. Uneori era de o inspirație splendidă, dar amesteca prea multe stiluri, nu avea deloc simțul proporțiilor. Totul mergea perfect câtă vreme se ocupa doar de ornamente și de majuscule.

24 Ea a realizat cărți ornate cu miniaturi pentru mama sa și care în prezent se află la Castelul Peleş; pentru cumnata sa, Maria de Flandra, acestea aflându-s, e în colecțiile Plantenhuis din Anvers; pentru nepotul său, Principele Ferdinand, astăzi la Muzeul Național de Istorie al României din București; alte fragmente dintr-o evanghelie pentru mama sa, Principesa Maria de Wied, neterminate, se află în colecția Alteței Sale Serenisime, Principele de Wied.

25 Anne-Marie Podlipny-Hehn, *Carmen Sylva*, Solness, Timișoara, 2001, pp. 90 – 91.

26 *Mătușica (Aunty)* este formula cu care i se adresa Maria Reginei Elizabeta în *Memoriile sale*.

atunci când se apuca de chipuri apărea marele pericol! Această colaborare m-a lăsat de multe ori perplexă; în special când Aunty a decis brusc să treacă de la acuarelă la pictura în ulei. Lipsa ei de consecvență și disprețul pentru orice fel de reguli artistice mă exasperau. A existat o perioadă în care tot ce o înconjura îi servea drept model. Sub pensula ei, fizionomiile cele mai disparate se metamorfozau în sfinți. I-am pozat și eu pentru Fecioara Maria. Pruncul Iisus, pe care-l țin în brațe are un cap mai mare ca al meu!”²⁷

Un alt model pentru această *Evanghelie* a fost Martha Lahovary, viitoarea Principesă Bibescu, care descria cu o savuroasă malițiozitate clipele cât a pozat, lucru ce poate fi citit în manuscris în *Jurnalul* său, în prezent aflat la Biblioteca Națională Franceză. „Sora mea mai mare nefiind și ea invitată, părinții mei s-au temut să nu apară invidii între noi, așa încât au dat de știre prin unchiul Leon [Mavrocordat], devenit

Mareșalul Curții, că dacă Regina vrea să-mi facă portretul, va trebui să-l facă și pe al surorii mele, Ioana. Carmen Sylva a consimțit. În fiecare dimineață mergeam cu guvernanta noastră franțuzoaică în atelierul de pictură al Reginei. Părinții mi-au spus mai târziu că... eu reprezentam Îngerul Luminii, care aducea Crucea învierii, dar în realitate această cruce era atât de grea și poziția atât de obositoare, încât una dintre doamnele de onoare de serviciu trebuia să-mi sprijine brațul. Pentru Ioana, poziția era mai ușoară: ea îl reprezenta pe Sfântul Petru, văzut din spate". 28

27 Mana, Regina României, op. cit., vol. II, p. 109.

28 Ghislain de Diesbach, *La princesse Bibesco, La dernière orchidée*.

Paris, Perrin, 1986, p. 62. Mărturii referitoare la familia Bibescu și aflate la

Biblioteca Națională a Franței.

XIII

O PRIETENIE TAINICĂ

*Viața devine ușoară, de îndată ce facem abstracție de noi înșine sau o privire frumoasă caută sufletul – ori sensul.*¹

În secolul al nouăsprezecelea, protocolul curților europene cerea ca atunci când un suveran călătorește în străinătate să-i facă o vizită de curtoazie Suveranului din țara unde se afla, spre a-i mulțumi pentru ospitalitatea arătată. Era o modalitate de a provoca niște întâlniri, cu ocazia cărora se putea discuta politică, dar și chestiuni de familie... sau totul devenea o plictiseală îngrozitoare...

După ce s-a căsătorit cu Principele Carol, în 1869, Regina Elizabeta s-a întâlnit cu împărăteasa Austro-Ungariei de zeci de ori, dar conversația n-a trecut niciodată dincolo de pragul unei politeți curtenitoare. Abia în 1884, cele două femei au început să se simpatizeze. Împărăteasa era nerăbdătoare să o revadă pe Carmen Sylva, devenită febleșca ziarelor și a anumitor cercuri literare.

Această ocazie s-a ivit din pricina unei noi excentricități a Reginei. La întoarcerea în România, după o vizită la Sigmaringen și Neuwied, în decembrie 1884, Elizabeta s-a oprit la Viena, la Teatrul Bourg, unde i se juca o dramă „cu subiect preistoric” pe care tocmai o scrisese, *Uliranda*.²

¹ Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 12 și 14.

² Publicată în volum în 1887.

Pentru a mulțumi actorilor că i-au prilejuit succesul, Carmen Sylva a dat o mare recepție, la care a invitat persoanele cele mai la modă ale momentului, de la marea nobilime la înalta burghezie. Scandalul a izbucnit a doua zi, unul dintre invitați, arhiducele Karl-Ludovic, văr cu Franz Joseph și rudă apropiată a Reginei României, fiind primul care s-a simțit ofensat. El considera inacceptabil să stai la aceeași masă cu niște simpli actori. Împăratul a fost înștiințat și în ciuda faptului că rolul principal din piesa lui Carmen Sylva era interpretat chiar de amanta lui, Catherine Schratt, a reacționat prompt, trimițând o telegramă Regelui Carol, la București, spre a se plânge de nefericita inițiativă a soției sale.³ După acest incident, Franz Joseph n-a mai apreciat-o niciodată pe Regina României. El i-a declarat chiar fără menajamente doamnei Schratt că pur și simplu Carmen Sylva l-a „călcat pe nervi, [...] și, firește, m-am arătat tot mai rece, chiar nepoliticos”⁴. Regele Carol a răspuns în aceeași zi printr-o telegramă, poruncindu-i Elizabetei să părăsească imediat Viena și să se întoarcă la București cât mai curând. Regina a ezitat să i se supună deși se temea de reacțiile soțului său. A salvat-o o invitație a împărătesei la Castelul Godolo, lângă Budapesta.

Nu era vorba aici decât de o mică abatere, pentru că Elizabeta era foarte conștientă de răspunderile sale inerente în poziția în care se afla, ceea ce avea să exprime printr-o strofă, notată în jurnalul Ameliei, tână nepoată a împărătesei, în timpul aceleiași vizite din 18845: „Din propria-ți forță / Și cu a ta voință / În ciuda prizonieratului condiției tale / Servește vrerea Domnului în osanale”.

Cu „prietena sa într-o poezie”, împărăteasa, de obicei atât de distantă, a părăsit pentru prima dată atitudinea ei rezer

3 Elizabeth Burgoyne, op. cit., pp. 115-116.

4 Brigitte Hamann, op. cit., p. 441.

5 *Ibidem*, p. 440.

vătă. Neascunzând faptul că o prefera tuturor celorlalte capete încoronate, ea scria: „Ah! Carmen Sylva, de știi să citești în sufletul oamenilor, ai afla deja că al meu îți aparține în întregime”.⁶ Carmen Sylva nutrea un sentiment pe măsură, admirând în conversațiile Elizabetei a Austro-Ungariei acel farmec al surprizei, care făcea ca niciodată să nu se strecoare în spusele sale vreo banalitate. Împărăteasa îi mărturisi astfel lui Carmen Sylva câteva gânduri intime pe care le păstra de obicei doar pentru fiica sa preferată, Marie-Valerie.

O făcu deci părtaşă la meditațiile sale asupra esenței lucrurilor. Amândouă erau nemulțumite și nefericite alături de soții lor, motiv suficient pentru ca poeta Carmen Sylva, după o lungă conversație cu prietena ei, să decidă a scrie despre „absurditatea căsniciei” 7.

După această mică pauză la Godolo a urmat o lungă tăcere sau mai exact așa a rămas consemnat în sursele bibliografice existente, întreaga corespondență dintre cele două Elizabete, fără îndoială una foarte bogată, continuând să fie de negăsit până în ziua de azi, căci s-a pierdut încă din anii 1930. Eugen Wolbe, secretarul Regelui Ferdinand al României, citase mai multe dintre aceste scrisori în biografia sa despre Carmen Sylva. Biografia Elizabetei a Austro-Ungariei, Contele Corti și Brigitte Hamann, n-au preluat ulterior decât fragmente extrase din scrisorile tipărite de Wolbe și mai recent din jurnalul în versuri al lui Sissi. Doar pe baza câtorva rare mărturii am încercat să refac traiectoria acestei prietenii tainice.

La 28 aprilie 1887, Carmen Sylva sosește la Mehadia, mică stațiune balneară din S-V Transilvaniei, care aparținea atunci Austro-Ungariei, spre a-i face o vizită lui Sissi.

6 *Ibidem*, p. 438.

7 *Ibidem*, p. 441.

amândouă fiind acolo incognito. Voiau doar să se bucure de fericirea unei vieți fără constrângeri și să discute despre pasiunea lor pentru literatură. Conversația s-a oprit de cele mai multe ori la Heinrich Heine, poetul favorit al lui Sissi. „Era firesc să-l prefere pe Heine tuturor celorlalți poeți, atâta vreme cât și el era disperat de falsitatea acestei lumi și nu găsea cuvinte suficient de necruțătoare spre a-i biciui goliciunea, avea să scrie mult mai târziu Carmen Sylva, după moartea lui Sissi. Nu putea uita cum poziția noastră ne îndeamnă să ne lăsăm pradă aparențelor și minciunii, împiedicându-ne să ajungem în miezul lucrurilor și să recunoaștem că bărbații preferă să ne considere ca un fel de zeițe ale Olimpului, pentru că nu le place să ne vadă plângând sau suspinând ca ei. Ne-au așezat pe un pedestal atât de înalt doar pentru a ne constrânge să zâmbim, spre a le da mai multă siguranță de sine, în ideea că pe lumea asta oamenii pot fi și fericiți. Dar tocmai aici zace minciuna cumplită și îngrozitoare. [...]. Ea găsea la Heine exact acest dispreț pentru aparențe, pe care-l resimțise profund, amărăciunea că trebuie să trăiască un destin solitar, când malițiozitatea spiritului său îi inspira atâtea lucruri originale și

surprinzătoare”. 8

Dar când Carmen Sylva a rușat-o pe Sissi să-și publice „poeziile și scrierile”, răspunsul împărătesei a fost destul de brutal: „scriu și compun aceste poeme, dar nu țin să le fac cunoscute acum, poate peste ani și ani, după moartea mea, totul va fi tipărit”. 9

În timpul sejurului la Mehadia, împărăteasa a scris mai multe poezii în jurnalul său, o parte inspirate de Carmen Sylva. Ea însăși s-a mirat de ceea ce a așternut pe hârtie.

La 15 mai, Sissi, i-a întors vizita lui Carmen Sylva, sosind la Sinaia.

8 Carmen Sylva, „Die Kaiserin Elizabeth în Sinaia”, apărut în *Neue Freie*

Presse, 25 decembrie 1908.

9 Brigitte Hamann, op. cit., p. 445.

„Nu Curtea mă tenta și nici a sa Regina, Doream să văd poeta, Veneam la Carmen Sylva”. 10

Regina cunoștea preferințele împărătesei, așa încât a interzis orice fel de serbări, ceremonii sau recepții. Când a ajuns în gara Sinaia și a văzut mulțimea adunată, n-a mai vrut să coboare din tren! Regele a trebuit să insiste. „Când a zărit căluții noștri, povestea Elena Văcărescu, pe atunci domnișoară de onoare a Reginei a strigat:

— Merg pe jos. Mi-e frică de cai, mă tem de plimbările în trăsură.

— Dar castelul e departe.

— Nu face nimic”. 11

Și Regina Elizabeta fără îndoială că a zâmbit când a constatat că această călăreață curajoasă se speriasă de îndesații ei ponei și alesese să meargă pe jos, urmată de tot poporul, jenat să-i facă oaspetelui imperial o asemenea primire lipsită de fast. Până și relatările vizitei sale, apărute în *Monitorul Oficial*, n-au fost publicate în timpul șederii sale, ci doar două săptămâni mai târziu, după plecarea împărătesei. 12 în cursul primului dineu la Castelul Peleş, Sissi i-a cerut din nou lui Carmen Sylva să păstreze cea mai strictă discreție în privința vizitei sale, niciun demnitar nefiind primit să o vadă, nici măcar doamnele de onoare ale Reginei, care au primit totuși printr-un intermediar un cadou.

Regina României înțelegea perfect entuziasmul Elizabe-tei de Austria și-și recunoștea propriile reacții: „ura față de formalism,

amărăciunea și maliția care atât de des ies la ivea

10 Elizabeth, Imperatrice d'Autriche, *Winterlieder*, *Le Journalpoétique*.

Paris, Editions Arte, 1958, p. 83.

11 Elena Văcărescu, *Roi et Reine quej'ai connus*, p. 45.

12 *Monitorul Oficial*, partea a II-a, 15 octombrie, 1887, pp. 586 – 589.

la în remarcile ei neobișnuite și neașteptate”. Ca și Sissi, era cuprinsă de disperare ori de câte ori constata ipocrizia umană și nu găsea cuvinte destul de aspre pentru a biciui vanitatea, în timpul vizitei, cele două Elizabete au făcut neînsoțite excursii în pădurile din jurul castelului, fără să le pese de urși sau de ce aveau să spună curtenii. Au vorbit pe îndelete despre literatură și s-au străduit să se observe una pe alta. Aici începeau să apară contrastele.

„Carmen Sylva este foarte amabilă, interesantă, dar cu picioarele pe pământ; ea nu o să mă înțeleagă niciodată, dar eu o pot pricepe și o iubesc, îi scria Sissi lui Christomanos, profesorul ei de greacă. Tinerețea ei este demnă de admirat, este încă *Backfisch*¹³ o nemțoaică ale cărei trăsături nu s-au conturat bine deocamdată, în ciuda coroanei regale exotice și a părului său alb. Lumea sentimentelor a rămas aceeași, deși a devenit o mamă nefericită. Este la fel de impulsivă și se aprinde ușor, ca să se calmeze tot atât de repede. Acesta este și defectul operelor sale, nu are răbdare să se oprească și să-și aprofundeze gândurile, de parcă ar fi urmărită de o sete de evenimente, în spatele cărora speră să descopere inaccesibilul. De aceea nu-și găsește liniștea, ceea ce este scopul final. Trebuie să renunțe la fapte. Numai ce este neterminat este veșnic... Regele este cea mai prozaică ființă din câte există și între ei se cascadează o prăpastie care-i desparte”.¹⁴

Împărăteasa nu avea întru totul dreptate. Carmen Sylva în schimb o judeca mult mai exact. Ea recunoștea faptul că Elizabeta este foarte sinceră și firească, totul la ea fiind de o spontaneitate extremă. De aceea nu suporta ceremoniile și protocolul de la Curte. „Bărbații voiau să-i impună unei zâne chingile

13 Termen care desemnează în germană tinerele fete aflate la o vârstă ingrată și a căror trăsătură caracteristică ar fi o precocitate combinată cu o doză de naivitate, dar și cu o exaltare sentimentală și idealistă mai degrabă ridicolă.

14 Constantin Christomanos, *Elizabeth de Baviere, Imperatrice d'Autriche, pages de journal*, traducere de Gabriel Syveton, prefață de Maurice

Barrès, *Mercur de France*, 1933, pp. 127-128.

unui protocol rigid și mărginit, dar mica zână nu s-a lăsat îngenuncheată. Ea își întinde aripile și-și ia zborul atunci când lumea o plictisește". 15

De îndată ce și-a terminat sejurul la Sinaia, Sissi a plecat la Hamburg, de unde s-a îmbarcat pentru Anglia.¹⁶ După plecarea împărătesei, Carmen Sylva s-a gândit deseori la ea. „Suntem adesea ispitiți să acuzăm pe cineva că nu-și face îndatoririle de îndată ce se abate de la calea obișnuită. Să vrei să gândești și să te porți diferit de restul gloatei înseamnă să te expui răzbunării acesteia. Am spus asta dintotdeauna: lumea este făcută pentru femeile fără gust, eticheta, pentru cei care nu au educație, biserica, pentru cei fără credință, rutina, pentru cei care nu au imaginație și elan". Și totuși n-a încurajat întru nimic tendința lui Sissi de a se închide într-o lume solitară, a imaginației și a poeziei.¹⁷

Ne putem lesne imagina că a urmat o corespondență după această vizită. Din păcate ea s-a pierdut. Știm doar ca după moartea misterioasă la Mayerling, în 1889, a arhiducelui Rudolf, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, Carmen Sylva i-a făcut o vizită lui Sissi, care părea că și-a pierdut mințile, pretinzând că fiul său este încă în viață și că trebuie să sosească dintr-o clipă în alta în salon. La întoarcerea în România, ea i-a scris mai multe scrisori ca să-i mai aline durerea. Ele însă au rămas fără răspuns. Mareșalul Curtii, principele Montenuovo, i-a cerut să nu mai corespundeze cu împărăteasa, „a cărei stare nervoasă nu-i permite să primească scrisori și nici să răspundă” 18. Scrisorile au fost trimise se

15 Egone Cesare conte Corti, *Elizabeth, Imperatrice d'Autriche*, traducere de Marguerite Diehl, Paris, Payot, 1936, pp. 337 – 338.¹⁶ *Ibidem*, p. 341.

17 Brigitte Hamann, op. cit., p. 447.

18 *Ibidem*, p. 448.

ției lui Rudolf, arhiducesa Ștefania, dar au rămas tot fără răspuns.¹⁹

Moartea violentă și plină de senzațional a lui Sissi, pe malul Lacului Lemán din Geneva, în 1898, a însemnat, după părerea lui

Carmen Sylva, aproape o eliberare pentru această femeie atât de nefericită. Ea a găsit cuvintele cele mai potrivite spre a-i califica moartea: îngrozitoare „pentru lume”, dar pentru Sissi „frumoasă, calmă și măreață, fără durere, pașnică, în mijlocul naturii, pe care o îndrăgise atât [...]”. Nu oricine își dorește să-și dea sufletul înconjurat de mii de oameni înlăcrimați, supunându-se în momentul suprem unei ceremonii fastuoase. Sunt mulți cei care-și doresc o moarte frumoasă, de ochii lumii. Ea nu se număra printre aceștia, în moarte, ca și în viață, ea nu-și dorise nimic pentru restul lumii. Voia doar să fie singură, să treacă neobservată, inclusiv în momentul când părăsea acest pământ, pe care atât îl străbătuse în căutarea liniștii și a lucrurilor cu adevărat elevate”. 20

Pe sicriul lui Sissi, expus la mănăstirea Capucinilor în cripta familiei imperiale austriece, Elizabeta a depus o coroană din floarea reginei prinsă cu o panglică pe care a scris, de mână, o poezie în germană.

Într-un articol, care evident că a stârnit un alt scandal, publicat de prestigiosul ziar vienez *Neue Freie Presse* în 1908, Carmen Sylva trăgea o concluzie în privința acestei prietenii scriind „Elizabeta l-ar fi iertat pe Luchini! *” 21 Poate că ea a fost singura care a înțeles-o cu adevărat.

19 Fără răspuns pentru moment, căci Ștefania, devenită principesă Lonyay, fără nicio pretenție la tron și izolată de toată lumea, și-a amintit de ele și le-a publicat ca introducere și concluzie în *Memoriile sale*.

20 Carmen Sylva, „Die Kaiserin Elizabeth în Sinaia”, *Neue Freie Presse*, 25 XII 1908.

— Luigi Luchini era un anarhist italian care a omorât-o pe Sissi pe 10 septembrie 1898 la Geneva, unde se găsea incognito pentru câteva zile.

21 Egone Cesare conte Corti, op. cit., p. 459.

XIV

ÎNCEPUTURILE UNEI PRIETENII CELEBRE

Atmosfera creată de anumiți nou-veniți influențează rapid un cerc deja existent, schimbându-l, asemeni unei culori ce le modifică pe celelalte cu care se amestecă. / încă de la debutul său literar, Carmen Sylva le scria mult oamenilor celebri, fie că erau artiști plastici, erudiți sau scriitori. Ea își dădea seama că recunoașterea trece în mod

obligatoriu prin aceasta îndeletnicire și, spre a-i cuceri, își puna în mișcare toată influența. Prin intermediul Elenei Bibes-cu, ea le cunoscuse pe Juliette Adam și Diane de Beausacq, care au introdus-o în cercurile foarte închise ale publicațiilor *La Revue de deux mondes* și *Les Annales politiques et littéraires*, care au publicat, în foileton, mai multe dintre cărțile sale și i l-au prezentat pe Pierre Loti.²

Cum s-au întâlnit? Elena Văcărescu, devenită domnișoară de onoare a Reginei, după marele succes al cărții sale *Les Chants d'Aurore* (1886), distinsă de Academia Franceză, i-a trimis lui Loti traducerea franceză a poeziei *Iehovah*, scrisă de Carmen Sylva.³ Fără îndoială, flatat ca putea să corespundă cu Regina, Loti i-a răspuns Elenei Văcărescu: „Vă mulțumesc că am avut ocazia să citesc acest poem... îl admir profund. Admir fondul care aparține Reginei și for

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 145.

2 Alain Quella-Villeger, *Pierre Loti, le pelerin de la planete*, Ruberon.

Bordeaux, 1998, pp. 244 – 246.

3 Elena Văcărescu, op. cit., p. 37.

ma care vă aparține. Totul este frumos și mai multe pasaje sunt absolut superbe, surprinzătoare, sublime. Aș vrea să-mi exprim admirația mea lui Carmen Sylva”.⁴

Puțin după aceea, Pierre Loti i-a trimis domnișoarei Văcărescu un exemplar din propriul său roman *Pescarul is-landez*, cu o dedicație extrem de călduroasă pentru Regină. Carmen Sylva a admirat mult această carte, despre ale cărei pagini scria că „degajă o melancolie absolută, care nu numai că încântă și fascinează fiecare cititor în parte, dar îi impresionează în mod special pe cei care au suferit o profundă durere în existența lor. Acest autor trebuie iubit, pentru că el nu numai că știe să descrie cu enorm de mult talent mâhnirea sufletelor omenesti, idealul mereu căutat, rareori găsit și repede pierdut, dar ca om știe să participe la toate suferințele și deziluziile descrise în cartea sa”.

Impresia pe care a lăsat-o această scriere asupra lui Carmen Sylva a fost atât de puternică, încât l-a invitat pe Loti la Sinaia și i-a tradus opera în germană. „Vreau să încerc tot ceea ce ar putea apropia cele două popoare, vreau să folosesc tot ceea ce e cu putință, avea să scrie destul de ditirambic Carmen Sylva cu această ocazie. Ideea că ginta latină și cea germanică sunt făcute spre a se completa reciproc, a

devenit pentru mine o idee fixă, dar una de bun augur. Chiar în momentul de față urmăresc acest scop și traduc cea mai frumoasă carte a literaturii moderne: *Pescarul islandez*... Acest tip de trudă îmi este total nou, dar îmi face o plăcere extraordinară; munca mi se va părea prea curând terminată”. 5 (Carmen Sylva a terminat în numai trei săptămâni traducerea, din 26 august până în 10 septembrie 1887.) Iată ce mai scria în prefața ediției germane: „Dacă măcar în câteva

4 Leopold Stern, *Carmen Sylva et Pierre Loti, une amitié littéraire*, Grasset, Paris, 1931, pp. 11-12.

5 *Ibidem*, pp. 16-17.

suflete germane aceste cuvinte brutale *dușman ereditar* pot fi înlocuite de acum înainte de frumoasele vorbe: *țări surori*, înseamnă că osteneala mea n-a fost atât de mare și în schimb m-am ales cu o bucurie în stare pură”.

Pescarul islandez a fost urmat și de alte versiuni în germană, după Leconte de Lisle, „poetul care scrie așa cum mi-aș fi dorit eu să scriu” 6, Sully Prudhomme, Baudelaire⁷, Octave Feuillet, François Coppee⁸ și Paul de Saint Victor.

Loti a sosit în România pe 26 sau 27 septembrie 1887. După o scurtă trecere prin București, unde a vizitat mormântul Principesei Maria, a pornit spre Sinaia, însoțit de secretarul Reginei, un francez de origine alsaciană, Robert Scheffer, ce o înlocuia din 1886 pe intriganta baroană de Wietzleben⁹. Șederea sa avea să dureze până la 4 octombrie.

Prima întâlnire cu Regina, savant orchestrată chiar de ea însăși, l-a uluit pe Loti. Înveșmântată în alb, Elizabeta a plecat de lângă orga la care cânta Bach și a coborât estrada, ținând în mână traducerea *Pescarului islandez* făcută chiar de ea. Scena se petrecea în sala cea mare de muzică, aureolată de o lumină de zenit și în care erau prezente mai multe doamne de onoare în costum popular românesc. Loti nu-și mai găsea cuvintele spre a descrie cât de magnifică a fost șederea lui, cât de frumoasă era Regina și cum totul părea un vis, cu ochii deschiși. „Regina este înaltă și bine făcută. Ochii îi sunt albaștri și puțin nesiguri; caută îndeaproape privirile celorlalți spre a le ghici mai repede gândurile. Când știi cât de

6 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 276.

7 Robert Scheffer, op. cit., p. 39.

8 *Idem*, pp. 33, 66.

9 A publicat două volume de versuri *Sommeil* (1891) și *Ombres el mirages* (1892); *Leprince Narcisse* (1897), *Greve d'amour*, *Lepalais de Proserpine*, *Lepeche mutuel*, *Mmellarine*, *Lesfrissonnantes*, *Les loisirs deberthe*

Livoire, *La chanson de Neos*, *Hemeros*, în 1893 *Idylle d'un prince*.

mult au plâns acești ochi, azuriul lor intens și strălucirea lor emoționează asemeni unui gând eroic. Sprâncenele fin arcuite au o extraordinară mobilitate; gura armonioasă este obișnuită să zâmbească, lăsând să se zărească o dantură foarte albă și frumoasă; părul castaniu, bogat, adesea se dovedește a fi mai puțin disciplinat; mâinile sunt foarte frumoase... iar pasul, nerăbdător, este frumos cambrat; întreaga-i ființă era mai degrabă drăguță decât frumoasă și chiar mai mult grațioasă decât drăguță. Sub această strălucire de inteligență, de bunătate, de sinceritate, cu care își întâmpină musafirii, spre a-i face să se simtă mai bine și a-i îndemna să vorbească mai curând, există umbra unei modestii profunde, o mirare ingenuă, atunci când răspunde titlului de Maiestate, o uitare parcă a rangului, ceea ce scoate în evidență și mai tare sclipirea ce știe să și-o stăpânească, învăluindu-i pe cei pe care-i întâmpină". 10

Numai ca văzut de aproape aura lui Loti avea să se piardă. De îndată ce au dat cu ochii de el, domnișoarele de onoare ale lui Carmen Sylva s-au manifestat printr-un râs neașteptat, pentru că ele își imaginau scriitorul un fel de magician înalt și frumos, asemeni personajelor ieșite de sub pana sa. În realitate era mărunțel, cățarat pe niște pantofi cu toc înalt, cu o redingotă prea strâmtă pe el și cu obraji excesiv de pomădați.

Cum Regele Carol rămăsese la București pentru deschiderea Parlamentului, Elizabeta a petrecut singură și după pofta inimii primele zile ale vizitei lui Pierre Loti. A știut să profite de această libertate, dând dovadă încă o dată de multă fantezie, invitându-și oaspetele să viziteze locurile rustice și sălbatice, unde Regele nu-i îngăduia să meargă. După mai multe plimbări în pădurea care străjuia castelul și după ce își împărtășiseră amintiri și păreri despre literatură, Regina i-a propus lui Loti, de altfel înspăimântat de această idee.

10 Leonulbach, Introducere la *Les Pensées d'une Reine*, pp. 10-11.

să escaladeze munții ce înconjurau Sinaia. Locul ales era o mică mănăstire, ascunsă în niște chei și care se numea Peștera. Acolo nu se

putea ajunge decât după șase ore de mers pe munte. Expediția, organizată firește fără știrea Regelui, a început pe la șase dimineața, când în fața castelului s-a adunat o herghelie întreagă. Cum grajdurile regale nu permiteau să fie folosiți caii fără poruncă de la Rege, ei au fost închiriați de la țărani, drept care erau niște animale prost hrănite și urât mirositoare. Cea mai nobilă dintre aceste rosinante i-a fost păstrată Reginei, care s-a îndreptat spre mârțoaă urmată de întreaga suită de domnișoare de onoare și de Loti călare pe un măgăruș. Ascensiunea a fost dificilă, iar Elisa-beta, spre a-și încuraja suita, nu înceta să se extazieze în fața peisajelor ce se schimbau de la o clipă la alta. Dar a început să plouă. Și drumul până la mănăstire a fost plin de alte neplăcute surprize, printre care un urs, care a speriat zdravăn întreg cortegiul. Coborârea s-a făcut la lumina fulgerelor. S-a întunecat înainte să se ajungă la castel, când toată lumea era deja plină de noroi și udă learcă!

A doua zi, Regele, informat de mama sa, Principesa Iose-fina de Hohenzollern-Sigmaringen, aflată în vizită la Sinaia, a apărut mai devreme decât se prevăzuse și a remarcat în fața tuturor, cu tonul cel mai dezaprobat cu putință, *caracterul insolit* al acestei expediții. Pudica principesă-mamă de Wied, informată la rândul său de fosta secretară a Reginei, baroana Wietzleben, asupra acestei excursii organizate în onoarea unui „romancier imoral și cu amiciții compromițătoare” 11 și-a îndemnat fiica „să-l alunge cât mai curând din Sinaia” 12. Dar Elizabeta, cucerită de spiritul lui Loti, a preferat să uite să-i răspundă mamei sale în următoarele trei luni de după incident!

Loti n-a ezitat să-i povestească lui Carmen Sylva amintiri din fragedă copilărie. Regina i-a sugerat să le publice.

11 Robert Scheffer, op. cit., p. 45.

12 *Ibidem*, p. 46.

Așa s-a născut ideea cărții *Le Roman d'un enfant* (*Romanul unui copil*), publicată în 1890. Într-o scrisoare din decembrie 1887, când îi mulțumea Reginei pentru invitația ce i-o făcuse, Loti scria: „E deja târziu pentru mine să mai scriu o asemenea carte; în jurul meu începe să se aștearnă un fel de întuneric. Unde aș mai putea găsi acum cuvinte suficient de proaspete ori suficient de copilărești? Măine voi porni pe mare. Măcar voi încerca acolo să dau ce e mai bun din mine, să recreez acele vremuri când încă nu era nimic rău. Mă voi opri la timp, astfel

încât iubirea, despre care atâta am vorbit în cărțile mele, să nu rămână decât sub forma unui vis nedeslușit. Îl voi oferi drept un omagiu de profundă admirație, de încredere fermecată, de unică venerație, rafinatei Regine...” 13 Loti avea să se întoarcă în mai 1890. În drum spre Constantinopol s-a oprit la București. A fost o vizită scurtă și tristă.

După plecarea lui Loti au urmat poetul Robert de Montesquiou-Fezansac, pictorul Jacques-Émile Blanche și Contesa Diane de Beausacq, egeria lumii bune din Paris, care au fost invitați la Castelul Peleş. Carmen Sylva i-a încredințat contesei manuscrisul *Cugetărilor* sale, revizuit și considerabil adăugit, cu rugămintea de a i-l da lui Loti, care promisese să corecteze imperfecțiunile, spre publicarea unei a doua ediții.¹⁴

Într-o scrisoare din februarie 1888, Loti îi mulțumea Reginei pentru „cärticica de *Cugetări* ce îmi fac o extremă plăcere... Am recitit-o azi-noapte, singur în odaie și aproape la

13 Leopold Stern, op. cit., pp. 27 – 29.

14 în prezent, manuscrisul cu corecturile lui Loti se află la Biblioteca Academiei Române, ca de altfel majoritatea scrisorilor pe care și le-au scris S121

1 – 6/FCLI. Alte scrisori furate de Scheffer la plecarea sa au fost vândute de el unui anticar parizian și legate de Louis Barthou într-un exemplar intitulat *Une exilée*, Société des Amis des Livres, Lyon, 1893. Cartea a trecut apoi prin mai multe mâini și a fost cumpărată în anii 1930 de un bibliofil român, care i-a oferit-o Regelui Carol al II-lea rămânând în biblioteca regală până în 1948, când a fost transferată la Biblioteca Națională din București.

fiecare pagină parcă recunoșteam vocea și intonațiile Voastre încântătoare”. 15 Și două săptămâni mai târziu: „șpalturile *Cugetărilor* au plecat deja la Paris, gata corectate de mine și sunt destul de îngrijorat de ceea ce am făcut. Nicicând n-am avut mai multe ezitări și incertitudini în ceea ce am lucrat. Carmen Sylva îmi dăduse mână liberă să schimb și să transform tot ce doresc și am făcut-o tremurând de emoție... Pe ici, pe colo am mai adăugat câteva cuvinte atunci când mi s-a părut că gândul nu este destul de percutant, spre a fi perceput din prima clipă de publicul francez. Am îndrăznit să mai și tai câteodată, atunci când mi-a fost imposibil să ajung altfel la o formă suficient de concisă și de clară”. 16 Academia Franceză i-a decernat

premiul *Botta* la 16 noiembrie 1888, distincție ce a făcut-o foarte fericită.¹⁷ În același timp, Loti a tradus și alte două lucrări literare ale lui Carmen Sylva, două basme din volumul *Poveștile Peleşului: Moșul și Baba și Mi-hu copilu'*.

Frații Goncourt l-au criticat pe Loti, care deja ajunsese academician, pentru prietenia pe care o considerau una interesată față de Regina României.¹⁸ Și totuși, admirația apologetică a lui Loti nu se adresa scriitoarei, ci personajului complex ce cuprindea atât Regina, cât și poeta. El chiar îi reproșa scriitoarei că nu se apleacă suficient asupra cărților ei. „Poezii, romane și drame, mereu scrise în mare grabă, în febra momentului, în efortul epuizant de a fixa cât mai rapid tot ceea ce părea atât de greu de exprimat și prindea viață în șuvoaiele imaginației. Și din atâtea opere inegale, o parte ating sublimul, grandiosul, altele rămân incomplete, date peste cap de un germen născând al operei deja următoare. Niciuna

15 *Ibidem*, p. 60.

16 *Ibidem*, p. 63.

17 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 279.

18 Alain Quella-Villeger, op. cit., p. 187.

nu este destul de bine șlefuită. Căci în literatură ea comitea această greșală de a crede că totul trebuie lăsat în seama spontaneității, scrisului dintr-un elan inițial și lăsat ca atare într-un dispreț absolut față de ceva ce este indispensabil și anume să-ți aduni și să-ți clarifici gândurile de dragul cititorului, pe cât mai mult posibil. Opera considerabilă a lui Carmen Sylva, din care mult prea puține fragmente au apărut în franceză și în care cea mai mare parte va rămâne pe veci neștiută și pierdută, ar trebui să treacă prin mâna unui foarte conștiincios «grădinar». Astfel «plivită» și-ar câștiga rangul pe care-l merită”.¹⁹

19 *Ibidem*, p. 188.

XV

REGINA GLOBE TROTTER

Cea mai mare fericire și cea mai mare nenorocire este să nu-ți mai dorești nimic.

După plecarea lui Loti de la Sinaia, viața de zi cu zi a Elizabetei a intrat în rutina obișnuită: lungi întâlniri literare, interminabile ceremonii de primiri, parade militare și ieșiri la teatrele din București. Însă moartea bătrânului împărat Wilhelms al Germaniei și trei luni mai

târziu, la 15 iunie 1888, cea a fiului său, Friedrich al III-lea, aveau să pună capăt acestei monotonii. Ele au impresionat-o profund pe Regină, care-i-a trimis în loc de condoleanțe noului suveran Wilhelm al II-lea un cânt-rugăciune. Acesta însă nu va aprecia deloc gestul, tratând-o pe Carmen Sylva ca „bolnavă de *dichteritis*: poetită” 2 (de la germanul *dichter*. poet), și i-a transmis Regelui Carol „că femeile nu sunt bine venite în asemenea ocazii” 3. Furioasă că n-a fost invitată la ceremoniile funerare și revoltată de impolitețea împăratului, Elizabeta a plecat de la Sinaia direct la Westerwald, pe Insula Sylt, fără a mai trece prin Berlin. S-a instalat acolo pentru trei săptămâni, în compania a doua dintre doamnele sale de onoare, locuind într-o casuță de lemn, închiriată de la un sculptor.4

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 62.

2 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 124.

3 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 260.

4 George Bengescu, op. cit., p. 156.

Întoarsă la Sinaia la sfârșitul lunii august, Regina României avea s-o întâmpine pe Regina Natalia a Serbiei, în momentul acela în plină dispută publică cu soțul său, Regele Milan. Viitorul lor divorț era deja anunțat în toate ziarele europene. Venirea ei l-a stânjenit pe Carol, care nu știa cum să o întâmpine: ca fostă Regină sau ca soră a uneia dintre doamnele de onoare ale soției sale. Natalia a Serbiei, născută Kesco, era într-adevăr sora Principesei Ioana Ghica. Pe de altă parte, Carol se temea de influența pe care ar fi putut s-o aibă asupra Elizabetei care, cuprinsă de un mare elan de fericire, s-a arătat foarte entuziasmată de sosirea ei.5 Vizita Reginei Natalia a fost totuși scurtată de sosirea la Sinaia a lui Wilhelm de Wied și a Prințului de Wales, viitorul Rege Eduard al VII-lea. Episodul memorabil al acestei vizite a fost dorința lui Carmen Sylva de a-și implica invitații în *les tableaux vivants* pe care le imaginase. Ideea nu l-a amuzat decât într-o foarte mică măsură pe Principele Eduard, care a fost totuși constrâns să-i facă pe plac Reginei și deci o surpriză Regelui „jucând” într-unul din aceste „tablouri”. Evident că Regele Carol a fost absolut năucit când l-a văzut pe moștenitorul tronului englez în rolul unui câine care vorbește cu stăpânul său.6

În timpul șederii pe Insula Sylt, Carmen Sylva a scris o mică dramă cu două personaje, intitulată în *amurg*, și care a fost prezentată cu mare succes în luna martie 1889 la Comedia Franceză, în

interpretarea doamnelor Adeline Dude-lay și Hammard.⁷ Extrem de dornică să-și reînnoiască acest succes parizian, Regina s-a gândit să-i propună lui Sarah Bernhardt rolul principal al uneia dintre creațiile sale, cu toată

5 Alexandre de La Cerda, *Nathalie de Serbie, la reine errante*, Atlanți ca, Biarritz, 2000, p. 162.

6 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 132.

7 George Bengescu, *Carmen Sylva, Bibliographie et extraits de ses oeuvres*, pp. 80 – 81.

că marea Sarah nu era tocmai pe gustul ei, dar era un nume. Ocazia așteptată era cea a unui turneu al tragedienei la București, în luna mai. Ideea a stimulat într-atât creativitatea Elizabetei, încât în numai două luni ea a terminat șase dintre producțiile sale dramatice! Și totuși, cu toată asiduitatea Reginei, care a asistat la toate reprezentațiile pe care le-a dat actrița la București, răspunsul lui Sarah a fost un nu categoric și definitiv.

Abia în august 1890, Elizabeta a putut să onoreze invitația adresată de Regina Victoria prin intermediul fiului său în timpul vizitei la Sinaia, de a vizita Anglia. Cum călătoria la Balmoral nu fusese programată decât la începutul lui octombrie, Elizabeta se gândise să profite din plin de acest incognito. Și-a luat pseudonimul Contesa de Vrancea și a locuit la un hotel destul de modest, pe lângă Hyde Park. Era însă un incognito relativ deoarece, conform uzanțelor, Regina era totuși însoțită de o mică suită. Două doamne de onoare: Zoe Bengescu și Elena Văcărescu, cu mama sa, secretarul personal, Robert Scheffer, și un medic, Alexandru Theodori, acesta având o misiune secretă din partea Regelui Carol, și anume să-i facă rapoarte zilnice asupra îndeletnicirilor Reginei. El însă a fost nevoit să renunțe repede la această poruncă din pricina unei crize cardiace, ce o va bucura pe Regină, care avea o oarecare bănuială.⁸

În prima sa zi la Londra, Regina a vizitat National Gallery, spre a-și vedea pictorii preferați, preraphaeliții Friedrich Watts și Alma-Tadema, arătându-se complet neinteresată de tezaurul de la Westminster Abbey. Astfel, atunci când călugărița care era pe post de ghid și care cunoștea adevărata identitate a vizitatoarei i-a arătat colecția numismatică a mă

8 Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. VII, pp. 233, 516, B.A.R., manuscris, S88 (25) /XVIII.

năstirii, Elizabeta a întrerupt-o destul de tăios: „Nu poți să fii expert și interesat în toate domeniile” și a părăsit catedrala, preferând să facă turul magazinelor însoțită de doamnele sale de onoare și să se plimbe singură pe străzi, fără ca vreodată cineva să aibă cea mai mică bănuială în privința rangului său. Mai mult, în timpul unei vizite la serele Grădinilor Kew, entuziasmată de frumusețea florilor și a plantelor, vorbea cu glas tare, exprimându-și preferințele și continuând, din obișnuință, să joace rolul de Suverană, reprezentatie ce presupunea elogii, dar trezea nerăbdarea celor care erau nevoiți să încetinească pasul în urma ei. Când a întins mâna să atingă o plantă rară, admonestarea primită din partea unui gardian: *Don't touch that, M-am!* (Nupuneți mâna, doamnă!) a trezit-o oarecum la realitate.⁹

Două zile mai târziu, suita regală a pornit spre Llundano, o mică stațiune balneară din Țara Galilor.¹⁰ Elizabeta a simțit că înflorește în această călătorie, căci libertatea sa a fost totală acolo. Aristocrația din regiune o întâmpina sărbătorește.¹¹ A fost astfel invitată să participe la concursul tradițional al barzilor din ținut, solemnitate care avea să adune o mare mulțime de participanți. Secretarul Reginei, Robert Scheffer, avea să descrie această ceremonie într-una dintre cărțile sale de amintiri: „O întreagă mulțime instalată pe peluza vastului amfiteatru sosise s-o contemple pe Regina României. Ea se afla în centrul unei estrade între șase bătrâni sprijiniți de harpele lor și care improvizau, rând pe rând, catrene în dialectul celtic din Țara Galilor, întru gloria sa. În acel moment, Carmen Sylva s-a sculat de la locul său și, la rândul ei, s-a așezat în plină lumină, cu părul fluturându-i în vânt, înspre asistența încântată... Pe muzica de harpă ce o

9 Robert Scheffer, op. cit., p. 135.

10 O stradă și un han poartă încă numele său.

11 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 147.

acompania, ea și-a declamat câteva dintre cele mai recente poezii. În jurul ei era o tăcere religioasă, ce s-a transformat în urale frenetice atunci când a terminat”.¹²

O excursie în Irlanda a întrerupt vilegiatura la Llundano. A fost un fel de turneu electoral, organizat de Lordul Meath, un prieten al Principesei de Wied, și care a plimbat-o pe Regină, din nou fără consimțământul Regelui, unde i-a fost lui mai de folos.¹³

Regina Victoria o aștepta la Balmoral, în primele zile ale lui octombrie. Prințul de Wales și un ginere al Reginei Victoria, Principele

Henrich de Battenberg, au venit s-o întâmpi-ne. „Parcă mai aud și acum sunetul percutant al cimpoaielor care cântă o melodie de bun-venit, plină de veselie, scria Robert Scheffer atunci când povestea sosirea lui Carmen Syl-va și a suitei sale. S-au deschis portierele compartimentului nostru și Prințul de Wales a ajutat-o pe Regina noastră să coboare. Știam că totul se petrece conform unui ceremonial protocolar, care face ca întrevederile regale să se asemene într-atâta; cea mai mică silabă, cel mai mic gest sunt studiate și stabilite dinainte. Toată lumea părea foarte încântată și se declara fericită. Toți păreau că se comportă firesc, sincer și fără niciun fel de constrângeri, în timp ce îndeplineau această corvoadă... E greu chiar și pentru cel mai fin observator să surprindă o ezitare sau o urmă de plictiseală în atitudinea corectă a fiecăruia. Pentru cine nu cunoaște adevărul, e imposibil să descopere că de fapt toate conversațiile erau supuse acelorași reguli inflexibile; cât de remarcabil este meritul celor care reușesc să dea impresia că totul este foarte viu”. 14

12 Robert Scheffer, op. cit., p. 140.

13 Nicolae Iorga, *Pour se souvenir de la Reine Elizabeth...* p. 43.

14 Elena Văcărescu, op. cit., p. 117.

În jurnalul său, Regina Victoria avea să scrie, chiar în seara când sosise Elizabeta, că a fost „încântată s-o revadă pe Regină, căci ultima dată se întâlniseră în 1862. Își păstrase zâmbetul fermecător și ochii strălucitori, dar părul aproape alb era tuns scurt. Am întâlnit-o și pe una dintre doamnele sale de onoare. Domnișoara Elena Văcărescu este o tânără strălucitoare, cu trăsături orientale și ea poetă... Am luat dejunul cu Bertie, Alix, Eddy și Victoria. Apoi a venit în iatacul meu și am vorbit puțin. Este spirituală și plină de farmec... Mi-a povestit în cele mai mici amănunte șederea în Țara Galilor. Era foarte entuziasmată... Regina vorbește englezește fără niciun pic de accent, a fascinat pe toată lumea”. 15

A doua zi, Victoria a continuat: „Eram cu Regina la Birk-dale... După ceai, Elizabeta ne-a recitat niște frumoase sonete, scrise chiar de ea. Când ne-am întors, era aproape întuneric. Am vorbit mult pe drumul spre casă. Am sesizat o oarecare resemnare în glasul ei dar și mult curaj când mi-a vorbit despre nenorocirile ei. În schimb, nu mi-a pomenit nimic despre fetița sa”. 16 Această plimbare a fost urmată de o cină fastuoasă, la care Elizabeta a vorbit cu ardoarea-i obișnuită dar, lucru bizar, de îndată ce s-a ajuns la conversații de ordin general, s-a

cufundat în tăcere. Fără îndoială că își pregătea efectele spectaculoase pentru mai târziu, pentru lectura uneia dintre creațiile sale. Temându-se fără îndoială de această perspectivă, Principele de Wales deja plecase din castel, amintindu-și probabil de nobilul rol de câine ce îi vorbea stăpânului și pe care fusese nevoit, cu un an înainte, să și-l însușească.

„După cină, notează Regina Victoria în *Jurnal*, am trecut în salon unde, în prezența suitelor noastre reunite, Regina

15 *The Letters of Queen Victoria, a selection from HM.'s correspondence and journal between the years 1886-1901*, editor George Conte Buckle, vol. I, seria III, John Murray, Londra, p. 642.

16 *Ibidem*, p. 641.

Elizabeta ne-a citit una dintre piesele sale, o tragedie cu subiect grecesc”. 17 Carmen Sylva a derulat un papyrus pus în valoare de lumină. Avea grijă să citească mereu cu multă elo-cință. Victoria asculta atent și cu seriozitate. Poezia, pe care n-o înțelegea decât foarte puțin, o cucerea doar prin ritmicitatea rimelor, ce păreau ca un tors de pisică. „La sfârșitul lecturii, povestea Robert Scheffer, Victoriei i s-au umezit ochii. Totul era în nota sentimentală care le emoționa pe femeile generației sale. Sau poate se gândea că, dacă politica n-ar fi avut un cuvânt atât de greu de spus, Carmen Sylva i-ar fi putut fi noră”. 18

Plecarea oficială era prevăzută pentru a doua zi dimineată, după micul dejun. 19 Robert Scheffer a descris-o astfel: „Deja despărțirea oficială se făcuse în apartamentele particulare și Regina României, aflată în caleașca, saluta cu un zâmbet emoționat, când în prag a apărut total neprevăzut și contrar tuturor regulilor etichetei, puțin tremurând și cu lacrimi în ochi, Regina Victoria. Grăbindu-se spre treapta trăsuri, ea o sărută pentru ultima dată, cu un gest matern, pe Elizabeta, care o cucerise sufletește”. 20

După-amiază, Regina și suita sa au ajuns la Edinburgh, pe care l-au vizitat fără nici cel mai mic răgaz, de la 5 la 10 seara. A doua zi, Regina a asistat la slujba religioasă în Catedrală, dar era prea obosită, așa încât a mai și adormit. Din când în când, domnișoara Văcărescu încerca s-o trezească, dar fără prea mare succes. Când s-a terminat și ultimul cânt, s-a ridicat somnolentă, ezitantă și piciorul i-a alunecat pe prima treaptă, cu tot sprijinul acordat imediat, ajungând să se izbească totuși cu fruntea de podea. Toată asistența a fost

„*Lbidem*, p. 643.

18 Robert Scheffer, op. cit., p. 150.

19 *The Letters of Queen Victoria...* p. 646.

20 Robert Scheffer, op. cit., p. 153.

profund impresionată, dar ea, foarte amuzată, a știut să trateze cu umor această întâmplare.²¹

Cum drumul înapoi la Londra trecea prin Holyrood, Elizabeta a petrecut o după-amiază întreagă în casa lui Walter Scott, întreținându-se cu urmașii scriitorului. Înainte să părăsească Anglia și-a mai îngăduit două zile de libertate în compania unei prietene din copilărie, baroana de Bunsen și i-a poftit la hotel pe marea trageciană Ellen Terry și pe celebrul actor Irving, spre a le propune rolurile refuzate de Sarah Bernhardt.²² Încă de la ora prânzului, toată lumea se adunase în salon și aștepta întoarcerea Reginei, care ieșise dis-de-dimineată. Începuseră chiar să se îngrijoreze, dar către ora șase a sosit, scuzându-se că nu și-a dat seama cum a trecut timpul, căci fusese la maestrul Alma-Tadema, pe care îl admirase o zi întreagă cum lucrează.²³ Ultima după-amiază la Londra, Regina a petrecut-o cu Alma Strettell²⁴ și cu Max Müller la Friedrich Watts, pe care l-a încântat prin spiritul său, considerând-o o Regină asemeni celor visate de Rus-kin și comparând-o cu un *căpcăun intelectual*. A vrut să-i facă portretul, dar din lipsă de timp au discutat despre un tablou al lui Watts, la care acesta tocmai lucra: *Sic transit!* (aflat în prezent la Muzeul Tate din Londra).

Această operă pare-se că i-a fost inspirată artistului de cuvintele: „Am cheltuit ceea ce am avut, am pierdut ceea

21 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 156.²² *Ibidem*, pp. 158-159.

23 Robert Scheffer, op. cit., p. 156.

24 Alma Strettell (1853-1939) a lucrat împreună cu Carmen Sylva la traducerea în engleză a unui volum de cântece populare românești, culese de

Elena Văcărescu, *The Bard of Dâmbovița*, Harper & Co., Londra, 1891. Ea a cunoscut-o pe Carmen Sylva după succesul cărții *Spanish and Italian Folk songs*, 1887, ilustrată de bunul său prieten John Singer Sargent, care i-a făcut și un foarte frumos portret. Richard Ormond și Elaine Kilmurray, *John*

Singer Sargent. Early portraits, Yale University Press New Haven & Londra, 1998, p. 230.

ce am pus deoparte, dar ceea ce am dăruit, încă mai am!" și de mormântul lui Cavaignac, sculptat de François Rude la 1847 (din Cimitirul Montmartre din Paris). Regina aproape că a trebuit smulsă de lângă artist, ca să nu piardă trenul de întoarcere.²⁵ De la Londra, Elizabeta s-a întors la Segen-haus, apoi a plecat la Sigmaringen, ca să îl reprezinte pe Regele Carol la ceremonia de inaugurare a monumentului tatălui său.

²⁵ Mary Watts, *Annals of an Artist's Life*, vol. II, Macmillan and Co., Londra, 1912, pp. 189-190.

XVI

CAZUL VĂCĂRESCU

Iubirea care este atât de puternică, încât poate năruia orice piedici ori lanțuri, se termină adesea cu un căscat de plictiseală)

„România, îmi dau bine seama, este un stindard ce are în mijloc Roma și multe raze împrejur? murmurase Victor Hugo atunci când bătrân avea s-o cunoască pe Elena Văcărescu, venită să-i prezinte un poem din prima sa carte *Chant d'Aurore*, deja distins de Academia Franceză. Poetul a fost sedus de precocitatea acestei tinere de șaisprezece ani și prin intermediul unui apropiat al familiei Văcărescu, Lecomte de Lisle, a invitat-o să-l mai viziteze.³ Debutul promițător al copilului minune a suscitat lungi articole în ziarele românești, ceea ce a atras atenția Reginei Elizabeta.

Elena Văcărescu se născuse într-o familie de boieri valahi, care deveniseră renumiți în politică și litere de-a lungul secolelor al șaptesprezecelea și al optsprezecelea. La sfârșitul secolului al nouăsprezecelea, acești mari moșieri, aproape ruinați, se străduiau încă să-și țină rangul în înalta societate românească, fără să reușească de fiecare dată. Tatăl Elenei, Ion Văcărescu, diplomat de carieră, era mai degra

¹ Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 48.

² Roger Merle, op. cit., p. 130.

³ Elena Văcărescu, *Scrieri alese*, editată de Ion Stăvăiuș, Minerva, București, 1975, pp. 8 – 9.

bă cunoscut în societatea bucureșteană pentru aventurile și încurcăturile sale conjugale, decât pentru meritele diplomatice. Mama ei, Eufrosina Fălcoianu, era celebră pentru snobismul ei. Cuplul mai avea o fiică, Zoe, ștearsă și deloc frumoasă. Clanul mai număra și câteva mătuși împătimate ale jocurilor de cărți și un unchi, Mihai, care

scria, sub pseudonimul Claymoor, cronici mondene într-un ziar în limba franceză: *L'indépendance roumaine*.⁴

Anturajul Reginei devenise atât de apatic, încât spiritul Elenei a fost repede remarcat și în 1888 a primit propunerea de a deveni domnișoară de onoare. Împinsă de mama ei, Elena a acceptat. Iată ce portret îi făcea, la 26 octombrie 1891, Sully Prudhomme: „Era mărunțică, brunetă, cu ochii fini, pe jumătate închiși, cu gura bine conturată, fața puțin rotundă. Un pic grăsuța, cu aer mai degrabă inteligent decât tandru și nici urmă de senzualitate în expresia ei”.⁵ Elizabeta, în veșnicul ei elan de „maternitate generalizată”, a considerat-o foarte repede drept fiica sa, dacă nu de sânge, măcar de minte și de suflet. Apoi i-a dat și un nume de alint, „micuța mea”, în vreme ce Elena se adresa Reginei, spre consternarea generală a Curții, prin „Regina mea”⁶. În doar doi ani, tânăra Elena a câștigat încrederea absolută a Elizabetei, propunându-i chiar să participe la ședințele sale secrete de spiritism.

Se prea poate ca Elena Bibescu, foarte buna prietenă cu Julieta Adam, să fi fost cea care a inițiat-o în acest domeniu pe Regină. Aceste experiențe se petreceau de fiecare dată în budoarul Elizabetei, în mare secret și cât mai departe de urechile Regelui și ale „spionilor” săi. Încă de la primele ei participări, Elena Văcărescu a demonstrat că este un adevărat talent în învățarea măsuței. Cădea ușor într-un somn magnetic și o dată intrată în această stare, nu se mai oprea

4 Duiliu Zamfirescu, *Opere*, vol. VII, pp. 514 – 517.

5 *Echo de Paris*, 26 octombrie 1891, p. 2.

6 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 161.

din vorbit. În întâlnirile între patru ochi cu Regina, sufletul micuței Maria se întrupa în ea, astfel având loc lungi conversații filosofice de dincolo de mormânt cu mama sa. Asta ar putea să explice ascendentul Elenei asupra Elizabetei, care era de principiul să „creadă ceea ce i se spune până ce nu i s-a demonstrat contrariul”.⁷ Dar nu erau numai spirite, suflete ale morților, ci și întruchipări alegorice ca *Tortura*, *Clarvăzătorul*, *Aventurierul*, *Amorul*, *Fulgerătorul*, care pretindeau a fi nu suflete fără trup, ci forțe ale naturii, spirite înaripate, ce se supuneau unei legi superioare. A apărut o dată chiar și spiritul poetului grec Neos, care a recitat o poezie stranie, „de o tristețe strălucitoare, lipsită de orice urmă pământească!”⁸

În extraordinarele transe ale Elenei, poezia se amesteca adesea

cu prezicerile politice și sentimentale. Acum ne este ușor să le reconstituim, căci Regina, cu evlavie, a consemnat toate aceste experiențe supranaturale în voluminosul ei jurnal, de peste trei sute de pagini, păstrat în prezent la Arhivele Naționale din București. Carmen Sylva a vrut chiar să scoată și o carte, folosindu-se de acest jurnal. Titlul era *Cartea sufletului*, dar manuscrisul a fost parțial distrus din ordinul Regelui Carol.

În timpul uneia dintre aceste ședințe de spiritism, domnișoara Văcărescu, prin vocea spiritului fostului rege al Portugaliei și unchi prin alianță al Principelui Ferdinand, Don Louis, a afirmat că Principele ar fi îndrăgostit de ea. Auzind aceasta, Regina a fost nu numai stupefiată, dar chiar consternată. Ea nu observase nimic la Ferdinand în afară de faptul că era destul de apropiat de Elena. Insistența spiritelor ce grăiau prin glasul Elenei o făcură pe Elizabeta să ob

7 Robert Scheffer, op. cit., p. 172.

8 Arhivele Naționale, București, Fondul Regina Elizabeta, jurnal, V.

78/1891.

serve că tânărul Principe ascultă cu mare pioșenie lecturile acesteia, în prezența domnișoarelor de onoare, obiceiul devenind semnul unei pasiuni pe care ea o ignorase.

Principele Ferdinand, căruia familia îi spunea Nando, tocmai împlinise douăzeci și trei de ani și până atunci trăise doar în Germania. Era înalt, subțire și imberb. Avea părul blond, ochii albaștri, era puțin stângaci în gesturi și vorbea tăragănat, părând timid și negăsindu-și locul. Într-adevăr, situația sa nu era una foarte simplă. Nu numai că trebuia să se familiarizeze cu noul anturaj, dar trebuia să și manifeste profunde sentimente față de mătușa sa.

De îndată ce Regina a acceptat posibilitatea acestei iubiri între protejata sa și Principele moștenitor, s-au ivit și primele obstacole. În delirurile sale de medium, domnișoara Văcărescu l-a numit ca principal dușman pe un oarecare Charles Bernadotte, care nu era nimeni altul decât Ducele de Westergothie, cel de-al treilea fiu al Regelui Suediei și Norvegiei, văr după mamă cu Regina Angliei, care se presupunea că și el o iubește pe Elena și care, în plus, era destinat să devină împăratul francezilor! 9 Căci, conform spiritelor, Franța, care tocmai trecuse prin criza declanșată de generalul Boulanger, își aștepta salvatorul. În epocă exista chiar și o previziune conform căreia

trei B vor domni în Franța. Inițială „B” de la Bernadotte să fi fost oare destinată a fi a treia? 10

Dintr-odată se schițau două romane, două intrigi ce se înnodau prin intermediul spiritelor și în care doi pretendenți se băteau pentru tânăra poetă. În visurile sale, domnișoara Văcărescu se arăta atrasă de Charles Bernadotte, pe care

9 Diplomatul Gheorghe Duca l-a întâlnit pe Principe în anii 1940, când era la post la Stockholm, și a adunat mai multe confidențe despre această poveste destul de nebuloasă. Gheorghe Duca, *Cronica unui român în secolul XX*, vol. III, I. Dumitru Verlag, München, 1985, p. 192.

10 Robert Scheffer, op. cit., p. 178.

urma să-l ia de bărbat după moartea violentă a tânărului Fer-dinând. Ea descria cu o mulțime de detalii venirea lor la putere. Locuia la Paris și acolo atrăgea întreg cartierul Saint Germain, creându-i o imensă popularitate soțului său. O dată adormită, Elena chiar recita cuplete destul de picante, pe care prin puterile sale de medium le putea citi de undeva din viitor.¹¹ Dar brusc, izbucni războiul în Germania. Devenit între timp francez, căpitanul Bernadotte, impus de o facțiune puternică, urca repede în grad. Aveau loc bătălii importante, dintre care cea mai mare se desfășura în jurul orașului Trèves. Charles Bernadotte se dovedea a fi un inegalabil strateg și deci triumfa. Întors la Paris, se năștea un nou imperiu. Charles domnea ca stăpân absolut și readucea Franței granițele din perioada carolingiană. Și după ce Elena Văcărescu era unsă împărăteasă, sora sa Zoe, în urma unui fericit șir de întâmplări, se alegea cu titlul de Regină a Portugaliei.¹² Printre transformările produse în celelalte state europene, România îngloba, împacându-le totodată, toate celelalte popoare din Balcani, alegându-și drept capitală Constantinopolul. Numai că toate aceste preziceri n-aveau să dureze mai mult de vreo zece ani, pentru că noul împărat al francezilor, Charles Bernadotte, era înjunghiat în zi de sărbătoare, în aglomerația unui mare oraș, pavoazat anume pentru augustul vizitator. Evident ca proiectul de unificare româno-bulgară făcut de Regele Carol la 1885, după căderea lui Alexandru Battenberg, dar refuzat de acesta, împotriva voinței Reginei, o inspirase în mare măsură pe Elena Văcărescu atunci când crease această adevărată nebunie spiritisto-politică.

Regina, cucerită de măreția viziunilor dragei sale Elena, i-a scris

aproape zilnic, vreme de mai multe luni, nepotului său, povestindu-i în cuvinte mirololante posibilul său vi

11 *Ibidem*, p. 181.12 *Ibidem*, p. 184.

Itor. Dar Principele Carol al Suediei era mai degrabă îngrijorat de acest delir și arată scrisorile, de altfel confidențiale, mamei sale, sora mamei Elizabetei.¹³ Când pudica Prințesă Maria de Wied a primit copiile acestei corespondențe, i-a trimis fiicei sale o lungă și sumbră epistolă, împănată cu imbolduri pioase și admonestări severe: „Nu mai pleca urechea la vorbe înșelătoare!” Numai că toate acestea n-au avut niciun efect, pentru că Regina a aflat prin intermediul „vocilor” că mama ei se căsătorise în secret cu intendentul ei, Baronul de Roggenbach, pe care ea îl detesta și despre care chiar credea că este tatăl fratelui său mai mic, Otto.¹⁴

Adversarul visului imperial era Don Louis, care făcuse dezvăluiri stupefiantе în privința pasiunii lui Ferdinand. Când acesta s-a îmbolnăvit puțin, „spiritele” au crezut că, învins de patima sa nebunească, a încercat să se otrăvească. Adevărul e că se plictisea în palat, dar și în afara lui. Din timpul șederii la Potsdam, el nu păstrase decât amintirea agapelor militare, care la București nu puteau fi la fel. Într-adevăr, aventuri galante nu prea avusese, iar cumințenia lui exagerată mira mai degrabă decât să placă. Don Louis devenise tot mai insistent și cerea negreșit Reginei să intervină spre a-l influența pe Ferdinand. Era de fapt un joc, spre a-l incita pe acest tânăr fără experiență să se hotărască o dată. Aventura a fost una castă. Între timp, Regina sărbătorea această bucurie prin poezii, numai că furtuna bătea la ușă.

Logodna în secret a fost totuși anunțată la Peleș, după Pastele din 1890. Conform lui Robert Scheffer, căruia Regina i s-a confesat, a fost foarte poetic!

„Obosită, într-o dimineață, domnișoara Văcărescu s-a întins pe divanul dintr-un ungher și a ațipit imediat. O clipă

13 Scrisorile se găsesc în prezent la Arhivele Naționale din București.

Fondul Regina Elizabeta, V 79/1891.

14 Robert Scheffer, op. cit., p. 217.

mai târziu, ca din întâmplare, Principele a deschis ușa. Regina i-a făcut semn, ducându-și arătătorul la buze, astfel încât să n-o tulbure din somn pe copila adormită. Ferdinand, foarte emoționat, s-a așezat

lângă divan.

De îndată, Elena, care dormea, a murmurat ușor:

— Nando, Nando! E blond, are ochii albaștri. Vino, Nando!

Oare „prieteni” graiau indiscreți, aduseseră pe buzele fetei o mărturisire? Această chemare irezistibilă l-a convins pe Nando. El a îngenuncheat și a luat-o de mână.

— Nando, spuse iar Elena. Și se trezi.

— Iată-mă, răspunse el. Mă accepți?

— Deci nu visam, spuse ea mirată, dar nu prea convingător.

Și printre lacrimi se promisera unul altuia¹⁵. Trebuia însă dusă la bun sfârșit această căsătorie, ceea ce prezenta unele probleme. Ferdinand s-a scuzat că nu poate să-i mărturisească Regelui iubirea înainte de a-i spune tatălui său. Familia Vacărescu, trimisă la Roma, unde bătrânul tată al Elenei era numit ministru plenipotențiar, dădea semne de nerăbdare. Orgolioasa doamnă Vacărescu, asaltată de scrisorile fiicei sale, „a vrut chiar să fugă la Sinaia spre a-și îmbrățișa ginerele și de pe treptele tronului să-i inspecteze pe viitorii supuși ai fiicei sale”¹⁶. Trebuia calmată și i se recomandă răbdare, discreție și prudență. Ferdinand trăgea de timp spre a-și asigura victoria, spre a pregăti terenul și a îndepărta obstacolele. Numai că inerția lui nu era de bun augur. Și spre a-l determina să acționeze, Elena îl trata în fața celorlalți cu o familiaritate care surprindea. S-ar fi zis că Regele a ghicit tot și că doar închidea ochii, fiind de fapt de acord. O excursie la Câmpulung, în Carpați, părea a fi ocazia ideală spre a anunța evenimentul.¹⁷

¹⁵ *Ibidem*, pp. 213 – 214.

¹⁶ Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, nota din 14/26 iunie 1891.

¹⁷ Robert Scheffer, *Orientul Regal*, p. 214.

În primul moment, Regele nu s-a opus, ci dimpotrivă. Dar o dată întors la București, a început să ezite. Când i-a dat vestea prim-ministrului Lascăr Catargiu, răspunsul acestuia a fost tăios și brutal: „Nu se poate! Dacă vrea să se căsătorească într-adevăr cu ea, va rămâne un simplu particular”.¹⁸ Refuzul lui Catargiu în privința acestei căsătorii nu provenea din vreo lege, ci din teama că vechile bătălii pentru tron, între marile familii românești care domniseră cândva, să nu reînceapă, distrugând astfel complet prestigiul noii dinastii și rațiunea pentru care ea a fost chemată la putere în 1866. Indiferent ce ar fi fost, în următoarele patruzeci și opt de ore, după ce

rostise: „Această căsătorie este imposibilă!”, împins de Regină care îi lauda meritele și calitățile tinerei și avantajul ca pe tronul României să fie o româncă nu o străină, Regele a părut să cedeze fie pentru că era aproape convins, fie poate pentru că bunătatea sa firească îl constrângea s-o facă. A decis să-și acorde un răgaz în care spera să se ajungă la un rezultat al polemicilor ce ar putea să îi deschidă ochii și soției sale. Față de Elena s-a arătat binevoitor, permițându-le chiar tinerilor să se vadă în particular.

Dar polemicile aveau să izbucnească în gazetele românești mai vii, mai zgomotoase și mai vehemente ca niciodată. Nimeni nu prevăzuse una ca asta. Toată lumea o critica deschis pe Regină, analizând în amănunt viața și comportamentul mătușilor și unchilor viitoarei Regine. Regele, pentru că nu se pronunțase categoric, a început să dea înapoi. Așa cum era de așteptat, de la Sigmaringen a sosit un refuz. Fata a fost înștiințată, spre a-i menaja susceptibilitățile, că unicul motiv ar fi egalitatea în rang prin naștere indispensabilă în această situație. Foarte repede, Elena a scos la iveală ilustre acte străvechi ce susțineau că Văcăreștii proveneau din vechii duci din Făgăraș, din Transilvania, dar cum aceste

18 Scrisoarea lui Titu Maiorescu către Duiliu Zamfirescu, Biblioteca Națională, București, Mss. 11 627.

pergamente au fost cerute spre a fi analizate de către Regele Carol, ele au rămas invizibile.¹⁹

Ziarele străine s-au revoltat și ele. La Viena, Berlin, Köln sau Frankfurt se vorbea cu multă rezervă despre această nefericită întâmplare. În schimb, *L'Echo de Paris*, prin pana unui oarecare Lepelettier, avea să facă să se cutremure nobilele văduve și fetele bătrâne. Era considerată ca iminentă căderea dinastiei, declararea Reginei ca fiind nebună, și moartea din dragoste a protejatei sale.²⁰ Elizabeta citea fără să comenteze. Un singur articol din partea ei a fost publicat prin intermediul Contesei Diane de Beausacq, în *Le Gaulois*, „Un roman în preajma unui tron”, scris de ilustrul ziarist parizian Arthur Mayer.²¹

Regina Victoria a Angliei s-a interesat și ea îndeaproape de această poveste. Într-o scrisoare adresată fiicei sale celei mari, Victoria de Germania, ea nota: „O prietenă sosită de la București mi-a spus că domnișoara Văcărescu e foarte intrigantă și că o are pe Elizabeta la degetul cel mic. Numai că Regina nu-și dă seama și-i păstrează aceeași

prietenie exaltată. Eu consider că nu-i nici frumoasă, nici foarte rafinată și mă îndoiesc profund că Ferdinand ar putea fi îndrăgostit. Dar cum este puțin izolat și nu are posibilitatea să cunoască alte doamne, a căzut sub influența Elizabetei... Nimeni nu vrea ca viitoarea Regină să fie aleasă din rânduri-le familiilor românești...22

În întâlnirile lor între patru ochi, Carol a încercat s-o convingă pe Regină să renunțe de a mai susține această căsătorie. Machiavelic, el i-a cerut chiar să-l convingă pe

19 Robert Scheffer, op. cit., p. 216.

20 *L'Echo de Paris*, 2 iulie 1891, p.1.

21 *Le Gaulois*, 19 decembrie 1892.

22 Agatha Ramm, *Beloved and darling child, last letters between Queen*

Victoria and her eldest daughter (Mult iubita și draga mea copilă, ultimele scrisori ale Reginei Victoria către fiica sa cea mare), 1886-1901, Alan

Suton, Londra, 1990, p. 129.

prim-ministru în acest sens. Întâlnirea a fost un eșec. În plus, i s-a atras atenția că nu se cade ca fata și logodnicul său să trăiască sub același acoperiș. Neîndoielnic că plecarea fetei ar fi fost considerată ca o ruptură, dar orgolioasă și sigură pe sine ea nici nu se gândea să plece. Dimpotrivă, tulburată de toate aceste evenimente, Elena era cuprinsă de somnolență și de colici stomacale. Soluția a venit de la Sigmaringen. O telegramă l-a chemat pe Principe acasă. Scena finală a fost una foarte teatrală, cei doi îndrăgostiți în lacrimi, ca și Regina de altfel, după care a căzut cortina...

XVII

ÎN EXIL

Iertarea este aproape o formă de indiferență;

Când iubești, nu ierți sau

Iubirea și politicaucid prietenia.

Atmosfera la Curte devenise insuportabilă. În ciuda legendarei sale energii, Regina se simțea tot mai profund afectată de cele din jur. Izolată din pricina prieteniei față de Elena Văcărescu, nu se mai întâlnea decât cu o parte dintre prietenele sale românce pe care le primise cândva în apartamentele sale. De altfel, acestea nu doreau să pomenească măcar de acest subiect arzător, neîndrăznind să-și manifeste dezaprobarea. Regele, din ce în ce mai irascibil, o bombarda

cu întrebări și reproșuri. Printre remarcile sale se strecurau și vagi amenințări. Pe zi ce trecea creștea răceala față de ea și de Elena Văcărescu. Mesele deveniseră lugubre. Era nevoie de o schimbare de atmosferă. Urmând sfatul secretarului ei, Robert Scheffer, Elizabeta a ales Veneția, pentru ca acolo era foarte plăcut în acea perioadă a anului, nu erau turiști, deci nu s-ar fi scris prea mult despre ea. Plecarea trebuia să aibă loc în iulie 1891, după sărbătorirea celor douăzeci și cinci de ani de domnie ai lui Carol. Pretextul a fost o boală a Reginei, pe care însă nimeni nu a precizat-o.²

Elizabeta s-a instalat la Hotelul Danieli, însoțită de Elena Văcărescu și de sora sa Zoe, de doctorul Romalo, de se

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 44 și 51.

2 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 163.

cretarul său și de adjutant, colonelul Greceanu. Primele două săptămâni au fost foarte liniștite, deși exista acolo un spion dublu, care otrăvea puțin atmosfera, pentru că trimitea atât Regelui, cât și ziarelor de scandal rapoarte amănunțite asupra fiecărei mișcări a Reginei.³ Dimineața o petrecea în compania Elenei, iar după-amiaza, vizitând monumentele orașului.⁴ Sosirea lui Pierre Loti pentru scurtă vreme, la 14 august, a fost prilej de mare bucurie pentru întreaga suită regală. Au urmat lungi plimbări cu gondola pe Gran Canale, sub clar de lună. Loti n-avea ochi decât pentru *Exilata*. Într-adevăr, așa o numea pe Elizabeta, într-una din nuvelele pe care le-a publicat la întoarcerea la Paris și în care i-a luat partea Reginei persecutate, exprimându-și poziția în favoarea Elenei Văcărescu. „N-am văzut, n-am observat nimic pe unde treceam, căci gândul îmi era în altă parte”. Veneția avea pentru el un rol secundar. Ea devenise mai degrabă orașul lui Turner și nu cel al lui Canaletto.

Vizita lui Loti însă îl agasa din nou pe Rege, care îi interzise iar cu fermitate soției sale orice legătură cu acest scriitor, îl considera de-a dreptul nepoliticos, mai ales fiindcă fusese nevoit să suporte una dintre glumele sale. Și în acest conflict era amestecată din nou Elena Văcărescu. După vizita sa la Sinaia, în 1887, Academia Maghiară îl invitase pe Loti la Budapesta, numai că acesta refuzase categoric. Atunci s-a crezut ca o făcuse pentru că se situa de partea României în conflictul care mocnea între cele două popoare. Un ziarist ungar, Sigismond de Justh, s-a grăbit să publice un articol incendiar, în care îl ataca pe scriitor, deformând afirmațiile Elenei Văcărescu în privința

vizitei lui Loti la Sinaia.⁵ Reconcilierea a luat forma unui purceluș mecanic care purta nu

3 Arhivele Ministerului Afacerilor Externe Române, Dosarul *Călătorii regale*, 1891-1893.

4 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 164.

5 Leopold Stern, op. cit., p. 77.

mele publicistului maghiar trimis domnișoarei Văcărescu de către Regină, dar prost plasat, din greșeala unui valet, sub șervetul de masă al Regelui. El nu gusta deloc ceea ce putea părea o cât de mică dovadă de nerespectare a protocolului. Drept care, s-a înfuriat cumplit atunci când a despăturit șervetul și i-a sărit în față un animăluț îmbrăcat în mătăsuri și care țe-păise pe masă, străbătând-o de la un capăt la altul. Încremenită, asistența n-a îndrăznit să schițeze nici cel mai mic zâmbet.⁶ Regele insistă ca domnișoara Văcărescu să se țină de cuvânt și să plece cât mai curând. Pe de altă parte, de la principele Ferdinand nu venea nicio veste. De când fusese expediat la Sigmaringen, nu mai scrisese decât de două ori alesei sale. Îngrijorată, ea îi trimisese misive pe cai lăturalnice, numai că ele au fost interceptate. Regele i-a cerut lui Ferdinand să încheie povestea asta o dată pentru totdeauna. Tăcerea lui le uimea și le dispera pe doamnele de la Veneția. Regina i-a trimis o lungă scrisoare, amintindu-i că-și dăduse cuvântul și că nu se poate dezice de asta decât dând dovadă de o mare mișelie. Elizabeta nu voia ca el să se îndoiască de consecvența ei, în ciuda obstacolelor și presiunilor. La nevoie ar fi putut să renunțe la tron, dar tot s-ar fi căsătorit cu Elena. Cum poșta nu i se părea suficient de sigură, a trimis scrisoarea prin valetul său de încredere. Acesta s-a întors fără răspuns. Le-a informat doar pe Elizabeta și Elena că Principele este bine, sănătos și că a părut mai degrabă mirat decât încântat de primirea epistolei.⁷

Acest lucru le-a surprins și spre a se convinge că era chiar așa, au trimis un alt ambasador, pe doctorul Young, un american și, totodată, dentistul Reginei. Numai că nu a reușit nimic mai mult, pentru că spusele sale corespundeau perfect

6 *Ibidem*, p. 42. Nuvela *Exilata* a fost tradusă în germană la puțină vreme după aceea, în 1893, și publicată la o editură maghiară, la G. Grimm din

Budapesta.

7 Robert Scheffer, op. cit., p. 48.

cu cele ale primului trimis. În fața acestui răspuns, Elena s-a agățat și mai tare de Regină. Mai exista o urmă de speranță în ideea că Ferdinand, fiind bine păzit, încerca să-și ascundă permanent sentimentele, așteptând momentul în care să poată fugi și să pună la picioarele Elenei coroana. „Vocile” așa preziseseră.⁸

Vlăguită de atâtea emoții, Elizabeta nu se mai ridica din pat ori din șezlongul ei, refuzând să se mai hrănească.⁹ Își blestema „meseria” de Regina, care o împiedicase să devină artista ce credea că ar fi în stare să ajungă, dacă ar fi trăit în alt mediu.¹⁰ La un moment dat, într-o discuție în șoaptă, sugerată de „spirite” s-a gândit pentru o clipă chiar și la posibilitatea unui divorț. Elena o împingea în această direcție și se și vedea la Neapole, unde ar fi putut să își aleagă reședința de iarnă, instalându-și acolo Curtea. Numai că acest proiect avea un enorm inconvenient, căci Regina depindea integral de Rege și de familia sa din Germania, ca să aibă din ce trăi, iar în cazul unui divorț, prost văzut de ambele părți, risca să se trezească fără niciun fel de venituri.

Atunci Regele își anunță vizita. Tuna și fulgera în privința încăpățănării domnișoarei Văcărescu de a rămâne la Veneția, afișându-se în preajma Reginei, care ajunsese să fie ponegrită din cauza ei. Reporterii le hărțuiau fără încetare! Zilnic, noi tăieturi din ziare soseau la hotel și evident erau departe de a o liniști. Elena Văcărescu susținea sus și tare că o să moară dacă va fi despărțită de „Regina sa”. Pretextând că noaptea o cuprind spaime îngrozitoare, obținuse chiar ca patul ei să fie așezat lângă cel al Reginei. Elizabeta, cu candoarea sa bine cunoscută, avea să accepte această imprudență abilă.¹¹ A doua zi, Lepelletier, jurnalist la *L'Echo de*

8 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 170.

9 Robert Scheffer, op. cit., p. 244.

10 Mite Kremnitz, *Carmen Sylva*, p. 275.

11 Robert Scheffer, op. cit., p. 253.

Paris, de altfel cel care anunța periodic în articolele sale falsele tentative de sinucidere ale Elenei, a transformat acest eveniment fără importanță în dovada că „o idilă safica foarte strânsă le leagă pe cele două femei”¹².

Regele a fost atât de revoltat de această provocare a jurnalistului francez, încât a decis să plece la Veneția, chiar în aceeași zi. A doua zi, pe 6 septembrie, i-a trimis Reginei de la Viena, unde se oprise, un ultimatum în care o amenința că nu va veni decât dacă

domnișoara Văcărescu se retrage. Elena a fost foarte greu de convins să plece, dar în cele din urmă a acceptat, poate și unde Regina îi promisese că o va chema înapoi de îndată ce situația se va calma. Ultimele sale cuvinte înainte de plecare au fost: „Fac o prostie!” Cum s-a urcat Elena în trenul de Milano, Regele și-a făcut intrarea și i-a spus soției sale, în prezența întregii suite: „Ah, afurisita asta de fată, dacă o mai găseam aici, o omoram cu mâna mea!” Această criză de furie pentru cineva care întotdeauna s-a dovedit foarte sobru a surprins pe toată lumea.¹³

A doua zi, *L'Echo de Paris* scria că Elena Văcărescu „promise patru sute de mii de franci ca să plece, probabil pentru a justifica apelatura de roman cu care fusese etichetată această aventură regală”. În ciuda tuturor acestor lucruri, articolul se încheia cu o telegramă care anunța că „ea încercase să se sinucidă înghițind o sticlă de laudanum” ¹⁴. Nu erau însă decât zvonuri răuvoitoare...

Povestea fusese urmărită în lumea întreagă. Ea se regăsea adesea în corespondența Reginei Angliei către fiica sa cea mare. La 7 septembrie, Victoria scria: „Am primit o scrisoare foarte tristă din partea biete Princesese de Wied, foarte îngrijorată de soarta Elizabetei”. ¹⁵

¹² *L'Echo de Paris*, 22 iulie 1891, p. 1.

¹³ Robert Scheffer, op. cit., p. 256.

¹⁴ *L'Echo de Paris*, 24 iulie 1891, p. 1.

¹⁵ Regina Victoria a Marii Britanii, *Beloved and darling child, last letters between Queen Victoria and her eldest daughter, 1886-1901*, John Murray, Londra, 1930, p. 131.

În secret, Elizabeta îi trimitea Elenei, la Milano, mai multe telegrame zilnic. „Cumplită noapte, începută printr-un coșmar, în care erai pe moarte, urmare a palpitației și durerii de șale. Rog trimite curând vești despre tine”. ¹⁶ Sau „Citit doctorilor ca să le arăt că sufletul nu e sănătos: s-au speriat de aceste tristeți simpatetice. Mulțumesc. Curaj. Suntem susținute”. ¹⁷ Dar Elena nu răspundea. De la Milano a plecat la Paris și, în ciuda insistențelor, Regina n-a mai văzut-o niciodată.

Cum șederea la Veneția nu i-a priit sănătății Elizabetei și a și expus-o prea mult criticilor presei, Carol luă hotărârea s-o ducă la Pallanza, o mică stațiune balneară de lângă Lacul Maggiore, unde a rămas până în mai 1892. De Crăciun, la Pallanza s-au alăturat familiei

regale Maria și Wilhelm de Wied și Principele Leopold de Hohenzollern. Elizabeta a părăsit Lacul Maggiore, plecând la Castelul Segenhaus, lângă Neuwied, la 1 iunie 1892, unde a rămas până în august 1894. De-a lungul acestor doi ani, Regele s-a dus des la Segenhaus, în iunie, iulie și octombrie 1892, în ianuarie și august 1893 și în mai și iulie 1894. Înainte să plece la Segenhaus, toți eroii dramei de la Veneția, medicii și secretarul, au fost concediați. Robert Scheffer, căzut în dizgrație, s-a răzbunat publicând un pamflet, *A la Cour de Raguse*TM, în care prezenta în amănunt cazul Văcărescu.

Primirea ce i-a fost făcută la Segenhaus a jignit-o și a întristat-o pe Regină. Ea își adora ținutul natal și avea o profundă afecțiune pentru familia sa, iubire ce de la distanță se amplifică. Principesa-mamă constata aproape zilnic că „toate principiile sănătoase cu care își înarmase fiica dispăreau văzând cu ochii, iar sufletul său german se lăsase sedus de

16 Nicolae Iorga, *Spre a ne aminti de Regina Elizabeta a României*, p. 52, doc. X.

„Idem, p. 53., doc. XII.

18 Robert Scheffer, *A la Cour de Raguse*, A. Lamerre, Paris, 1892.

Înfloriturile latinești. În loc să regenereze ea poporul român, s-a lăsat contaminată de corupția orientală. Doamna Serenisimă evoca asfaltul Sodomei și bitumul Gomorei, sperându-se de Conflagrație”. 19 Cumnata sa îi declara în fața că nu face altceva decât să „creeze momente jenante” 20.

Regina Victoria a Angliei scria într-o epistolă din 14 iunie 1892, adresată fiicei sale, împărăteasa văduvă a Germaniei: „Am primit astăzi o scrisoare confidențială din partea Principesei de Wied, care îmi dă vești despre fiica sa, ce se află acum la ea și se simte mai bine. Se pare că medicii s-au purtat foarte urât cu ea... Logodna lui Ferdinand i-a creat un șoc. Dar ea n-are nimic cu micuța noastră Missy”. 21 Pentru a evita posibile complicații ulterioare, Regele Carol s-a străduit să-i găsească repede o soție tânărului Principe. Și a dat peste una dintre cele mai bune partide ale momentului. Maria de Saxa-Coburg și Gotha, Missy pentru intimi, cea de-a doua fiică a Ducelui de Edinburgh și a Marii Ducese Maria a Rusiei, deci nepoata de bunică a Reginei Angliei și de bunic al Țarului Rusiei, care pe atunci avea doar șaptesprezece ani. Și totuși... verii săi primari, viitorul Nicolae al II-lea al Rusiei și George al V-lea al Angliei, îi făcuseră o curte perseverentă. Din motive

cunoscute doar de ea, foarte ambițioasa mamă a lui Missy s-a opus din răspuțeri acestor proiecte de căsătorie. Blondă, cu ochii aproape violet, cu tenul lăptos al englezoaicelor, foarte veselă, iubind viața și mondenitățile, sportivă și călăreață neîntrecută, era făcută să devină regină.²²

19 Robert Scheffer, op. cit., pp. 130-131.

20 Mana, Regina României, op. cit., vol. I, p. 308.

21 Victoria, Regina Marii Britanii, op. cit., p. 142.

22 De văzut excelentele biografii ale Reginei Maria, semnate de Hannah

Pakula, *The last Romantic*, Simon & Schuster, New York, 1984 și Guy Gauthier, *Missy, Reine de Roumanie*, France-Empire, Paris, 1993.

S-au organizat întrevederi între cei doi tineri la Coburg și Berlin, dar timidul Ferdinand nici n-a deschis gura la prima întâlnire. La cea de-a doua, ascultând porunca tatălui și a unchiului său, i-a cerut mâna tinerei Maria, care emoționată de stângăcia lui a acceptat, deși nu era îndrăgostită.

Mult mai târziu, în anii 1930, Principesa Bibescu scria despre căsătoria lui Ferdinand cu Maria: „Această ființă uimitoare, categoric cea mai frumoasă principesă și poate chiar una dintre cele mai frumoase femei din Europa, era născută spre a eclipsa pe toată lumea... Ea a slujit însă scopurilor providenței, adăugând discreției pe care acest bărbat dorea să se sacrifice, contrastul strălucitor al vecinătății ei”.²³

Logodna lui Ferdinand cu Maria a avut loc în 1892, la Palatul din Potsdam. Carol s-a ocupat singur de toate pregătirile, de parcă ar fi fost văduv. El i-a oferit Mariei un somptuos costum popular românesc, așa cum făcuse și la nunta lui cu Elizabeta și i-a făcut o vizită de curtoazie bunicii miresei, Reginei Victoria, la Londra.

Înainte de a ajunge la Sigmaringen pentru binecuvântarea nupțială, Missy, însoțită de mama ei, s-a dus să se prezinte Reginei Elizabeta la Segenhaus. Mult mai târziu, Maria descria, în amănunt, această vizită în *Memoriile* sale. „Ninsese foarte devreme în acel an, așa că am sosit în sănii, în fața unei căsuțe bizare, situate în inima pădurii... în sunetul vesel al zurgălăilor, sania aluneca ușor spre poarta de la intrare, în prag se afla o doamnă foarte în vârstă, înveșmântată în negru, cu capul înfășurat într-un voal alb. O apariție cu totul specială. Avea o frunte imensa, netedă și rotundă ca un glob, o frunte puternică,

sub care se ascundeau în orbitele adânci niște ochi cu pleoape grele și obosite ce păreau că te privesc din adâncul infinitului. Cavitățile erau atât de adânci-te, încât dădeau chipului descărnat aspectul impresionant al

23 Ghislain de Diesbach, *La dernière orchidée*, pp. 62 – 63.

unui craniu. Această apariție șocantă s-a luminat cu un zâmbet de bun venit. La fel de impresionante erau și femeile de toate vârstele care o însoțeau. Niciuna nu era perfect sănătoasă ori normală. Păreau că au fost adunați sub același acoperiș în spiritul *Evangheliei* toți surzii, orbii, paraliticii, muții și săracii cu duhul de pe acest pământ²⁴... Printre acești infirmi, bătrâna doamnă care părea o magiciană benefică, de la care se așteptau minuni... Un singur bărbat se număra printre aceste femei, un domn în vârstă, cu favoriți, cu ochii urduroși, cu o gură fleșcăită și cinică. Baronul de Roggenbach, un bătrân domn cam sinistru... Mai târziu aveam să aflu că Regina nu era de acord cu prezența lui... fiind un nou prilej de tragedie pentru ea”.

Principesa-mamă i-a prezentat cu mare entuziasm tinerei fete și mamei sale, amândouă de altfel îngrozite, această Curte demnă de cea a familiei Gonzaga din Mantova epocii Renașterii, plină de paralitici, orbi, muți, majoritatea rude sărace ale familiei. „Categoric că bătrânei doamne îi plăcea să-i adune pe dezmoșteniții sortii. Mai târziu aveam să aflăm ce se spunea despre ea: că are puteri vindecătoare și că primea în casă toți schilozii și bolnavii din ținut. După o vreme, Regina Elizabeta mi-a povestit niște lucruri ciudate despre mama sa. Cochetând cu psihiatria, ea cădea în anumite momente în transă și atunci sufletul său părea că îi părăsește trupul; intra într-un fel de stări de extaz, devenind imaterială, spunându-se chiar că plutea deasupra solului, planând peste spătarele scaunelor și coborând scările fără să le atingă”. 25

„După nenumărate formule de bun venit, am fost poftite într-o încăpere mare, cu pereții îmbrăcați în lemn de brad. Singurul ornament caracteristic erau panourile pictate cu flori enorme, cu tije firave contrastând violent cu cadrul atât de sobru al odăii. Principesa-mamă s-a grăbit să-mi explice că

24 Maria, Regina României, op. cit., vol. I, p. 345.

25 *Ibidem*, vol. I, p. 346.

aceste panouri erau pictate de fiica sa. Surprinse de unicitatea lucrurilor ce ne înconjurau, pe buzele noastre se ivise o întrebare

mută, în vreme ce priveam de jur-împrejur: unde era fiica sa? în cele din urmă, mama s-a interesat amabil de sănătatea Reginei. Princesesa a ridicat brațele. Ah, Elizabe-ta, ah!...” Elizabeta părea să fie o mare problemă pentru ea. Ne-a spus că de luni de zile Elizabeta era paralizată sau își imagina că este. Refuza să meargă și chiar să se țină pe picioare. Neobosită, picta toată ziua stând în pat. Uneori era dusă afară cu fotoliul. Îi plăcea la nebunie pădurea, dar era convinsă cu greu să iasă din casă”. 26

„În sfârșit, bătrâna princesă ne-a condus într-o altă aripă a casei, respectiv în apartamentele Reginei bolnave. Am urcat ca într-o procesiune, în tăcere, o scară îngustă și întortocheată... În cele din urmă am ajuns în fața unei uși. Bătrâna doamnă a întredeschis-o și cu o voce rugătoare și temătoare a întrebat dacă putem intra. Probabil că răspunsul a fost afirmativ. Fără alte vorbe am fost poftite într-o mică încăpere, în care patul luminat de un tavan de sticlă ocupa cea mai mare parte a odăii. În pat, sprijinită de nenumărate perne, albe și moi, stătea întinsă cea pentru care veniserăm”. 27

Elizabeta a strâns-o pe Maria în brațe, i s-a adresat cu „dragă copilă” și i-a vorbit despre România și despre îndatoririle ce o așteptau alături de Ferdinand. La sfârșitul întrevederii i-a oferit un prețios manuscris, intitulat *Wanderstab* (*Bastonul de drum*), al cărui text și miniaturi din fildeș erau făcute manual și legate somptuos de un aurar din Köln, pe nume Hermeling²⁸. Vizita la Segenhaus a fost urmată de o alta, la Neuwied, la Principele de Wied, pe care Maria îl considera drept „o replică izbitoare, dar mai puțin dramatică a surorii sale”. Nunta a avut loc la Sigmaringen câteva zile mai târziu și tinerii căsătoriți, după *o zi de miere*, au plecat spre

26 *Ibidem*, vol. I, p. 347.

„*Ibidem*, vol. I, pp. 353 – 354.

28 George Bengescu, *Carmen Sylva Intime*, p. 165.

România. Vizita Manei și a mamei sale au fost urmate de cea a împărătesei lui Friedrich al Germaniei, la 10 aprilie, vizită sugerată de mama acesteia, Regina Angliei.

În această perioadă agitată de exil, pe care ea dorise și-n care perseverase cu voluptate, a tipărit și un roman lung și confuz, cu un subiect irlandez, dar lipsit de elemente de autenticitate a locului, numit *Deficit*. În ițele acestei povestiri foarte întinse există și o surprinzătoare viziune, care pare foarte reală, asupra vieții în Țara

Galilor și nu numai în mediul celor bogați ori al proprietarilor de mine. Copiii vorbesc și gânguresc extrem de veridic. Există și câteva pagini despre viața muncitorilor. Personajul principal, Tom, este un copil foarte iubit de mama sa, care îl îngrijește din greu și îi iartă greșelile ce pot merge chiar până la crimă. Asta pentru ca îl știe victima unei boli cumplite. Portretul acestui tip voluntar, care solicită, smulge banii pe care-i folosește pentru capriciile sale ori pentru nebunii sau vicii, dar care e și în stare să-și riște viața coborând în mină, spre a salva victimele unei prăbușiri. Totul este extrem de bine conturat. Poetul și pastorul Gwyne sunt și ei redați cu mare artă. Scena rugăciunilor clericului în arhaica biserică este impresionantă, iar nobila rugăciune izvorâtă din mari suferințe morale este fără îndoială de o mare frumusețe. Autoarea introduce și un poet contemporan pe care-l pune să recite balade, al căror ton preluat după cel al lui Uhland este just și sigur. Între cinicul Tom și bardul entuziast se discută, în fața sticlelor goale, sofisticate probleme de etică. Din rezervorul vechiului romantism, Regina se inspiră pentru a crea o vrăjitoare care face mult bine în acest mediu exotic și mistic: din nou talentul de a personifica elementele naturii iese la iveală. Totul e plin de un romantism care ar fi putut să șocheze în altă epocă, dar nu putem să nu recunoaștem că există o anumită arhitectură, acțiuni mereu vii, precum și o ușurință în descrierea numeroaselor personaje și locuri.

XVIII ÎNTOARCEREA

Există oamenii care se hrănesc într-atât din propria lor suferință, încât reușesc să se și îngrașe.

La 10 septembrie 1894, întâmpinată de urale sincere, Regina, însoțită de Rege, a revenit la Sinaia. În *Memoriile* sale, Principesa Maria descria astfel întoarcerea ei: „După o primire fastuoasă la gară, ne-am dus cu toții la mănăstire să ascultăm un Te Deum. Ea nu-și uitase exilul, care durase doi ani: Carmen Sylva nu uita niciodată. Parcă vad și acum sublimul aer regal cu care a urcat treptele tronului aflat în fața celui al Regelui. Își recucerise o proprietate și atitudinea ei era de o demnitate tragică, ce nu putea să treacă neobservată, ca de altfel nici privirea adâncă, cu care contempla chipurile ce se înghesuiau în jurul ei spre a-i ura bun venit”.² Elizabeta nu i-a reproșat niciodată lui Carol exilul ei, cel puțin nu în public.³ Deși era impulsivă și foarte voluntară, accepta întotdeauna voința soțului, care trecea pe primul loc, pentru că amândoi aveau de slujit aceeași cauză.⁴

1 Carmen Sylva, *Les Pensees d'une Reine*, p. 84.

2 Maria, Regina României, *Histoire de ma vie*, vol. II, p.71.

3 *Beloved and darling child, last letters between Queen Victoria and her eldest daughter, 1886-1901*, p. 170. Castelul Balmoral, 25 septembrie 1894;

Regina către fiica sa: „I-am telegrafiat Elizabetei și Principesei de Wied spre a le transmite felicitările mele pentru fericita revenire a Elizabetei. Am primit răspunsuri favorabile de la toată lumea. Sper și mă rog lui Dumnezeu ca totul să se schimbe în bine și Carol să aibă grijă de ea”.

4 Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 72.

Două luni mai târziu, cuplul regal a sărbătorit cu mare fast nunta de argint. Dincolo însă de aparențele de sărbătoare, lucrurile nu mai erau ca înainte. Toată lumea se întreba cum se va comporta Elizabeta cu tânărul cuplu princiar. Prietenia din primele zile avea să se schimbe repede. Principesa Maria se întreba dacă „întoarcerea sa va însemna o schimbare în bine sau în rău, va fi oare pentru mine ca o mamă?” 5 Temerile sale au fost confirmate și încă în fața tuturor. Amintirea dureroasă a pierderii fiicei sale era încă prea puternică, iar nevoia de maternitate a Elizabetei se transformase în gelozie. „În timpul lungii mele absențe venise o tânără și se născuseră doi copii. Când am văzut căpșoarele lor blonde pe sub ramurile copacilor, am început să mă rog în șoaptă: Doamne, ai mila și nu mă părăsi! Nu pot, nu, nu pot! Este peste puterile mele!” Și totuși, poate că și în urma insistenței lor lui Carol, a făcut efortul și s-a apropiat repede de cei doi copii. Cel mare, Carol, viitorul Rege Carol al II-lea al României, avea deja un an când ea sosise la Sinaia. Fetița, Elizabeta, care va deveni mai târziu Regina Greciei, fusese botezată astfel în onoarea Reginei, pentru că se născuse la câteva zile după întoarcerea ei. Acești doi primi-născuți au mai avut alți patru frați: Maria, născută în 1900, care a devenit ulterior Regina Iugoslaviei, Nicolae, născut în 1903, devenit Regentul României în timpul primei domnii a Regelui Mihai (1927-1930), Ileana, în 1907, care a ajuns Arhiducesă de Habsburg-Toscana, și Mircea, în 1913, care a murit la o vârstă fragedă.

Cei care l-au cunoscut pe Ferdinand în epoca respectivă își amintesc de profunda lui disperare tainică. În loc să se bucure de fiecare nouă naștere, părea mai curând că acestea îi îndoliază sufletul. Catolic practicant, Ferdinand era foarte credincios. Căsătorindu-se cu o

principeasă protestantă, a trebuit să jure, în ziua în care s-a cununat catolic, că des

5 *Ibidem*, p. 75.

cendenții săi vor fi crescuți în spiritul credinței catolice. Din implacabile rațiuni de Stat a trebuit de șase ori la rând să fie sperjur. Constituția românească i-a îngăduit lui Ferdinand să-și păstreze religia, dar nu a acceptat ca același lucru să se întâmple și cu viitorul Rege, născut pe pământ românesc. Roma s-a arătat tolerantă pentru primul copil, dar nu și pentru al doilea. Deși Ferdinand a încercat să facă tot posibilul ca fiica sa să fie botezată catolic, Consiliul de Coroană și miniștrii s-au arătat de neînduplecat. Vaticanul l-a excomunicat pe Ferdinand, care a fost astfel lipsit de orice fel de asistență religioasă.

La puțin timp după întoarcerea Reginei, principele moștenitor a făcut febră tifoidă și a crezut că a fost pedepsit de Cel de Sus. A ieșit din boală alt om: un bărbat deja obosit și îmbătrânit pentru vârsta lui. În ciuda tuturor încercărilor, Elizabeta nu numai că n-a știut să-l consoleze, ci chiar repeta zilnic că nepotul său este pierdut, de parcă și-ar fi dorit ca el să moară. Îi voia oare într-adevăr moartea, pentru ca astfel să scape de Maria? Fără îndoială că nu. Era doar acea nuanță de morbid care însoțea spectacolul ei de zi cu zi.

Deși foarte tânără, Maria nu i-a purtat pică, pentru că îi intuise foarte bine adevărata personalitate. „Aunty avea vocație de martir; se complăcea în această situație, drama și complicațiile îi erau necesare, ca altora soarele ori aerul curat. Nu simțea niciodată nevoia să trăiască într-o lume normală; uneori chiar s-ar fi zis că suferința era pentru ea un lux care o cufunda într-un fel de beție a durerii, pasiunea pentru dramatizări exaltându-se într-o magnifică poezie ori în vorbe sublime”.

6

Elizabeta voia să controleze totul, să fie un fel de mătușă despotică, copleșind-o pe tânăra mamă cu sfaturile ei, numai că aceasta s-a răzvrătit foarte repede împotriva oricărui

6 *Ibidem*, p. 108.

amestec. Atmosfera între Vechiul Palat și Cel Nou, după cum erau supranumite cele două Curți în înalta societate bucureșteană, era în plus înveninată de spionii Regelui. Pe primul loc între aceste persoane de temut se afla Charlotte de Saxa-Meiningen, sora mai mică a lui Wilhelm al II-lea al Germaniei, în timpul deselor sale șederi la Sinaia și București, ea a răspândit într-adevăr tot felul de calomnii

împotriva tinerei Maria, crezând că astfel o va ajuta pe Elizabeta să-și re-câștige popularitatea pierdută în detrimentul nepoatei sale.⁷ Toate ieșirile tânărului cuplu erau atent supravegheate. Regele și Regina asistau la seratele lui Ferdinand și ale Mariei ca niște adevărați paznici. Criticile aduse de Elizabeta Mariei au atins punctul culminant atunci când tânăra principesă nu a ezitat să folosească cloroformul pentru a suporta mai ușor nașterea celui de-al treilea copil. Elizabeta considera că „să aduci pe lume un copil este un moment de o asemenea poezie divină, încât nu trebuia îngăduită nicio alinare, acestui extaz în durere”.

Dramele cotidiene nu încetau decât când veneau în vizită suverani străini. Musafirul cel mai important a fost împăratul Austriei, Franz Joseph. Regele Carol avea un respect plin de afecțiune pentru bătrânul împărat, iar acesta, la rândul său, îi era un prieten adevărat. Franz Joseph a sosit pe 16 septembrie 1896 la București, și acest eveniment a prilejuit o sărbătoare plină de fast. Regele a ținut foarte mult la asta. După o trecere în revistă a forțelor armate și după terminarea ceremoniei de primire, familia regală a plecat la Sinaia, unde Carol voia să-i arate bătrânului său prieten castelul pe care-l înălțase și de care era atât de mândru. Deși castelul avea multe camere de oaspeți, pentru împărat avea să fie amenajat un apartament special. S-au organizat și niște așa-zise serbări câmpenești în extraordinarele peisaje ale Sinaiei și anume o plimbare la Stâna Regală, un loc deosebit de pitoresc.

7 Hannah Pakula, *The Last Romantic*, pp. 56 – 57.

unde pășteau cirezile de vaci ale domeniului regal. Aici s-a oferit un dejun mai mult sau mai puțin rustic. Toată lumea trebuia să pară cât mai simplă, mai bine dispusa și fără pretenții. Sau aproape toată lumea, căci Elizabeta „făcea tot ce-i stătea în putință să însuflețească acest prânz în aer liber⁸, după cum povestea Principesa Maria în *Memoriile* sale. Totul părea să meargă de minune, dar exuberanța sa lirică nu era întotdeauna pe gustul lui Carol și a lui Franz Joseph. Arta sa de a primi musafiri era adesea foarte fantezistă. La masă, Elizabeta dirija foarte autoritar conversația, dădea cuvântul doar unor cozeuri străluciți și ridica nivelul discuțiilor pe culmi la care împăratul nu avea acces, în vreme ce Carol tăcea mai tot timpul.⁹

Vizita împăratului Austriei a fost urmată de cea a Regelui Gustav al Suediei¹⁰, apoi de cea a prietenei sale din copilărie, Baroana de

Deichmann, născută Bunsen, și în sfârșit de cea a Reginei văduve a Țărilor de Jos. Emma de Wal-deck-Pyrmont era verișoară primară cu Elizabeta. „Erau ca două plante ivite din aceeași rădăcină, scria Principesa Maria, dar care, trăind în ținuturi diferite, se dezvoltaseră complet altfel. Fiecare asimilase câte ceva din țara căreia îi dedicase existența... În ciuda acestei perfecte asemănări fizice, exista o extraordinară diferență de fire. Aunty respingea cu o superbă indiferență față de realitate tot ceea ce era prozaic ori practic... Regina Emma era în schimb o doamnă în vârstă, foarte gravă, venerabilă și optimistă, care nu-și permitea fantezii, chiar dacă le avea, decât după îndelungi reflexii...” n

Fizicul Emmei nu era nici impunător, nici maiestuos. Ea semăna mai degrabă cu o menajeră planturoasă, cu dantelurile bonetei sale de „femeie de treabă”, cu aspectul ei opu

8 Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 251.

9 *Ibidem*, vol. II, pp. 253 – 255.

10 *Ibidem*, vol. II, p. 273.

11 *Ibidem*, vol. II, pp. 273 – 274.

lent și toaletele extrem de respectabile, dar deloc regale.¹² Emma, obișnuită să conducă, să sfătuiască, să prevadă, o considera pe Elsa, cum îi spunea ea verișoarei din România, prea originală și prea excentrică. O învinuia pentru limbajul său poetic și pentru avântul îndrăzneț al imaginației sale. Câteva vorbe prozaice îi erau de ajuns ca să o readucă la realitate, „îi tăia orice elan lui Aunty, făcând ca aproape totul să pară ridicol; era ca atunci când cineva taie brusc sforicică unui zmeu în mii și mii de culori abia înălțat spre cer”.

Ca să destindă atmosfera, cu timpul tot mai conflictuală între cele două *Palate*, principesa Maria a avut bună idee ca prin câteva zvonuri voalate să-i dea de știre lui Carmen Sylva că și ea s-a apucat să scrie. Elizabeta și-a schimbat complet atitudinea față de ea și a încurajat-o sincer. Ele au căzut astfel la pace pe câmpul literaturii. „Îmbătrânea, imaginația ei sărăcise, scria Maria în *Memoriile* sale, a mea, spunea ea generoasă, era bine venită spre a-i lua locul imaginației sale. Era, adăuga ea, o binecuvântare că fusesem în stare să mânuiesc pana. Mă copleșea cu complimente pline de entuziasm, mă îndemna să scriu și de îndată ce terminam vreo poveste o și traduceam în germană. Chiar mă asigura că vocabularul meu este mai bogat ca al ei și că simt frumusețea cu o intensitate cu totul specială... *Child, child,*

spunea ea adesea, de unde știi toate astea? N-aș fi crezut niciodată că știi atâtea". 13 Și a invitat-o să participe activ la seratele muzicale și literare pe care le organiza de trei ori pe săptămână, din 1886, indiferent că se afla la București, la Sinaia, sau chiar la Segenhaus.

Impresionată de sărăcia în care se zbăteau unii scriitori sau artiști, Carmen Sylva nu o dată trecuse peste rigorile protocolului și l-a influențat pe Rege să acorde distincții „bene

12 *Ibidem*, vol. II, p. 274.

13 *Ibidem*, vol. II, p. 367.

merenti", însoțite de pensii sau ajutoare bănești. Intenția nu i-a fost întotdeauna înțeleasă. Impresionată de geniul și soarta nefericită a lui Eminescu, ce îi fusese fără îndoială prezentat prin intermediul lui Titu Maiorescu, imensă autoritate literară și politică (cu care colaborase la traducerea poemului său dramatic *Vârful cu Dor*) și ale cărui poezii le indusese în antologia *Rumänische Dichtungen*, realizată în colaborare cu Mite Kremnitz, Regina a încercat în timpul unei întâlniri la Palat, după cum povestește în memoriile sale Elena Văcărescu, să-i acorde un astfel de ajutor. Eminescu a refuzat însă cu violență, refuzând toate invitațiile ulterioare de a participa la șezătorile de la Palat. Era poate în firea poetului. Cu toate acestea, Elizabeta a continuat, prin intermediul lui Maiorescu, să-l ajute cu bani din caseta personală atunci când poetul a plecat la sanatoriul de la Viena, pretinzând însă anonimatul. Menționată doar în treacăt de istoricii literari interbelici – Călinescu a făcut-o din curtoazie pentru Fundațiile Regale, care îi publicau monumentală *Istoria literaturii române* – întâlnirea ratată dintre Regină și poet a fost din nou studiată după 1989, fără însă să se fi adus noi date care să modifice substanțial esența imaginii pe care o avem despre eveniment.

Muzicianul Carl Flesch descria în *Memoriile* sale atmosfera din saloanele lui Carmen Sylva. „De trei sau patru ori pe săptămână se cânta muzică de cameră, de tot felul, intercalată cu solouri instrumentale și vocale. Secretarul particular, Edgar dall'Orso, și violoncelistul Dinicu erau organizatorii acestor programe. Exista o lege nescrisă, ca toți muzicienii în trecere prin București să treacă și pe la Palat". 14 Preferințele muzicale ale Elizabetei se îndreptau spre marii clasici, spre Johann Sebastian Bach și Händel, pe care-i socotea senini și puri, ori spre virtuozul Brahms. Nu-i plăceau

14 Carl Flesch, *The memoirs of Carl Flesch*, capitolul, 3 ucurești",

Rock-liff, Londra, 1957, p. 166.

compozitorii moderni și a-l considera pe Wagner, ale cărui compoziții le ascultase pe la 1900, în timpul festivalului de la Bayreuth, „prea senzual și tulburător” 15. Printre invitați s-a numărat însuși Ignace Paderewski, în 1897, care a fost prezentat la Curte de către marea sa protectoare pariziană, Elena Bibescu. Concertele se dădeau într-un mare salon, unde se găsea o mică orgă, mărturie a preferinței Reginei pentru acest instrument. Podiumul, ceva mai ridicat decât restul încăperii, era dominat de un oratoriu în miniatură, unde luau loc doamnele cele mai frumoase de la Curte. La baza podiumului era o sofa pe care aproape întotdeauna stătea lungită Elizabeta, ce făcea conversații cu oaspeții cei mai importanți sau ținea la îndemână un caiet și scria în momentele de inspirație. Carmen Sylva invita pe rând oameni politici literați, erudiți, dar și elita din înalta societate bucureșteană.

Aceeași Elena Bibescu este și cea care i-a prezentat Elizabetei, în primăvara lui 1898, un copil-minune român, pe nume George Enescu, al cărui succes neașteptat la Paris cu prima sa operă, *Poema română*, a entuziasmat-o într-o asemenea măsură, încât mareșalul Curții, bătrânul Alexandru Fi-lipescu, s-a arătat chiar ostil la ideea aducerii genialului copil la Palat. El se temea ca Regina să nu cadă într-o nouă capcană, gândindu-se desigur la întâmplarea cu Elena Văcărescu¹⁶ și totuși întâlnirea a avut loc, iar Carmen Sylva a fost fermecată de arta tânărului violonist¹⁷. Impresia a fost atât de puternică, încât l-a invitat să petreacă vara la Sinaia. În timpul șederii acolo, el a compus lieduri pe versurile Reginei. În total șaptesprezece creații în două săptămâni, considerate și astăzi de criticii muzicali drept niște piese remarcabile. Eli

15 George Enescu, „Amintiri despre Carmen Sylva”, în *Revista Fundațiilor Regale*, București, 10, nr. 12, 1 decembrie 1943, p. 504.

16 – *George Enescu*, monografie coordonată de Mircea Voicana, vol.

II, Editura Academiei, București, 1971, pp. 640 – 641, foarte comunistă, dar cu multe note interesante.

„Idem, vol. I, pp. 212 – 213.

sabeta visa pentru Enescu să devină un compozitor ca cei de altă dată pe care-i iubea într-atât. îl supranumea „fiul ei spiritual” și l-a ajutat financiar și moral toată viața. Regele, care nu era deloc un fin

cunoscător în ale muzicii, îl aprecia pe Enescu mai degrabă pentru că era foarte harnic. Pentru Enescu, Elizabeta a rămas până la moarte icoana tinereții sale. Și n-a ezitat niciodată să-i ia apărarea ori de câte ori a fost criticată sau atacată, după dispariția ei dintre cei vii.

Și totuși în salonul ei nu erau numai genii. Principesa moștenitoare Mana scria în *Memoriile* sale: „Regina nu putea trăi fără emoția puternică a descoperirii unor ființe rare, al căror talent trebuia încurajat. Sigur că nu ar fi fost nicio problemă dacă Auntie s-ar fi mulțumit doar să-i proslăvească pe acești protejați, pentru simpla ei plăcere. Dar ea cerea ca și noi să ne extaziem în fața lor, ceea ce uneori mă amuza... La un moment dat luase sub aripa ei ocrotitoare un francez, destul de bătrân, în care avea impresia că descoperise un geniu muzical, deși el era pictor de meserie.¹⁸ Ea ne asigura că acesta știe pe dinafară toate operele, ba chiar că ar putea interpreta toate rolurile, fie că era vorba de un tenor, de un bariton, sau de un bas. Auntie, deși ea însăși o bună muziciană, și o artistă veritabilă, ne invita să îl ascultăm pe acest individ încrezut, care gângurea sau urla pe toate tonurile posibile. Cuprinsă de un entuziasm sincer, ea vedea în acest falnic individ o ființă genială. îl asculta cu mâinile împreunate, ca pentru o rugăciune, căzută în extaz, în vreme ce noi uneori trebuia să ieșim din odaie ca să nu izbucnim în râs”.¹⁹

Celelalte distracții favorite ale Reginei erau pictura și broderia, la care excela într-o asemenea măsură, încât a inventat o cusătură care-i poartă numele și care a fost răsplătită cu o medalie de aur la Expoziția Universală din 1900.²⁰ Din

¹⁸ Este vorba de Jean Lecomte du Nouy, care a făcut numeroase călătorii la Curtea de la București între 1896 și 1906.

¹⁹ Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 104.

²⁰ George Bengescu, *Carmen Sylva, Intime*, pp. 270 și 272.

păcate, în prezent nu au mai rămas decât puține mărturii ale lucrărilor sale pictate în afară de manuscritele cu miniaturi.²¹ Majoritatea operelor considerate prea îndrăznețe au fost distruse după moartea ei, de familia românească sau germană ori de apropiații care le considerau nu destul de reușite. Conform documentelor de care dispunem azi, ne putem face o oarecare idee despre creațiile sale: în mare parte era vorba de amestecuri bizare de flori, scoici și păsări, care nu respectau nicio regulă acceptată a compoziției sau panouri cu versete biblice, destinate bisericilor reformate din București ori

Către 1898, se amestecă și în conflictul dintre vechea și noua școală de pictură, susținând societatea „Tinerimea Artistică” și chiar expunând la primele manifestări ale acesteia, rol ce-l va ceda însă repede Principesei Maria. Chiar dacă gustul ei personal se îndrepta mai curând către pictura academică, Watts, Alma-Tadema, Begag, Lenbach, impetuosul Grigorescu o farmecă de la prima lor întâlnire, către 1879. În primăvara lui 1880 îl invită chiar să facă parte din suita sa în timpul unei călătorii la Neuwied. Pasiunea pentru Grigorescu a îndemnat-o să cumpere lucrări valoroase de fiecare dată când artistul expunea. Anecdota cu un distins colecționar bucureștean disperat, că n-a putut cumpăra nimic la ultima expoziție Grigoresciană, pentru că pe toate pânze-le importante era deja cartea de vizită a Reginei, care fusese să vadă expoziția în avanpremieră, este semnificativă.

21 în 1896, Elizabeta realizează în colaborare cu pictorul Jean Lecomte du Noii ilustrațiile pentru volumul *Domnul Hampelmann*, publicat în același an la București.

22 Elfride Radetzky, „Carmen Sylva Evangelien-malerei”, în catalogul expoziției „Carmen Sylva”, 7 martie-2 mai 1999, Muzeul Neuwied, pp. 82 – 83.

XIX

„M-AM NĂSCUT CU UN SECOL PREA DEVREME...”

Nu poți obosi niciodată de viață; nu poți obosi decât de tine însuși.
sau

Pe măsură ce trăiești, începi să te temi că Cerul însuși poate fi ultima și cea mai cumplită deziluzie.1

„Aunty era întotdeauna ocupată cu proiecte grandioase și extravagante cu care ar fi trebuit să ferească poporul său și omenirea”, scria Principesa Maria în *Memorii*. Vedea mereu totul la dimensiuni grandioase; era mereu nevoie de o organizare măreață, indiferent despre ce-ar fi fost vorba. De o infinită generozitate, era gata să-și dea și ultimul ban pentru a alina o suferință, însă dărnicia o făcea o victimă foarte ușoară pentru profitori... Carmen Sylva credea că totul este posibil, neavând nici simțul măsurii, nici pe cel al absurdului, lăsându-se dusă de val de un entuziasm înflăcărat chiar și când era vorba de cele mai evidente înșelătorii. Magnificele-i proiecte sfârșeau de fiecare dată printr-o ceartă ori o catastrofă. Promitea lucruri pe care nu le putea face. Cheltuia bani care nu-i aparțineau, numea

oameni în posturi inexistente, dădea călduroase scrisori de recomandare, primea tot felul de lume și credea sincer că a salvat multe suflete. Am văzut de multe ori cum a fost înșelată în mod ignobil; i-am văzut pe cei pe care i-a copleșit cu bunătatea ei și care apoi s-au răzvrătit și au calomniat-o. Regele era mereu obli

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 4 și 6.

gât să o smulgă din ghearele escrocilor și să o scoată din încurcături în care se lăsa cu ușurință antrenată”. 2

După ce a ajuns în România, obligațiile rangului ei înalt – Elizabeta se ocupa de vreo douăzeci de societăți de caritate, dintre cele mai diverse, de un azil pentru copiii părăsiți și de o organizație de încurajare a industriei textile. Printre toate aceste proiecte exista unul care îi era cel mai drag, mai ales după 1900, când începuse chiar ea să aibă mari probleme cu ochii... „vreau să pun bazele unei colonii pentru orbi, spunea ea, în care să trăiască la un loc, cu familiile lor, nevăzătorii și văzătorii, căci majoritatea oamenilor sunt diferiți sau vor să fie”. 3 Ideea fondării unei colonii, numită foarte poetic *Vatra Luminoasă*, s-a născut la 1898, dar abia în 1902 a început Regina să lucreze cu adevărat acolo. 4 Să fii orb și sărac în România anului 1900 însemna că nu-ți rămânea decât să cerșești. Pentru a integra orbii de toate confesiunile și naționalitățile, ea le-a oferit șansa să trăiască decent, imaginând un cartier cu case mici, dar cochete situat la marginea de est a Bucureștiului. Casele urmau să fie construite din fondurile de caritate pe care le patrona, aici orbii putând să lucreze și să se instruiască într-o școală dotată cu o vastă bibliotecă în Braille.

În acest proiect, Regina a fost ajutată de un fost tipograf, pe nume Teodorescu care, atins de o cecitate completă, a încercat multă vreme să îmbunătățească tehnicile de tipărire, utile nevăzătorilor. El a inventat o tiparniță mult mai performantă. Cu „Tiparnița Teodorescu”, un orb putea tipări până la cinci mii de pagini pe zi! Regina preconiza chiar, către 1907, să tipărească și cărți în esperanto, pentru ca toți orbii din lume să se poată înțelege mai ușor între ei. Ideea unei limbi

2 Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 107.

3 Henri Morandes, „Une visite à la Reine de Roumanie”, în *Femina*, 1906, p. 547.

4 Hildegard Emilie Schmidt, *Carmen Sylva Blindenwerk* în *Rumänien*.

Neuwied, 1985, pp. 135-173.

universale a entuziasmat-o atât de tare, încât din 1908 devine președinta de onoare a Societății de Esperanto din România și mai târziu, în 1910, a Societății Europene similare. Pentru a atrage fondurile necesare în vederea construirii acestei colonii, Regina a demarat un întreg dispozitiv publicitar al proiectului, a dat interviuri ziarelor românești și străine și a poftit pe toată lumea să facă donații. Iată cum a prezentat proiectul președintelui SUA, Theodore Roosevelt, într-o scrisoare din 12 octombrie 1905: „O altă preocupare majoră pentru mine este problema nevăzătorilor, pentru că o cumplită viroză egipteană a făcut ravagii aici. Se pare că sunt cam 15 mii de orbi, majoritatea tineri, voinici, care au fost soldați. Un tipograf, la rândul lui victimă a cecității, a inventat o nouă mașinărie ce poate tipări pentru nevăzători, iar valetul meu, un om tare isteț, care a lucrat pentru acest orb vreme de șapte ani, a preluat ideea și a dezvoltat-o luni de zile, în care i s-a dedicat cu răbdare! Tiparnița era gata de funcționare când un muncitor invidios a distrus-o ca nu cumva patronul lui să câștige ceva bani. Peste câteva zile ea va fi reparată. Avem brevetul pentru cinci țări, inclusiv America, iar inventatorii nu vor să câștige niciun ban, ci doresc să pună bazele a ceea ce eu numesc «orașul orbilor», cu sumele câștigate de pe urma producției date de această mașinărie. Astfel, un orb va putea tipări până la cinci mii de pagini pe zi. Va începe o viață nouă pentru orbii de pretutindeni! Am comenzi deja de peste tot și am început construcția orașului orbilor cu două sau trei familii, un inginer și un călugăr, un sculptor și așa mai departe. Am început cu părinții, iar apoi vor veni și copiii. O școală ar fi foarte utilă. Trebuie s-o prevedem și pe aceasta, în oraș, dar deocamdată ar fi prea costisitor să începem cu ea. Vreau să construiesc ceva pe sistem socialist. Dacă vă interesează cât de cât, o să vă trimit un plan al organizației noastre. Sper să-mi răspundeți, deși mă tem că am abuzat deja de răbdarea dumneavoastră și greșesc, ca de fiecare dată, când obosesc. Mașina de scris este de mare ajutor pentru mâinile obosite, dar zgomotul pe care-l face este prea solicitant pentru minte. Dacă scriu mai mult de două sau trei ore la rând, mă poticnesc la fiecare cuvânt și nu pot dicta”. 5

Deși corespondența cu Roosevelt a fost mult mai bogată, iar președintele american se declara în una dintre epistole entuziasmat de „The Bard of Dâmbovița”, realizat de Carmen Sylva împreună cu Alma Strattel, nu cunoaștem contribuția lui la proiectul Vetrei Luminoase.

Prin intermediul revistei franceze *Femina*, care apărea în întreaga Europă în vremea respectivă, Elizabeta s-a gândit să contribuie și la extinderea literaturii feminine, așa încât i-a declarat unui reporter, venit să-i ia un interviu la Sinaia că, le propune colecționarilor de autografe o carte poștală cu miniaturi, având imprimată pe ea una dintre cugetările ei „care să coste un minimum de cinci franci și un maximum fără limită” 6. De asemenea, ea conta pe vânzarea „Tiparniței Teodorescu” în străinătate. Reușita a fost reală și foarte importantă. Tiparnițele au fost vândute până în Australia7 și America.

Dar cum sumele din donații și din vânzări nu au fost suficiente, Regina, a pus în joc și fondurile personale, adică 46.000 de franci, mai mult de jumătate din venitul său anual, care era de 82.000 de franci. Fondurile aprobate pe lista sa civilă erau de 72.000 de franci.8 După moartea mamei sale, în martie 1902, Elizabeta a moștenit între altele Castelul de la Segenhaus. Dar pentru ca această clădire să nu fie vândută, fratele său, Wilhelm de Wied, i-a propus o rentă anuală de 10.000 de franci în schimbul cesionării imobilului. Astfel au putut fi construite primele patru pavilioane

5 „Roosevelt și Familiile Regale” în *Scribner's Magazine*, vol. LXVII, nr. 4, aprilie 1920, pp. 408110.

6 Henri Morandes, op. cit., în *Femina*, 1906, pp. 547 – 551.

7 George Bengescu, *Carmen Sylva, Intime*, p. 244.

8 Robert Scheffer, op. cit., p. 20.

În 19069 și când proiectul a fost din păcate abandonat. La moartea Reginei, când proiectul a fost abandonat, fuseseră deja ridicate vreo cincizeci de case.

Într-o scrisoare adresată, în 1903, vechii sale prietene Else von Arnim, Elizabeta anunța pregătirea unei cărți despre care spunea mai târziu că era „o ultimă privire aruncată vieții de la înălțimea celui de pe urmă far... Lucrez acum la o carte a smereniei, care îmi dă o mare bucurie. Am intitulat-o *Mein Penatenwinkel* (Altarul zeilor mei). Vreau să vorbesc acolo despre toți cei pe care i-am cunoscut încă din prima tinerețe și cum la vârsta mea cimitirul este mult mai populat decât lumea ce mă înconjoară, cu siguranță va fi o carte ciudată. Am ajuns cu relatarea doar la momentul când aveam 12 ani și am deja 150 de pagini de tipar... Până acum, am amânat mereu să scriu despre viața mea, dorindu-mi să nu descriu decât purul adevăr, dar fără să comit

vreo indiscreție ori să aduc vreo acuzație. În sfârșit, am găsit forma ideală. În *Mein Penatenwinkel* rămân doar zeii casei, astfel încât nu pot pătrunde decât cei care au murit deja. Ferindu-mă de orice dezvăluire necunoscută, pot să fiu autentică, fără să fiu nevoită să vorbesc de cei care nu merită. Este o mare fericire pentru mine!

Am cunoscut atât de mulți oameni deosebiți și distinși. Ei îmi vor popula povestirile, iar această carte a omagiului și recunoștinței ar putea fi ultimul rezultat al vieții mele cumplit de aspre... E adevărat că de multe ori descriu insuficient, pentru că pe mulți i-am cunoscut doar în fragedă copilărie, drept care doar puțin din aspectul lor exterior mi s-a întipărit în memorie. Pot să-l descriu exact pe Ernest Moritz Arndt, pentru că am petrecut ore întregi pe genunchii lui, dar eruditului Bernays nu-i pot face decât o schiță de portret. Sper să-l fi putut reda cât mai fidel pe dragul tău tată, pentru că îi sunt recunoscătoare pentru bunătatea sa, deși

9 Primul pavilion a fost inaugurat la 1 iunie 1906.

nu l-am întâlnit la vârsta matură. Dar am profitat din plin de bogăția lui sufletească și de dulcile lui alintături. Totul mi se pare atât de prezent, re trăiesc trecutul de parcă prezentul însuși ar fi dispărut și frumusețea trecutului în asta constă, în faptul că amărăciunea durerii dispare, totul devine mai luminos, cu mult mai luminos pe măsură ce se retrage. Când ai părul alb, trăiești din ce a fost, trecutul îți pare mai luminos decât prezentul și atunci acest «colț al zeilor casei» devine adăpostul cel mai îndrăgit; este chiar mai mare dintr-odată decât întreaga casă și ocupă mai mult spațiu decât tot ce te înconjoară. Dar unde oare te poți adăposti mai bine decât în templul inimii când viața ți se pustiește neîncetat, când cei pe care-i iubim ne privesc transfigurați de aparenta lor distanță (dar poate că sunt mai aproape ca oricând de noi)? Liniștea absolută în care mi-am imaginat întotdeauna că voi trăi la 60 de ani a devenit acum realitate. Toată viața mi-am dorit să am 60 de ani și acum mi se pare mai frumos decât speram. Căci, firește, nu-mi dădeam seama cât de bogată în amintiri voi fi și cât de numeroși vor fi cei pe care i-am respectat și iubit. Drumul întunecat devine acum mai limpede și am înțeles sensul multor lucruri. Noi, cei ce privim moartea ca pe o înălțare, ca pe o splendoare, îi urmăm adesea cu gândul pe cei dragi de dincolo, astfel încât porțile cerului se deschid ceva mai mult, și reușim să întrevădem lumina și strălucirea. Tragismul întâmplărilor devine mult mai mic,

părând chiar neimportant atunci când ne gândim mai curând la Ceruri decât la Pământ. Oricum ar fi, simțim mai tare decât simțeam înainte că suntem călăuziți de Domnul: când suferim, avem acum atâtea răspunsuri. Ai să vezi, o să placă mult cartea mea, deși în rest, n-are prea mult stil". 10 La a șaizecea sa aniversare, în 1903, Elizabeta primi în dar de la Regele Carol o căsuță pe malul Mării Negre, lăn

10 Marie von dem Bussche, *Else von Arnim, Gräfin von dem Bussche*, Leipzig, s.a., pp. 2 ll-214.

gă Constanța. Profită de ea înainte de plecarea oficială de la Curte spre Sinaia, la începutul lunii iunie spre a merge la marea pe care o adora, dar pe care Regele o suporta cu greu.¹¹ Întreaga Familie Regală a însoțit-o până la Constanța, pentru că era și pentru ei o ocazie plăcută să facă o croazieră pe Dunăre. În 1905, Carmen Sylva a publicat chiar și o povestire foarte entuziastă despre această călătorie anuală, *Pe Dunăre*, unde amesteca amintiri din Germania cu cele din viața Regelui, cu ceea ce rămăsese din lecturile operelor istorice, din considerațiile asupra politicii, ce începuse să o intereseze, precum și mici observații despre copiii cuplului moștenitor. Exaltarea Reginei a atins culmea entuziasmului când iahtul s-a apropiat de podul de la Cernavodă, trecând pe sub enormele sale arcade., Auntă înălța atunci adevărate imnuri aduse acestei gigantice construcții, una dintre cele mai impunătoare opere ale Regelui Carol, împlinirea unui vis". 12

În casa de pe malul mării, însoțită de doamna de onoare preferată, Maria-Elena Poenaru, de un aghiotant și de bătrâna și devotata ei cameristă, Regina își făcea programul așa cum dorea ea, bucurându-se de o independență de care rareori avea parte. „Pe Carmen Sylva, scria Principesa Maria în *Memoriile* sale, parcă o văd și acum în picioare pe terasa casei construite anume pentru ea, pe digul care domină rada portului Constanța, cu încăperi ce semănau cu cabinele de pe un pachetbot. O văd și acum aievea în picioare în rochia ei cea lungă și albă, cu părul grizonant în bătaia vântului. Avea un sentiment de iubire romantică pentru mare; era dintre cei foarte puțini care se bucurau când o vedea agitată. Aceasta reușea să-i exalte sufletul tumultuos și să trezească în ea izvoarele poeziei". 13

Elizabeta nu mai putea să doarmă câte o noapte întreagă, se trezea la ore la care nimeni nu era încă în picioare și

11 Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 318. *nlbidem*, p. 316. „*Ibidem*, p. 318.

asista astfel zi și noapte la venirea și plecarea pachetelor, „îmbrăcată în alb din cap până în picioare, bântuia ca o fantomă terasele casei sale înconjurată de valuri. Apariția ei devenise dragă celor care vegheau ca și ea în lumina stelelor, în plus, se folosea și de un megafon spre a transmite mesaje pachetelor ce plecau, binecuvântându-le călătoria prin bine cunoscutul ei limbaj metaforic”.

14

În România, ca de altfel pretutindeni, apariția primelor avioane a făcut mare senzație. Mitingul aviativ la care urma să fie văzut Bleriot înălțându-se cu avionul său, s-a ținut pe hipodromul de la București. Întreaga capitală s-a îngrămădit să admire acest spectacol senzațional, evident cu Familia Regală în frunte. Ne putem lesne imagina cât de tare a fascinat-o pe Elizabeta această minunată cucerire a aerului. Ea a inventat tot felul de combinații poetice pentru „omul-pa-săre” care a învins spațiul. „L-a copleșit cu o cascadă de cuvinte pitorești, în vreme ce mulțimea se strivea în înghesuială ca să o audă mai bine”. 15

În 1906, regatul României era prima putere din Balcani. Douăzeci și cinci de ani de pace și domnia unui suveran priceput și sânguinos îl așezase în fruntea popoarelor care rând pe rând s-au scuturat de jugul otoman. Astfel, pentru a sărbători cei patruzeci de ani de domnie ai Regelui Carol I, clasa politică românească a organizat ceremonii fastuoase. Au avut loc numeroase parade militare. O mare expoziție națională s-a deschis la 10 mai într-un parc construit special pentru această ocazie. Arene romane au fost înălțate pentru a găzdui ceremoniile publice. Diversele pavilioane prezentau progresele în industrie, agricultură și artă.¹⁶ Regina Eli

14 *Ibidem. vibidem?* 319.

16 „Programul ceremoniilor oficiale pentru aniversarea a 40 de ani de domnie a M.S. Regele”, *Monitorul Oficial*, București, 1906.

sabeta și Principesa moștenitoare Mana expuneau și ele câteva acuarele în cortul improvizat de câțiva tineri artiști influențați de stilul Art Nouveau și adunați într-o societate numită *Tinerimea artistică*.¹¹

Dar entuziasmul sincer al poporului pe perioada jubileului a fost repede uitat. La 21 februarie 1907, în nordul Moldovei izbucnesc mari tulburări în rândurile țărănimii. Sub îndemnul „Noi vrem pământ!”, țăranii care nu mai suportau monopolul asupra terenurilor cultivabile deținut de câțiva arendași evrei, care închiriau cu anul de la marii

latifundiari, s-au năpustit asupra moșiilor și le-au distrus. Proprietarii au intrat în panică; toată lumea era obsedată de imaginea Revoluției ruse de la 1905. Guvernul conservator al lui Gheorghe Cantacuzino, care se afla la putere de doi ani, n-a fost capabil să reacționeze, s-a temut de o baie de sânge. În luna martie, insurecția a cuprins întreaga Românie. Guvernul conservator a fost înlocuit de unul liberal, condus de Dimitrie Sturdza. Regele a insistat ca armata să intervină și să deschidă focul. Au existat victime, morți; pentru popor, armata și autoritatea erau reprezentate de Rege și totuși nimeni n-a avut nimic să-i reproșeze. Printre țărani circula zvonul foarte insistent că Regina încerca să-l convingă pe Rege să li se dea pământul pe care-l cer.¹⁸ Ea a publicat chiar mai multe articole prin care îi susținea. În aprilie, România își regăsește totuși calmul. Armata a împânzit satele ce se răsculaseră. În anul următor au început reformele agrare sprijinite chiar de Rege, care înțelesese amploarea problemei țărănimii.

Deja foarte afectat de criza internă din 1907, Regele Carol a fost confruntat în 1908 cu spinoasa problemă din Bos

17 *Expozițiunea Societății Tinerimea Artistică*, 1906, catalog.

18 Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, Editura Eminescu, București, 1987, pp. 393 – 402.

nia-Herțegovina, unde lucrurile au fost atât de grave, încât a fost cât pe ce să declanșeze războiul european, ceea ce progresiv a dat peste cap politica externă a României. În octombrie 1908, cu ocazia sărbătoririi celei de-a șaizecea aniversări a urcării pe tron a bătrânului împărat Franz Joseph, guvernul i-a oferit în dar prin anexare Bosnia-Herțegovina, de curând scăpate de sub jugul turcesc, fără însă a se consulta cu nimeni, nici măcar cu aliații. Carol I s-a considerat trădat de aliatul său austriac. Ambițioasa Bulgarie a lui Ferdinand de Saxa-Coburg, sigură pe prietenia sa cu Austria, a dus o politică agresivă față de România, pentru a recupera anumite teritorii la sud de Dunăre și de-a lungul Mării Negre.¹⁹ întreaga politică externă a lui Carol s-a prăbușit. În Parlamentul de la București au început atacuri directe împotriva autorității Regelui și a monopolului său în privința diplomației. Germania și Austria și-au dat seama repede de greșeala făcută în relațiile cu România și au încercat să o îndrepte, în aprilie 1909 a sosit la București *Kronprinz-ul* Germaniei, Friedrich-Wilhelm. El i-a adus din partea tatălui său un mic cadou lui Carol, ca să se facă iertat: bastonul de mareșal al Armatei Germane.

A fost urmat la 10 iulie de moștenitorul tronului austriac, Arhiducele Franz-Ferdinand. Carol a fost foarte mulțumit de această vizită, ca de altfel și românii. Arhiducele îi ura pe unguri și visa să pună capăt hegemoniei lor în dubla monarhie austriacă, atunci când va urca el pe tron. Românii din Regat gândeau că s-ar putea ca el să-i ajute să-și recupereze frații din Transilvania, ocupată de unguri. Carol a știut să-l cucerească pe Arhiduce și cu eleganță i-a rezervat aceleași onoruri și soției sale, o contesă cehă, Sofia Chotek, izolată de către înalta societate vieneză din pricina acestei căsătorii morganatice. Arhiducele și soția sa au fost încântați de șederea la Sinaia. Regina Elizabeta, care avea „o slăbiciune pentru

19 Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Porto Franco, București, 1991, pp. 230 – 237.

căsătoriile morganatice”, cum scria, cu subînțeles, Principesa Maria în *Memoriile sale*, i-a înconjurat cu toată atenția. Publicistul Maurice Muret afirma chiar ca, la întoarcerea la Viena, Sofia Chotek era atât de încântată de Regina, încât a devenit „pro-românea pentru totdeauna”. Chiar era în stare să le ierte românilor că nu sunt catolici.²⁰

În aprilie 1908, Carmen Sylva a reînnoit prietenia cu Pierre Loti, prin intermediul noului său secretar, Leopold Stern. Loti i-a trimis ultima sa carte, „*Les Desenchantées*” ²¹. Ea i-a mulțumit „cu amintirea ce nu se șterge asemeni unei stânci ce nu e dusă de valuri”. ²² De acum înainte, Pierre Loti îi va trimite din nou scrierile, obicei ce fusese întrerupt între 1891 și 1908, în același ritm până în ziua în care izbucnește primul război mondial. Chiar se gândise să-l invite la București în 1913 când împlinea 70 de ani, dar Loti a refuzat politicos, știind că Regele n-ar fi încuviințat, în caz că ar fi aflat, despre acest proiect.²³

²⁰ Apud. Guy Gauthier, op. cit., pp. 138-139.

²¹ Leopold Stern, op. cit., p. 93.

²² *Ibidem*, p. 95.

²³ *Ibidem*, pp. 107-115.

XX

TREI RĂZBOAIE ȘI O MOARTE

Mulțimea este asemeni mării.

Ea te poartă sau te înghite, după cum bate vântul.

sau într-un moment tragic și într-o situație dificilă spunem

neghiobii.

Câinele latră când îi este frică.1

Din 1909, Balcanii se calmaseră oarecum. Criza bosniacă și faptul că Bulgaria își câștigase independența și fusese înălțată la titlul de regat în 1907 nu mai constituiau un subiect de disputa. Cel puțin în aparență, pentru că rușii, care au cunoscut eșecul din pricina austro-germanilor și sârbilor, fiind nevoiți să renunțe la războiul împotriva Austro-Ungariei, erau încă măcinați de ranchiună. Între altele, profitând de slăbiciunea evidentă a Turciei, Grecia a râvnit la Macedonia, rămasă în mâinile otomanilor. Rusia ațâța spiritele în numele panortodoxiei, turnând gaz pe foc. Dacă ar fi reușit să se alieze cu sârbii și bulgarii împotriva turcilor, și-ar fi luat revanșa contra Austriei și ar fi ajuns până la Bosfor și Dar-danele. La începutul lui 1912, alianța căreia Rusia îi pusese bazele se formase deja. Până în octombrie, sârbii, bulgarii și grecii au atacat Turcia. Sârbii au cucerit Monastirul și au intrat în Albania, pe atunci provincie otomană. Bulgarii au asediat Adrianopole, grecii au intrat în Salonic. Conflictul nu avea să dureze decât o lună.2

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, pp. 134 și 92.

2 Constantin Kiritescu, *La Roumanie dans la Première Guerre Mondiale*, Paris, 1927.

România nu a participat la acest conflict pentru că s-a lăsat înșelată de promisiunile de pace primite din partea partenerilor din Tripla Alianță. Marile Puteri au sărit în ajutorul Turciei, englezii dorind ca Marea Neagră să rămână sub influența lor. Germania și Franța aveau și ele importante interese economice în imperiu. Austria, blocată de Germania la vest, își întorsese fața de vreo cincizeci de ani spre Balcani.

În situația dată, nu exista decât o singură soluție, anume lipsa de grabă și găsirea unor căi diplomatice. Congresul de Pace a fost convocat la Londra, dar în timp ce țările mari discutau, micile țări balcanice pândeau momentul propice spre a reîncepe războiul împotriva turcilor. Albania și Macedonia voiau să se elibereze de sub jugul turcesc. Serbia ar fi vrut să pună mâna pe Albania, ca să aibă în sfârșit ieșire la Marea Adriatică, de care o văduvise anexarea Bosniei-Herțegovina de către Austro-Ungaria.

Dar Austria și Italia, care deja se luptau pentru Adriatică, nu au mai vrut și un al treilea pretendent. Sârbii și-au reafirmat revendicările

asupra Macedoniei, din care și grecii, și bulgarii doreau o parte importantă. O nouă facțiune avea să se constituie. Serbia și Grecia au semnat în iunie 1913 un tratat secret împotriva Bulgariei. Sigur pe ea și în ciuda apelului la calm făcut de șeful diplomației ruse Sazanov, Bulgaria a atacat Serbia la 28 iunie 1913. Astfel izbucnește al doilea război balcanic. Regele Carol se hotărăște să participe la coaliția sârbo-grecescă. Bulgarii refuzaseră într-adevăr să-i cedeze României mai multe fortărețe de la Dunăre. Războiul a fost unul rapid. Sârbii și grecii aveau deja problemele lor cu bulgarii, iar pentru români, conflictul s-a transformat într-un fel de promenadă militară și a reprezentat indiscutabil o mare reușită diplomatică. Într-adevăr, la București s-a semnat pacea pe 10 august 1913. România era marea câștigătoare fără să fi luptat, căci i-a impus Bulgariei cedarea părții meridionale a Dobrogei, ajungând să devină factorul de decizie în Balcani.

Regina Elizabeta a urmărit cu mare interes acest război, pasiunea pentru politică, bine ascunsă de teama reacției Regelui, ieșind din nou la iveală, încurajată fiind și de slăbiciunea lui Carol. Într-adevăr, din 1912, Regele era adesea bolnav. Suferea de ficat și, în ciuda crizelor tot mai dureroase, refuza să stea la pat. Supus unui regim foarte strict, slăbise și-și pierduse puterile, suporta însă suferința cu stoicismul de care dădea dovadă în toate împrejurările. Uneori, durerea îl doboră și, spre a-și îndeplini îndatoririle de Rege, trebuia să depună eforturi serioase. În aceste condiții, prefera să aibă de a face cu persoane capabile, care să-i ghicească intențiile și să țină cont de vârsta sa.³

După succesul diplomatic românesc, în privința Tratatului de Pace de la București, în mintea Reginei a început să încolțească un gând. S-o pună pe tronul tânărului principat albanez pe una dintre protejatele ei, Sofia de Waldenburg-Schon-burg. Bunica ei, Principesa româncă Pulcheria Cantacuzi-no, avea moșii lângă Bacău, la Fântânele. Loc moștenit de familia Schönburg.⁴ Sofia, care își petrecuse mare parte din copilărie pe această moșie, îndrăgea tot ce era românesc, își pierduse părinții când era încă mică, și Regina o luase sub protecția sa. Tânăra era inteligentă și mai ales o bună muziciană. „Aunty o găsea extraordinară în toate, scria Principesa Maria în *Memoriile* ei, și o iubea cu patima ei caracteristică... Dorea mai ales ca pe această copilă, pe care o iubea într-atât, s-o înrudească cu neamul său”.⁵ În acest scop

și cu

3 Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 309.

4 Există o bibliografie foarte consistentă asupra scurtei domnii a lui WII – helm de Wied în Albania, sursele cele mai importante fiind: Brend Willscheid.

Wilhelm I. Furst von Albanien und seine Familie. Manuscrisul se află în colecția A.S.S. Principele de Wied; Hildegard Emilie Schmidt, „Die Entdeckung des Grabes von Prinz. Wilhelm zu Wied, Furst von Albanien”, în *Heimat-Jahrbuch des Landekreis Neuwied*, 1993, pp. 79 – 84. Pentru viața soției sale există un schimb de scrisori între ea și Carmen Sylva, publicate în volum sub titlul *Briefe cine einsamen Königin*, Leipzig, 1920.

5 Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 319.

O perseverență deosebită, Regina Elizabeta a aranjat o întâlnire cu nepotul său Wilhelm, cel de-al doilea fiu al fratelui ei. „Wilhelm era un băiat frumos, voinic, cu o voce blândă și un zâmbet larg. Nu avea simț artistic și atmosfera în care fusese adus îl speria puțin”. 6 În 1909, tânărul cuplu s-a căsătorit la Sinaia și Regina i-a invitat să petreacă mai tot timpul la Castelul Peleş.

Dar nu era de-ajuns să picteze și să facă muzică împreună. Regina avea ambiții mai mari pentru Sofia ei preferată. Ea merita să ajungă pe un tron. Cucerindu-l repede pe Rege în această direcție, Elizabeta a prezentat chiar ea presei proiectul și a publicat un lung articol în revista românească *Convorbiri literare*, spre a-i fi sprijinită ideea.⁷

Pretențiile pe care le-a manifestat asupra Albaniei au prins repede contur. În timpul unei vizite a principilor de Wied la Sinaia, Take Ionescu, ministrul român al Afacerilor Externe, a adus consimțământul Romei, Vienei și Parisului pentru urcarea pe Tronul Albaniei a lui Wilhelm de Wied.⁸

Principesa Maria scria în *Memoriile* sale: „Am auzit multe despre acest proiect măreț; Auntu ținea cu patima la el și pentru o bună bucată de vreme n-a mai interesat-o nimic altceva. Sofia era deja foarte agitată. Aveam impresia că Wilhelm, calm din fire, era mult mai puțin entuziasmat și că șansele romantice ale noii sale cariere nu-l impresionau în mod special”. 9 Și totuși, la 7 martie 1914, tânărul cuplu a plecat în întâmpinarea destinului său aventuros, însoțit de urările Reginei. Problema e că situația în Albania nu era deloc una

calma. Clanurile din nord, creștinii, luptau împotriva celor din sud, musulmanii. Sofia îi trimitea lungi scrisori, aproape zilnic, Reginei Elizabeta. Principele Wilhelm a cerut spri

6 *Ibidem*, p. 320.

7 Bernd Willscheid, *Wilhelm I. Fürst von Albanien und seine Familie*, mss. În colecțiile ASS-principelui de Wied

8 *Ibidem*.

9 *Ibidem*.

unul Marilor Puteri ca să se poată impune, numai că izbucnirea primului război mondial a făcut ca toate eforturile sale să rămână inutile. La 3 septembrie, el s-a retras împreună cu familia și cu apropiații săi la Fântânele, în România, dar nu a abdicat. Se gândea chiar să revină de îndată ce situația s-ar fi limpezit. Nu-și dădea seama că era deja sfârșitul domniei lui.¹⁰

La 29 decembrie, când Regina Elizabeta a împlinit 70 de ani, au avut loc mari serbări. Pe una dintre terasele Castelului Peleş a fost dezvelită statuia sa în bronz, făcută de Os-car Spaethe. A primit și o scrisoare de felicitare din partea lui Pierre Loti. „Doamnă, de departe, de foarte departe, din păcate, nu încetez să urmăresc atent evenimentele din existența Maiestății Voastre. Am știut despre data solemnă a celei de-a șaptezecoa aniversări, am știut de operația care a redat lumina soarelui ochilor lui Carmen Sylva, cea care n-a încetat nicio clipă să lumineze prin senina sa strălucire interioară. De toate acestea am fost impresionat și emoționat. Nu știu ce să mai adaug, căci nu-mi pot concentra gândurile, nu reușesc să le adun, dar fie-mi îngăduit să-i spun Maiestății Voastre, așternându-i la picioare omagiul respectului meu profund, că sufăr enorm la gândul că n-am să o mai văd înaintea morii”.¹¹

Ministrul rus al Afacerilor Externe, Alexandru Ivsovlski, voia să îndepărteze România din Tripla Alianță, adică înțelegerea secretă cu Germania și Austria spre a o apropia de Rusia, schimbare politică ce ar fi putut fi favorizată prin legătura de rudenie dintre cele două dinastii. În februarie 1914, Principele Ferdinand și Principesa Maria merg la Sankt Petersburg pentru a discuta o posibilă căsătorie între fiul lor cel mare, Carol, cu una dintre cele două mari ducese, Olga sau

10 *Ibidem*.

11 Leopold Stern, op. cit., pp. 134-135.

Tatiana. Dar Nicolae al II-lea, care nu voia să se despartă prea

curând de copiii săi, a declarat că iubirea trece înaintea oricăror considerente politice. Se aștepta deci mult de la întrevvedereea dintre cei doi tineri, iar Familia Imperială Rusă a fost invitată în România peste vară.

„Regele Carol era foarte emoționat, scria Principesa Maria în *Memoriile sale*, pentru că de la celebra vizita a lui Franz Joseph, niciun suveran care să se afle pe tron nu venise să-l vadă. Drumul pe care-l străbătuse fusese unul foarte ane-vqjos, dar făcuse treabă bună, țara era înfloritoare, solidă și liberă. Nu mai putea fi ignorată. Regele fusese răbdător, perseverent și fără niciun fel de slăbiciuni. Chiar și poporul său, deși nu-l iubea cu prea multă căldură, îl respecta și era conștient de fermitatea lui. În acea zi, unchiul era vizibil fericit și mai afectuos ca niciodată cu mine, pentru că acei care veneau de departe îmi erau rude și conta pe mine ca om de legătură, spre a înlesni raporturile și a-i face pe toți să se simtă mai în largul lor”. 12

A fost o zi foarte încărcată, programul fusese bine stabilit minut cu minut. Afară era frumos. La 14 iunie, Familia Imperială Rusă trebuia să facă o escală de paisprezece ore la Constanța, unde urmau să se desfășoare o serie de festivități, dintre care una singură ar fi fost de ajuns să obosească un muritor de rând. Toată lumea a fost impresionată, spune Principesa Martha Bibescu, de aspectul aproape răvășit al Țarului și al Țarinei. Nicolae al II-lea avea un aer absent, soția sa vorbea cu o voce ca de somnambulă, „părea că ascultă fără să înțeleagă și privește fără să vadă” 13. Țareviciul Alexei impresiona prin frumusețea lui, în schimb Marile Ducese i-au uluit pe mulți dintre oficialii români prin tenul lor ars de soare. Slujba de *Te Deum* ținută la catedrală a fost urmată de un banchet la prefectură și de o paradă militară. Spre a *satisfy* 2 *Ibidem*, p. 137.

13 Gishlain de Diesbach, op. cit., p. 208.

face curiozitatea populației, caleștile au făcut înconjurul orașului, apoi Țarul i-a întâmpinat pe suveranii români pe iahtul său, *STANDARD*. Regina Elizabeta reușise să adune la un loc cele două case domnitoare la o cină în vila ei. Numai că această întâlnire istorică nu a avut rezultatul scontat. Niciuna dintre Marile Ducese nu a acceptat căsătoria cu Principele Carol, ba chiar se spunea că de fapt cele două surori, ca nu cumva să-i placă, se bronzaseră înadins, ca niște țărânci.¹⁴

La 28 iunie 1914, la mai puțin de două săptămâni după

întrevederea de la Constanța, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, arhiducele Franz-Ferdinand, și soția sa Sofia au fost asasinați la Sarajevo de un tânăr bosniac, Gavrilo Princip. Imediat Austria, deși nu-l iubea prea tare, a vrut să-l răzbune, în realitate, austriecii doreau să profite de împrejurare spre a regla pentru totdeauna problema Serbiei, care îi împiedica să circule în Balcani. Trecând de la amenințări la ultimatumuri, au întezit tensiunea diplomatică până s-a ajuns la conflagrația generală. La București însă, nu se credea că va fi război. Regele Carol era chiar convins de această idee și totuși, la 28 iulie, Austria, nemulțumită de răspunsul Belgradului la ultimatumul său, a declarat război Serbiei. Se declanșase conflictul general. La 29 iunie, Rusia și-a mobilizat trupele la graniță. La 30 iulie, împăratul Austriei a făcut același lucru. La 1 august, Germania a declarat război Rusiei, iar la 3 august, a declarat război Franței și Belgiei. La 4 august, ca să apere Belgia, Anglia a declarat război Germaniei. La 5 august, Austria a declarat război Rusiei. La 6 august, Serbia a declarat război Germaniei. La 11 august, Franța a declarat război Austro-Ungariei. La 13 august, Anglia a declarat război Austro-Ungariei. Dar ce a făcut România în tot acest timp?

14 Maria, Regina României, op. cit., vol. II, p. 372.

Situația politică era foarte îngrijorătoare pentru viitorul dinastiei și chiar al României. Regele era revoltat de crima de la Sarajevo, dar dezaproba atitudinea Austriei față de Serbia. Din punct de vedere constituțional, Regele nu avea puterea să ia singur decizia de a intra în război. La 3 august 1914, el a convocat Consiliul de Coronă la Castelul Peleş (din Sinaia), pentru a hotărî ce poziție trebuia să adopte România. Ședința de Consiliu a fost una furtunoasă. Guvernul, condus de Ionel Brătianu, fiul, a optat pentru o neutralitate provizorie, ceea ce însemna o ulterioară intrare în război a României alături de țările Antantei, Franța, Anglia, Rusia și Italia, într-un viitor care urma a fi decis de desfășurarea evenimentelor. Regele Carol a ratificat oficial această decizie, dar neoficial ar fi dorit ca miniștrii să subscrie tratatului secret prin care de la 1883 soarta României era legată de cea a Germaniei și Austriei. În timpul Consiliului, Regele nu a fost susținut decât de germanofilul Petre Carp, șeful Partidului Conservator, în fața atitudinii foarte ferme a miniștrilor, care nici nu voiau să audă de alăturarea la Tripla Alianță. Carol s-a considerat dezonorat și a amenințat că abdică, ceea ce în situația dată ar fi fost un dezastru. În

fața acestei primejdii, unul dintre miniștrii săi, Ion Lahovary, care făcea parte din Consiliu, a declarat cu calm, uitându-se înspre Principele Fer-dinând: „Avem toată încrederea în patriotismul Alteței Sale Regale”. Aceste vorbe erau extrem de grave, pentru că ele creau un conflict deschis între nepot și unchi.

Războiul a creat o mentalitate aparte. A trezit implacabil în fiecare sentimentul național. Nici măcar firile mai moderate nu puteau rămâne neutre. Elizabeta, care aproape uitase că devenise româncă și care proslăvea tot ce era franțuzesc sau englezesc, uneori chiar în detrimentul a tot ceea ce era german, s-a simțit dintr-odată cu înflăcărare *die Rheintoch-ter* (fiica Rinului). Dintr-odată nu mai vorbea decât despre *Deutschland über alles, Gott mit uns* și tot tacâmul... Conflictul cu Principesa Maria au reînceput, devenind chiar mai puternice. Principesa moștenitoare se declara fățiș ostilă oricărei participări românești împotriva Marii Britanii sau a Franței. Regina preciza ca sigură prăbușirea Angliei și că „a venit vremea Germaniei, începe epoca teutonă. Ei trebuie să ajungă stăpânii lumii, spre binele omenirii” 15.

„Îmi amintesc de un dejun, scria Principesa Maria în *Memoriile sale*, în timpul căruia, cu lirismul său specific, Aun-ty se pleca asupra vicisitudinilor lumii. În exaltarea ei, a tras concluzia că ar trebui noi toți să ne dăm mâna și, astfel strânși într-un cerc puternic, să ne ridicăm spre cer pentru a scăpa de nenorocirile acestei planete sumbre. Unchiul a muștrat-o pentru aceste efuziuni poetice cu bine cunoscutul său *Das ist Unsinn, Elizabeth!* (E absurd, Elizabeta!) Refren pe care-l auzeam ori de câte ori dorea să-i mai tempereze elanul.16

Mâhnirea profundă l-a doborât pe Regele Carol, boala i s-a înrăutățit și era tot mai greu de suportat. Cea mai mare parte a timpului și-l petrecea în dormitorul său de la Sinaia. Regina îi era mereu alături. La 27 septembrie, către 5 dimineața, Carol s-a trezit plângându-se că nu mai poate respira. Elizabeta a trimis repede după medicul Casei Regale, doctorul Mamulea. Dar până să ajungă acesta, Carol și-a dat sufletul. Regina a crezut că doarme și nu și-a dat seama că a murit decât după sosirea medicului.17 El avea pe atunci 76 de ani și domnise patruzeci și opt. Pentru mulți români, Regele Carol a murit cu trei luni prea târziu. Regina Elizabeta avea să-i mărturisească Principelui de Wedel, reprezentantul lui Wilhelm al II-lea la funeraliile Regelui, că soțul ei a murit „din pricina durerosului conflict

moral ce-l împiedica să intre în război alături de Germania”. 18

„*Ibidem*, pp. 376 – 377.

16 *Ibidem*, p. 380.

17 I.G. Duca, *Amintiri politice*, Ion Dumitru Verlag, München, 1981, p. 83.

18 *Ibidem*, p. 85.

Două zile mai târziu, noul Rege, Ferdinand I, însoțit de soție și de copii, au jurat pe Constituție în fața celor două Camere ale Parlamentului. Elizabeta nu a fost prezentă la această ceremonie.

Regele a fost înmormântat la mănăstirea Curtea de Argeș, care fusese restaurată prin grija sa. A fost o înmormântare plină de fast. Un tren special a transportat rămășițele sale pământești de la Sinaia la Curtea de Argeș, după un ocol prin București. S-a ținut o slujbă catolică și o alta ortodoxă.¹⁹

19 *Ibidem*, p. 86.

XXI SFÂRȘITUL

Pe măsură ce trăiești, începi să te temi și de ceruri, ca nu cumva să fie ultima și cea mai cumplită dezamăgire.

După moartea Regelui, toată lumea se temea de tot ce poate fi mai rău, adică de faptul că Elizabeta ar fi putut să-i acuze pe cei pro Antantă că sunt direct răspunzători de moartea prematură a soțului său. Dar o dată terminate funeraliile oficiale, ea avea să se retragă pentru totdeauna din viața publică, fără gânduri de răzbunare.²

Și-a ales ca reședință Palatul Episcopal de la Curtea de Argeș „pentru a fi cât mai aproape de mormântul”³ soțului ei. Îmbrăcată în negru din cap până în picioare, asemeni unei călugărițe ortodoxe, și-a petrecut cea mai mare parte din timp în compania nepoatei sale preferate, Elizabeta, făcând planuri spre a pune bazele unui orfelinat la Curtea de Argeș și nedându-și seama că nu era momentul pentru așa ceva.⁴

S-a întors la București în 1915, înainte de Crăciun, pentru o nouă operație de cataractă, a patra. A fost o reușită.⁵ Și totuși, toate proiectele ei nu reușeau să îi mai redea bucuria de a trăi. În ianuarie 1916, ea i-a mărturisit deschis dorința de a

1 Carmen Sylva, *Les Pensées d'une Reine*, p. 6.

2 I.G. Duca, op. cit., p. 87.

3 Elizabeth Burgoyne, op. cit., p. 279.

4 *Ibidem*, p. 280.

5 Medicul care a făcut operația este același de la celelalte trei anterioare, și anume dr. Landolt.

se sfârși mai repede chiar ministrului Cultelor, I.G. Duca, venit într-o vizită de curtoazie pentru Noul An. „De ce nu mă lăsați să mor, nu vedeți că nu-mi mai găsesc locul pe lumea asta, nu mai am niciun rol dejucat?” 6 Prin intermediul doamnei sale de onoare Maria Elena-Poenaru, ea a aflat că Elena Văcărescu se întorsese la București. Ar fi vrut tare mult să o revadă, dar îi promisese lui Carol că n-o va mai face niciodată!

Vestea morții Reginei văduve a luat pe toată lumea prin surprindere. Doctorii considerau că e destul de sănătoasă, deși refuza să umble și zăcea în fotoliu. În timpul ultimului sejur la București, Elizabeta a refuzat să locuiască în vechile sale apartamente.

Poate că-i trezeau prea multe amintiri. A preferat să se instaleze în atelierul său de pictoriță, la mansarda Palatului, unde era greu de încălzit. Din pricina asta a făcut o răceală care s-a transformat în congestie pulmonară. După două zile de chin, pe 18 februarie, în zori, pe o zi cenușie și ploioasă și-a dat sufletul.⁷

A vegheat-o doar camerista.⁸ Noul Rege Ferdinand și Regina Maria, împreună cu copiii lor, n-au sosit decât mult mai târziu. Rudele de la Neuwied au fost chemate de urgență, dar le-a fost imposibil să ajungă la timp. De fapt, la Neuwied nu mai rămăsese decât generația nepoților, pe care distanța și viața îi îndepărtaseră de ea. Elizabeta era conștientă că se iviseră noi orizonturi și că nici România ei, nici Germania ei nu vor mai fi vreodată ce-au fost. Poate că acesta a fost și motivul pentru care nu a mai vrut să lupte!

Pentru înmormântare, Regele Ferdinand a ținut ca una dintre ultimele dorințe ale Elizabetei să fie respectate. A plecat

6 I.G. Duca, op. cit., pp. 286 – 287.

7 *Ibidem*, pp. 288 – 289.

8 Cea mai mare parte a biografiilor Reginei Elizabeta susțin că Regele

Ferdinand și Principesa Maria erau de față când a murit Regina, lucru inexact, pentru că I.G. Duca povestește în *Memoriile* sale că noii suverani au sosit doar după câteva ore.

Împreună cu ministrul Cultelor să caute rămășițele pământești ale micuței Principese Maria, spre a putea fi îngropate alături de părinții săi. Dar nimeni nu mai era în stare să dea detalii exacte despre

o înmormântare ce avusese loc la 1874. La Palat nu mai trăia nimeni după vremea aceea, în afară de un bătrân telegrafist care și-a amintit ceva, fără însă să fie foarte precis. Un zvon mai vechi a reînceput să circule. Și anume că rămășițele pământești ale micuței principese n-ar mai fi fost la București, ci la Neuwied, unde Regina le-ar fi mutat după scandalul Văcărescu, convinsă fiind probabil că nu se va mai întoarce în România. Așa explica toată lumea abandonarea mormântului de la Cotroceni vreme de mai multe zeci de ani. Regele Ferdinand auzise aceste zvonuri, dar prefera să nu le dea crezare, deși nu putea nici să le dezminț.9

După lungi căutări, s-a găsit la mare adâncime sicriașul micuței Maria. Când a văzut craniul, Ferdinand și-a amintit de o scenă din copilăria sa când se jucase cu Principesa la Sig-maringen.10

Înmormântarea Reginei la Biserica de la Curtea de Argeș a fost una făcută în grabă și fără fastul celei a lui Carol. S-au ținut succesiv o slujbă ortodoxă și una protestantă. La sfârșit s-a cântat *Trioul în mi bemol* de Schubert, orchestrat de „copilul său spiritual”, George Enescu. În timpul înmormântării Reginei, atunci când preoții se pregăteau să spună ultimele rugăciuni, un aghiotant s-a apropiat să îl anunțe pe Rege că împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei îl trimisese pe unul dintre fiii săi, Principele August Wilhelm. Regelui i s-a părut prea de tot și nu l-a acceptat.

La deschiderea testamentului Elizabetei, surpriza a fost aproape totală. Cu excepția unor mici sume de bani pentru membrii săraci ai Curții sale și câteva bijuterii pentru nepoatele de la Neuwied, totul eraâm părțit între societățile de ca

9 *Ibidem*, p. 290.10 *Ibidem*, pp. 292 – 293.

ritate ce le patrona și crearea de burse pentru „perfecționarea în străinătate” a unor artiști români. Nu-i uita nici pe locuitorii Curții de Argeș, unde cerea înființarea din aceste fonduri a unei „școli de grădinarit și pomicultură” și a unui sistem de canalizare pentru urbe. Proiecte pe care guvernul nu le considerase importante!

Manuscrisele sale literare erau lăsate spre publicare lui Alex Tzigara-Samurcaș, directorul Bibliotecii Fundației Carol I.11

A venit și ziua în care, la puțină vreme după moartea Elizabetei, la 28 august 1916, când Ferdinand, principe german a fost constrâns să lupte împotriva Germaniei. Acesta a fost unul dintre marile sale sacrificii sufletești. În ziua în care a semnat, în 1916, decretul de

mobilizare care avea să facă din România adversară Germaniei, Ferdinand a știut să găsească un răspuns de rege adevărat, dat singurului membru al Consiliului de Coroană, germanofilului Petre Carp, care dorea să-l convingă să se răzgândească. Carp îi spusese:

— Nu-i putem învinge pe Hohenzollerni!

Iar el răspunse:

— Vă înșelați, domnule Carp... deja l-am învins pe unul dintre ei:

Pe mine însumi... *n*

Familia de Hohenzollern s-a dovedit neîndurătoare cu cel din același neam cu ei care a îndrăznit să lupte împotriva lor. Mai întâi au decis să-l îndepărteze din genealogia familiei. Numele lui a fost șters din Marea Carte a Familiei. La Sigmaringen, Curtea a intrat în doliu; pentru ea Ferdinand murise. Capul familiei, împăratul Wilhelm al II-lea, l-a lipsit și de blazonul familiei, ceea ce echivala cu recunoașterea morții sale civile. Cine ar fi putut prevedea atunci că singurul Hohenzollern care avea să mai domnească doi ani mai târziu, va fi tocmai Ferdinand al României?

11 Arhivele Statului, București, fond Regina Elizabeta, dosarul I 9, *f.2*

și următoarele.

12 Guy Gauthier, op. cit., pp. 195-196.

După un an, când cea mai mare parte a teritoriului României era cotopt de trupele austro-germane, Nicolae Iorga publica la Iași, în acel colț de Moldovă unde românii continuau să lupte cu disperare pentru a-și apăra ceea ce le mai rămășesc ca teritoriu neocupat, un articol în care, cu ocazia împlinirii: unui an de la moartea Reginei Elizabeta, îi aducea acesteia un călduros omagiu postum. „Soția primului Rege al României, care odihnește acum pe pământ ocupat de dușmani, nu va avea drapelul țării și nici soldații care să dea onorul la mormântul său... Se vor auzi acolo doar tunurile trupelor germane, strălucirea căștilor învingătorilor și săbiile care vor da onorul, abia de se vor fi șters de sângele românesc pe care suverana țării noastre l-a ocrotit cu milă maternă în Războiul de Independență”. 13

Căci, într-adevăr s-a întâmplat o tragedie în timpul celor două slujbe de recviem, care s-au ținut în aceeași zi pentru Regina dispărută la Curtea de Argeș, oraș încă ocupat de nemți, și la Iași, oraș încă liber. Două ceremonii încărcate de amintiri la care au asistat două armate înfruntându-se între ele, una într-un îndrăzneț elan de cucerire, iar cea

de-a doua într-o încercare disperată de a se apăra. S-a trezit o adevărată tragedie în această luptă data și în jurul Reginei. Erau acolo nemți care doreau să sublinieze prin omagiul adus nu doar prezența lor în această parte a României strivite, ci și dreptul pe care considerau că-l dețin asupra Elizabetei, în virtutea originii sale germane, a tinereții petrecute lângă Rinul lor, a scrierilor sale, în care nu s-a putut detașa complet de limba ce exprimase sentimentele încă din copilărie. Și apoi, erau românii, care nu puteau uita că, atâta timp cât a fost printre ei, această Regină a știut să-i iubească asemeni unei mame.

13 Preluat în *într-o amintire a Reginei Elizabeta a României*, pp. 53 – 54.